

6 Tryggare kan ingen vara? Vräkning av barnfamiljer: Förekomst, orsaker och konsekvenser

Anders Nilsson & Janne Flyghed

Kriminologiska institutionen, Stockholms
universitet¹

6.1 Inledning

Att vräkas från sin bostad är en av de mest omvälvande händelser någon kan råka ut för. Konsekvenserna av att inte längre ha ett eget hem, en fast punkt i tillvaron, blir på flera plan ofta svåra. I de fall det ingår barn i de vräkta hushållen kan konsekvenserna antas bli än värre. I en översyn av situationen för barn i ekonomiskt utsatta familjer är det enligt vår mening naturligt att uppmärksamma vräkningar. Orsaken till att personer vräks från sin bostad är nämligen i de allra flesta fall ekonomisk. Det rör sig i mycket stor utsträckning om resurssvaga hushåll med ekonomiska problem. Vräkningen och de problem den för med sig innebär då att en redan svår situation förvärras.

Tidigare forskning har visat att förekomsten av barnfamiljer bland vräkta hushåll varit uppseendeväckande stor. I en intervjuundersökning med vräkta hushåll i Stockholms län 1991 visade det sig att det fanns barn med i 40 procent av de vräkta hushållen. Ett betydande antal hushåll var dock omöjliga att spåra för intervju efter vräkningen. Skulle man utgå från en så positiv tolkning som möjligt – att det inte förekom några barn alls i de hushåll man inte lokaliserade – hamnar andelen vräkta hushåll med barn på knappt 20 procent (Flyghed & Stenberg 1993). Sedan

¹ Studien är gjord inom det av FAS finansierade projektet "Den svenska ofärden. Marginaliseringsprocesser bland straffade, vräkta och hemlösa".

denna undersökning genomfördes har det lagstiftningsvägen genomförts förändringar för att förhindra att barnfamiljer vräks. Från och med 1998 har socialtjänstlagen ändrats för att stärka barnens ställning. Lagen fick då ett tillägg till första paragrafen om socialtjänstens mål.² Socialtjänsten har därmed fått ett utökat ansvar för att lyfta fram och bevaka barnets bästa. Har dessa bestämmelser fått genomslag i socialtjänstens verksamhet när det gäller barnfamiljer som riskerar att vräkas?

Efter den ekonomiska krisen vid 1990-talets början har en del åtgärder satts in för att förbättra situationen för barnfamiljer, som höjda barnbidrag och maxtaxa inom barnomsorgen. Men vad har gjorts för att mildra konsekvenserna av att ha hamnat i ekonomiska problem? En grupp vars ekonomiska svårigheter fått dramatiska konsekvenser är de vräpta.

I denna rapport kommer vi att studera denna grupp och då särskilt barnfamiljer som vräks. Underlaget för att göra detta utgörs av en studie av vräpta i Stockholms län 2001. Studien är en replik av den som gjordes av vräpta 1991 (Flyghed & Stenberg 1993) vilket gör det möjligt att studera eventuella förändringar över tid. Denna gång har vi även gjort en registerundersökning och längre samtalsintervjuer med några av de barnfamiljer som ingår i materialet. Det senare för att komplettera den bild som ges av standardiserade intervjuer och registerdata.

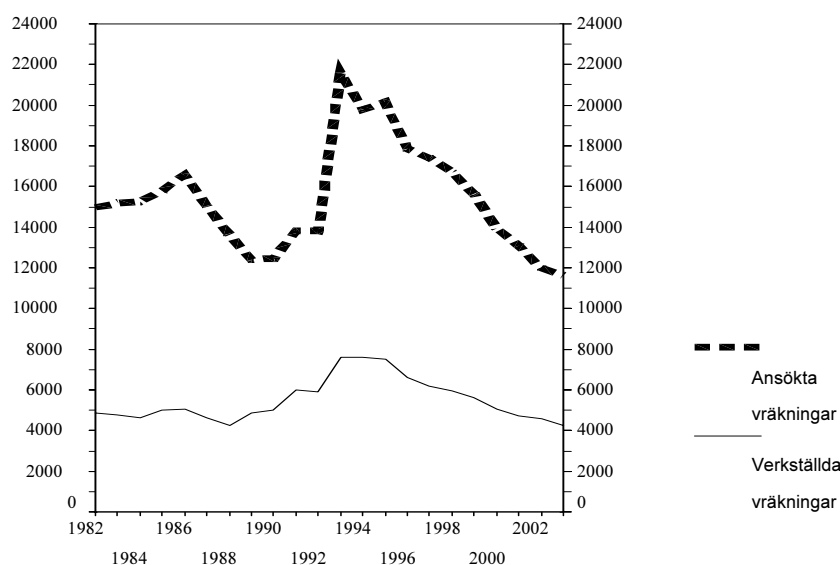
I det följande ges en kort beskrivning av utvecklingen av vräkningar under de senaste 20 åren. Därefter behandlas frågorna om vem som vräks och varför. Detta utifrån egen och tidigare forskning. Sedan går vi mer i detalj in på frågan om vräkning av barnfamiljer. Vi kommer då också in på våra egna empiriska undersökningar. En central frågeställning rör hur vanligt det är att barnfamiljer vräks. Andra frågeställningar är: Vilka är orsakerna till att barnfamiljer vräks? Hur har boendesituationen sett ut efter vräkning? Vilken hjälp har de vräpta barnfamiljerna erbjudits? Vilka konsekvenser har vräkningen haft för de drabbade?

² Tillägget innebar att en bestämmelse som svarar mot artikel 3 i FN:s barnkonvention om barns bästa fördes in i socialtjänstlagen. Fr.o.m. 2002 bildar tillägget en egen paragraf: "När åtgärder rör barn skall det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets bästa kräver. Med barn avses varje människa under 18 år." SoL 1 kap. Socialtjänstens mål, 2§ (SFS 2001:453).

6.2 Vräkningar – utvecklingen över tid

Fram till 1991 verkställdes strax under 5000 vräkningar per år. I samband med den ekonomiska krisen skedde en mycket snabb ökning av såväl verkställda vräkningar som ansökningar om vräkning (se diagram 1). Den främsta orsaken till detta var kraftiga hyreshöjningar, mellan 1990 och 1993 ökade de med hela 70 procent. Huvuddelen av höjningen förorsakades av riksdagsbeslut, främst 1990 års skattereform som slog igenom på hyrorna 1991. Hyresnivåns betydelse för antalet vräkningar har belagts vid ett flertal tillfällen (Stenberg 1990; Flyghed & Stenberg 1993).

Diagram 1. Ansökta och verkställda vräkningar 1982–2003. Riket.

Källa: Riksskatteverket. Det saknas motsvarande statistik före 1982.

Att skattereformen skulle leda till högre hyror var beslutsfattarna medvetna om. Därför ingick det i reformen att hushåll med små inkomster skulle kompenseras genom höjda bostadsbidrag. Dock talar det mesta för att denna kompensation inte nådde fram till en av de grupper som skulle vara i störst behov av det, nämligen de vräkningshotade. I undersökningen av vräkta hushåll 1991 framkom att knappt 30 procent av hushållen hade bostadsbidrag. Med tanke på de vräkta svaga ekonomi kan detta tyckas paradoxalt, men det visade sig att huvudskälet var att tre fjärdedelar av dem

som inte hade bostadsbidrag inte ens hade sökt (Flyghed & Stenberg 1993:47). Då personer med en svag position på bostadsmarknaden inte är en aktörsstark grupp är detta inte så förvånande.

Efter 1994 har antalet verkställda vräkningar sakta men säkert minskat. Ska detta tolkas som att problemen för hushåll med svag position på bostadsmarknaden har minskat? Inte nödvändigtvis. Bostadsmarknaden består av såväl en utgång som en ingång. Om vi bortser från dem som frivilligt lämnar sin bostad för annat boende, så heter utgången vräkning. Ingången är kontraktsteckandet. Båda dessa slussar har stor betydelse för vräkningsutvecklingen. Det är vidare viktigt att beakta att det inte är samma personer som vräks år efter år. Av de vräkta som vi har intervjuat är det cirka en av tio som blivit vräkt vid tidigare tillfälle.

Sedan 1990-talets början har möjligheterna till att komma tillbaka in på hyresmarknaden minskat och konsekvenserna av att bli vräkt därför blivit svårare. Under 1990-talets första hälft skärpte värdarna sin bedömning av nya hyresgäster. Innan de skrev kontrakt inhämtade de kreditupplysning och kontaktade tidigare värd i större utsträckning än förut. En tredjedel av de tillfrågade värdarna tog även kontakt med arbetsgivaren (Flyghed 1994). 1990-talets vräkningsvåg torde ha genererat ett stort antal personer som inte längre har eget kontrakt. En del av dessa bor i andra hand, andra är inneboende och vissa är hemlösa. Det finns således de som står helt utanför. Det är viktigt att observera att detta även gäller barnfamiljer.

6.3 Vem vräks och varför?

Den direkta vräkningsorsaken är i mer än fyra av fem fall ekonomisk; det handlar i regel om hushåll som av olika skäl hamnat i ekonomiska problem och kommit efter med hyran. Oftast rör det sig om förhållandevis små belopp. Socialstyrelsen konstaterade i en rapport från 1989 att 80 procent av de vräkta hade en skuld som understeg 20 000 kronor. Detta ansågs redan då vara en liten summa. För majoriteten av de vräkta ”borde det därför finnas möjlighet att inom överskådlig framtid kunna sanera sina skulder till Kronofogdemyndigheten” (SoS 1989:49). I en undersökning av vräkta 1991 var det drygt 70 procent av de intervjuade som hade en hyresskuld under 20 000 kronor (Flyghed & Stenberg 1993:43). Med hänsyn tagen till konsumentprisindex utveckling 1991–2001³

³ Se SCB:s hemsida: www.scb.se

var andelen med skulder under denna summa ungefär densamma bland de vräkta 2001; två av tre hade då en skuld som understeg 24 000 kronor. Men trots att skulderna i den absoluta majoriteten av fallen således är förhållandevis små, blir konsekvenserna av en vräkning många gånger förödande. De som en gång vräkts från sin bostad har med få undantag mycket svårt att komma tillbaka till ett eget boende (Flyghed & Stenberg 1993). De riskerar att under längre tid hamna på en sekundär bostadsmarknad utan fast förankring (Sahlin 1996).

De som inte vräks p.g.a. hyresskuld, tvingas lämna sin bostad antingen därför att de betalt hyran för sent för många gånger, varit störande (drygt fem procent), eller inte anses ha behov av bostaden. Enligt hyreslagen (Jordbalken 12 kap.) förverkas hyresrätten om hyran dröjer med mer än sex vardagar. Därefter följer den s.k. återvinningsfristen, som innebär att den som betalar inom 18 vardagar återvinner hyresrätten. Men sker ett sådant återvinnande alltför många gånger kan även det vara skäl för värden att ansöka om vräkning⁴. Det är dock troligt att det i kategorin betalt för sent för många gånger, döljer sig ett antal störningsvräkningar. Detta då vräkning p.g.a. störning kan vara svår att styrka för värden. Det är lättare att kontrollera hur många gånger hyresgästen ifråga betalt för sent och om det skulle visa sig vara tillräckligt många gånger, praxis ligger kring ett halvdussin, säga upp vederbörande på grund av detta. Utifrån hyresgästens perspektiv måste hyreslagen betraktas som en hård lag. Den är mer en strafflag i händerna på hyresvärdarna än en social skyddslag till hyresgästens fromma (Flyghed & Stenberg 1993:19ff). Under årens lopp har det endast skett marginella förändringar som gynnat hyresgästerna. Senast det skedde var 1993 då förverkandefristen förlängdes från dåvarande två till nuvarande sex vardagar. Vid samma tillfälle förlängdes återvinningsfristen från 12 till 18 vardagar. Det vi tagit upp ovan är de formella skälen till vräkning. De indirekta orsakerna varierar, det rör sig t.ex. om arbetslöshet, sjukdom, separation och missbruk. Till dessa bakomliggande orsaker återkommer vi i resultatdelen.

Både 1991 och 2001 var två tredjedelar av de vräkta män. I förhållande till hyresgästerna i sin helhet är personer i åldersgruppen 25–44 överrepresenterade. Medelåldern ligger kring 40 år (Flyghed

⁴ I strikt juridisk mening är vräkning ett samlingsnamn för avhysning och avlägsnande. Avhysning syftar på de fall där någon har en giltig rättsgrund för besittningen, till exempel ett hyreskontrakt. Avlägsnande syftar på de fall där en person inte har en rättsgrundad besittning, till exempel vid en husockupation. Vi använder i denna framställning vräkning istället för avhysning då det stämmer bättre med allmänt språkbruk samt att avlägsnande är en mycket ovanlig åtgärd.

& Stenberg 1993:39). Det är väl belagt i tidigare studier att gruppen vräkta i jämförelse med andra hyresgäster i långt större utsträckning har ekonomiska problem (ibid:47; Stenberg 1990:74; Nilsson & Flyghed 2004). Det är också ett välbekant faktum att de vräkta som grupp har sämre hälsa och är överrepresenterade för olika typer av slutenvård, i synnerhet vård för psykiska störningar. De senare inbegriper missbruksrelaterade diagnoser (Flyghed & Stenberg 1993; Flyghed 2000).

6.4 Tidigare studier om barn, vräkningar och hemlöshet.

Som nämnts tidigare framkom i undersökningen av vräkta i Stockholms län 1991 att det fanns barn i drygt 40 procent av de intervjuade hushållen (Flyghed & Stenberg 1993:44). I en aktstudie av 158 vräkta personer i Göteborg 1993 var andelen som hade barn 40 procent (Edlund m.fl. 1994:7). Att det förekom barn i en så pass stor andel av de vräkta hushållen står i strid med en uppfattning om att barnfamiljer nästan aldrig vräks eller åtminstone aldrig blir bostadslösa (Löfstrand 2001:184).

Vräkningsprocessen – från världens besked om uppsägning av hyreskontrakt till vräkning – kan vara utdragen. I slutändan är det mindre än hälften av alla vräkningar som verkställs (se diagram 1). Löfstrand (2001) har intresserat sig för vilka av de vräkningshotade hushållen som faktiskt vräks och vilka som får stanna. Frågan har studerats utifrån intervjuer med representanter för de centrala aktörerna; hyresvärd, socialtjänst och kronofogde. Löfstrand visar att bostadsföretag och socialtjänst differentierar mellan och särbehandlar olika typer av vräkningshotade hushåll (Se även Flyghed 1994). Biståndsbedömningar görs utifrån föreställningar om klientens moral och ansvar för den uppkomna situationen. Klienter som inte ses som ansvariga definieras som ”stackare”. Dessa är socialtjänsten mer benägen att hjälpa. Socialarbetaren, skriver Löfstrand, gör däremot sällan undantag för klienter som definieras som ”skurkar”. ”Ensamstående personer, och kanske särskilt män med missbruksproblem, tenderar att tillskrivas eget ansvar för vräkningsrisker och tycks sällan få bistånd för att förebygga verkställigheten. Denna kategori anses vara ansvariga för sina problem till skillnad från stackarna” (Löfstrand 2001:182). Friska, ensamstående män och kvinnor utan ”riskprofil”, de som inte är kända av social-

tjänsten och som har inkomster över norm, får inte heller bistånd eftersom "de borde ha kunnat betala" hyran.

Barnfamiljer är den kategori av vräkningshotade hushåll som väcker störst sympatier. Hyresvärden är ofta villig att avvakta eller dra tillbaka avhysningen. Både socialtjänst och förrättningsmän är också angelägna om att försöka undvika en vräkning. Men under vissa omständigheter anses ändå en vräkning vara "det enda rätta". Löfstrand konstaterar att: "Medan det tycks finnas en uppfattning hos hyresvärd och socialtjänst att barnfamiljer sällan eller aldrig vräks möter förrättningsmännen trots allt barnfamiljer när de verkställer avhysningar. Deras kritik mot socialtjänsten är då hård" (ibid:184).

När barnfamiljer vräks sker det en omdefinition. I de fall föräldern är ensamstående och det finns två vårdnadshavare kan barnet förflyttas – "ensamstående man med barn" kan på så sätt omdefinieras till "ensamstående vuxen man". På så vis kan beslut om vräkning tas utan att komma i konflikt med praxis inom verksamheten, egna värderingar och ideologier om familjen som ett ideal att värna. Löfstrand sammanfattar:

Intervjuer såväl som observationer tyder alltså på att de sociala myndigheternas bild av att "barnfamiljer" nästan aldrig vräks eller åtminstone aldrig blir bostadslösa kan upprätthållas på två sätt. För det första betraktas de /.../ inte som "normalfamiljer", kanske eftersom de inte motsvarar bilden av en typisk kärnfamilj. För det andra kan man tydligt se hur kontraktsinnehavaren betraktas som "ensamstående" när barnen som tillhör hushållet flyttas någon annanstans. På så sätt kan idealet att inte tillåta att barnfamiljer vräks upprätthållas (ibid:188).

Länsstyrelserna fick i regleringsbrev för 1999 i uppdrag att följa kommunernas tillämpning av den ändrade lagstiftningen 1998, dvs. stärkandet av barnperspektivet i Socialtjänstlagen. Beaktar kommunerna barnperspektivet vid avhysningar? Länsstyrelsen i Västra Götaland (2002) har undersökt rutiner och riktlinjer avseende avhysningsärenden samt studerat 179 avhysningsprotokoll. Av dessa protokoll framgår dock endast i undantagsfall om det finns barn i de vräkta hushållen. Av den anledningen valdes 21 protokoll där kvinnor vräkts ut. Länsstyrelsen begärde sedan att få ta del av dokumentationen i de fall där det fanns barn eller umgängesbarn. I 14 av de 21 ärendena fanns det barn/umgängesbarn vid avhysningen. Av de insända handlingarna framgår att socialtjänsten endast varit närvarande vid avhysningen i tre ärenden. I

endast ett ärende har socialtjänsten medverkat till ny bostad före avhysningen. I två ärenden har den enskilde själv ordnat bostad. Socialtjänsten har i några ärenden ordnat tillfälliga boenden några dagar efter vräkningen. I tre ärenden finns inga anteckningar om boenden efter vräkningen. Länsstyrelsen ”finner det anmärkningsvärt att nämnderna trots vetskap om barnens situation inte medverkat till trygga boenden för barnen. Detta oavsett hur hyreskulden uppstått. Alla barn har rätt till en trygg uppväxt. Enligt Länsstyrelsens uppfattning kan inte boenden hos olika kamrater till föräldern anses vara skälig levnadsnivå för barn” (ibid:7). Länsstyrelsen konstaterar vidare att få av nämnderna har utfärdat riktlinjer avseende avhysningsärenden. ”Med tanke på de allvarliga konsekvenser en avhysning medför för den enskilde rekommenderar Länsstyrelsen att riktlinjer fastställs där bl.a. barnperspektivet lyfts fram” (ibid:6).

En med vräkta delvis överlappande men också mer problembelastad grupp är hemlösa. I en studie av 341 kvinnor vid kvinnohärbärgen Hvilan mellan åren 1995 och 1996, visade det sig att en tredjedel av dem hade minderåriga barn. De flesta av dessa barn bodde hos släktingar eller hade placerats av socialtjänsten i familjehem (Beijer 1998:129). I Socialstyrelsens inventering av hemlösa 1999 konstaterades att en stor del av de hemlösa var föräldrar. En tredjedel hade barn under 18 år (43% av kvinnorna och 28% av männen). Hälften av kvinnorna med barn hade också vårdnaden mot en sjundedel av männen. Det framkom också att ju längre personen varit hemlös, desto ovanligare att den hade vårdnaden om barn (SoS 2000:37).

Sammantaget så är den forskning om vräkningar, och även hemlöshet, som uppmärksammar barnens situation ytterst begränsad. Vad som saknas är ett barnperspektiv i forskningen. Det vi kan konstatera är att det är vanligt att vräkta och hemlösa är föräldrar och att det också förekommer att barnfamiljer vräks från sina bostäder, och detta utan att det finns ett ordnat boende för dem att flytta till. Vi vet ingenting om konsekvenserna av detta för barnen. Barn och ungdomars välfärd är i hög grad relaterad till var och hur de bor (Jonsson och Låftman 2001:155). Att en vräkning har konsekvenser för barnen är självklart. Konkret kan det röra sig om att tvingas byta skola och att det inte längre går att ta hem kamrater. I en problematisk situation uppstår lätt osäkerhet och oro. I en skrivelse från Skatteverket konstateras att ”Barn som upplever att deras föräldrar/vårdnadshavare av olika anledningar är föremål för förrättning löper naturligtvis stor risk för negativ påverkan” (RSV

2003). Det rör sig om utsatta familjer och barn som riskerar hamna i en än svårare situation.

6.5 Undersökningen av vräkta 2001

Population och urval

Populationen i vår undersökning består av vräkta personer i Stockholms län under år 2001. Från Riksskatteverket har vi fått registerutdrag med personuppgifter för de avhysta. I statistiken ingår inte enbart avhysningar från bostad utan även vräkningar från lokaler, garage etc. Sammanlagt har vi fått in uppgifter om 857 vräkningsfall. En genomgång av ärendena visar att i 18 procent av fallen gäller det lokaler eller garage samt dödsbon eller personer med skyddade personuppgifter. Denna andel var ungefär densamma i studien av vräkta 1991. När dessa tas bort återstår 702 fall.⁵ Efter en närmare granskning och kontakt med en del av de personer som i urvalet registrerats som avhysta försvinner ytterligare fall. Det rör sig om personer som de facto inte blivit vräkta samt ytterligare fall där vräkningen inte avsett bostad (se vidare nedan). Antalet verkställda avhysningar som gäller bostad ligger därför ungefär 20 procent lägre än vad den officiella statistiken över verkställda vräkningar visar (se även Flyghed & Stenberg 1993).

Eftersom vårt urval enbart gäller Stockholms län finns det anledning att fråga sig huruvida Stockholm skiljer sig från det övriga riket. Vi har ovan (diagram 1) redovisat antalet ansökta och verkställda vräkningar i riket utifrån Skatteverkets statistik. Hur ser det ut i Stockholm? Under hela år 2001 uppgick antalet verkställda vräkningar i riket till 4713 stycken, 864 stycken av dessa gällde Stockholms län.⁶ Stockholm svarar alltså för närmare en femtedel av alla vräkningar i landet. Förutom att vräkningar är ett känt storstadsfenomen talar vissa andra förhållanden för att Stockholmsmaterialet är representativt för hela landet. Variabler som går att jämföra stämmer väl överens. Till dessa hör ålders- och könsfördelningen, orsak till vräkningen samt skuldens storlek (Socialstyrelsen 1989; Stenberg 1990).

⁵ Registerutdraget gjordes 021011. Av registerutdraget framgår att 131 fall gällt lokaler eller liknande, 18 fall är dödsbon. Vi har därutöver utelämnat 6 personer som har skyddade personuppgifter. I materialet ingår även avhysningsärenden som gäller Gotland, det rör sig här om 16 fall.

⁶ År 2001 inlämnades för hela riket 13088 ansökningar om vräkning. För aktuell statistik över avhysningsärenden se skatteverkets hemsida: <http://www.skatteverket.se/kronofogden/statistik/> Under 2003 verkställdes 4239 avhysningar, 912 av dessa i Stockholm

6.6 Undersökningens genomförande

Datainsamlingen har gjorts inom ramen för tre kompletterande delstudier; en registerstudie, en telefonintervjustudie samt några längre besöksintervjuer. Av sekretesskäl har vi inte sammankopplat de tre materialen.⁷

Telefonintervjuerna

Telefonintervjustudien är en replik av undersökningen av vräkta 1991 (Flyghed & Stenberg 1993). Då liksom nu bygger studien på strukturerade intervjuer som genomförts ungefär 18 månader efter vräkningen. Av resursskäl kom urvalet att begränsas till personer som vräkts från sin bostad under de sex sista månaderna år 2001, vilket innebar 338 personer. Dessa har sökts för intervju. Såväl intervju- som spårningsarbete har i huvudsak gjorts av SCB.⁸ Deras genomgång av urvalet visade att en del vräkningsfall var felaktiga i den bemärkelse att det inte rörde sig om avhysningar från egen bostad. I första hand rör det sig om personer som inte blivit vräkta, de bodde kvar på vräkningsadressen eller hade själva sagt upp kontraktet. När de fall som visade sig vara felaktiga samt avlidna tagits bort återstod 314 fall. Av dessa har 96 intervjuats. I första hand har intervjuerna gjorts per telefon, men även några besöksintervjuer har genomförts. Bortfallet är med andra ord mycket stort. Huvudskälet har dock inte varit ovilja att delta utan att personerna varit svåra att nå – många saknar t.ex. såväl adress som telefon.⁹ Trots ett omfattande spårningsarbete är närmare var tredje person i urvalet

⁷ Vi kan alltså inte koppla samman den information vi fått via register med de besöksintervjuer vi gjort. "Nyckeln" med personnummerkoppling har enbart SCB haft tillgång till.

⁸ I ett första led i spårningsarbetet gjordes telefonnummersökningar. Detta gav en träff på 34 procent fasta abonnemang och mobilnummer. I ett "vanligt" urval är träffprocenten kring 80 procent. I undersökningen av vräkta 1991 saknades uppgift om telefoninnehav för 128, huvudsakligen icke lokaliserade, individer. Bland de övriga 186 hade 67 procent telefon. Förhållandevis många hade hemligt telefonnummer (närmare en femtedel). Under förutsättning att de där uppgift saknas inte hade fast abonnemang, skulle 40 procent av de vräkta ha haft fast telefonabbonemang. Andelen mobiltelefoner var vid denna tidpunkt ytterst liten.

⁹ Bland dem som intervjuarna varit i kontakt med så är det en av fyra som av olika skäl inte medverkat. I jämförelse med den undersökning som gjordes med personer som vräktes 1991 kan man konstatera att bortfallet blivit större, då intervjuades 144 av 314. En möjlig förklaring är att reglerna för postens eftersändning ändrats; tidigare var den kostnadsfri vilken den inte är idag.

inte lokaliserad – de har inte gått att nå och saknar uppgift såväl aktuell adress som arbetsplats.¹⁰

Intervjufrågorna var uppdelade i olika temablock. De inledande frågorna handlade om hur vräkningen gått till, skuldens storlek, var vederbörande befann sig vid själva vräkningen osv. Därefter frågade vi i vilken mån de haft kontakt med samt deras uppfattning om socialtjänsten. I ett annat avsnitt gällde frågorna deras boende före och efter vräkningen samt hur hushållssammansättningen såg ut vid de olika tillfällena. Det ingick även frågor om deras sysselsättning och utbildning, ekonomiska resurser, hälsa samt utsatthet för brott. Frågorna om barn gällde om det före respektive efter vräkningen ingick barn i hushållet.

Registeruppgifter

Trots att vi lagt ner mycket arbete på att hitta de personer som ingår i vårt urval har bortfallet varit stort. I vad mån kan de vi intervjuat ses som representativa för hela gruppen vräkta? För att kunna besvara den frågan, men också för att få ytterligare kunskap om de vräktas situation och antalet drabbade barn, har vi kompletterat intervjuundersökningen med vissa registeruppgifter. SCB har därför lagt på registeruppgifter från inkomst- och förmögenhetsregistret samt uppgifter om biologiska respektive hemmavarande barn för såväl intervjuade som bortfall.

Samtalsintervjuer

De uppgifter vi fått genom telefonintervjuer och register har ytterligare kompletterats med ett mindre antal samtalsintervjuer. Urvalet av intervjupersoner för samtalsintervjuerna har gjorts utifrån telefonintervjuerna. Dessa avslutades med en fråga om man var intresserad av att ställa upp för en längre besöksintervju: *Vi har tänkt att komplettera den bild som ges av telefonintervjuerna med några besöksintervjuer – skulle du kunna tänka dig att ställa upp på en sådan intervju om det skulle bli aktuellt?*¹¹ Flertalet, 64 personer,

¹⁰ SCB använde följande officiella spåringskällor: Folkbokföringen, försäkringskassan, telia, postkontor (brevbärarexpeditionen), patent- och registreringsverket samt Aha. Utöver dessa källor har spårning skett bl.a. genom tidigare och nuvarande arbetsgivare, familjemedlemmar, arbetskamrater, grannar, lokala affärer och institutioner. Förutom SCB sökte även projektgruppen kontakt med ett drygt 40-tal personer, såväl per telefon som vid direkta besök på möjliga adresser.

¹¹ För detta utgick en ersättning a´ 200 kronor.

tackade ja till detta och lämnade uppgifter om namn, adress och telefonnummer för senare kontakt. Med fokus på barn valdes fyra barnfamiljer ut. Vi ville få med både ensamstående och sammanboende. Det enda kriteriet vi hade för urvalet av intervjupersoner var annars att de skulle vara tillgängliga för intervju i Stockholm. Under hösten/vintern 2003 genomförde vi fyra intervjuer. Intervjuerna varade mellan 1 till 2 timmar. Vi använde bandspelare och har sedan skrivit ut intervjuerna i sin helhet.

I de öppnare samtalsintervjuerna har vi kunnat ställa andra typer av frågor och haft möjlighet att följa upp med ytterligare frågor. Bland annat har vi fokuserat på vad vi tematiserat som in- och utgångar; vad stöter ut respektive inkluderar? I telefonintervjuerna har vi kunnat ställa frågor om orsaker till vräkning samt konsekvenser för boende och ekonomi, men inte hur vräkningen upplevdes. Detta har vi däremot kunnat göra i samtalsintervjuerna, och då bland annat fått kunskap om hur barnen upplevt konsekvenserna av vräkningen. Hur har den förändrade boendesituationen påverkat dem? Har de tvingats byta skola och umgängeskrets? I vilken mån kan de ta hem kompisar? Genom dessa samtalsintervjuer har vi fått tillgång till mer nyanserade beskrivningar av de händelseförlopp som lett fram till såväl vräkningen som den situation de befinner sig i idag.

De intervjuade är tre kvinnor och en man. Två av kvinnorna var ensamstående med barn, den ena hade ett barn och den andra två. De yngsta barnens ålder var 6–8 år. Kvinnorna var ensamma vårdnadshavare. Vräkningsorsaken var i båda dessa fall att de låg efter med hyran. Vid intervjutillfället, två år efter vräkningen, var den ena tillsammans med sina två barn inneboende hos sin mormor. Den andra hade fått ett socialt kontrakt, d.v.s. hyrde lägenhet genom socialtjänsten. Den tredje kvinnan vräktes även hon på grund av hyresskuld. Direkt efter vräkningen placerades barnen hos fadern och hon själv var hemlös. Nu lever hon i ett särboförhållande med de två egna och den nye mannens fyra barn. Efter ett års hyresgaranti från socialtjänsten har hon fått eget kontrakt på en trea. Den man vi intervjuat var sammanboende. Han invandrade till Sverige i början av 1990-talet. Familjen hade två barn, det yngsta i förskoleålder. Det formella skälet till avhysning var hyresskuld men det egentliga skälet, enligt intervjupersonen, att värden ville komma åt lägenheten. Efter vräkningen har familjen flyttat vid ett flertal tillfällen. Vid intervjutillfället bodde familjen i andra hand.

6.7 Resultat

Vi har valt att i huvudsak presentera resultaten i löpande text. Tabeller återfinns i bilaga 1. När det gäller intervjumaterialet görs läsaren uppmärksam på att det ofta rör sig om små bastal. Som nämnts ovan har 96 strukturerade intervjuer genomförts, 36 av dem gäller hushåll med barn.

6.7.1 Vilka vräks och hur vanligt är det att barnfamiljer vräks?

Medelåldern på de intervjuade personerna är 39 år. Lite mer än hälften, 58 procent, är män.¹² Frågan hur vanligt det är att barnfamiljer vräks kan vi belysa dels genom registerdata, dels genom intervjumaterialet. En klar begränsning med registerdata är att som "hemmavarande barn" räknas endast det hushåll där barnet är skrivet. Även vid gemensam vårdnad är barnet enbart skrivet på en adress. Det innebär att vi inte kan se de fall där det finns gemensam vårdnad och barnen är skrivna på den andra förälderns adress. Vi kan alltså inte enbart utifrån registerdata uttala oss om hur vanligt det är att barnfamiljer vräks. Intervjudata ger här bättre information. Men intervjudata är också de problematiska p.g.a. det stora bortfallet. Genom att utnyttja båda datakällor är det dock möjligt att göra en uppskattning av hur vanligt förekommande det är att barnfamiljer vräks.

I intervjuerna har vi frågat om det vid vräkningstillfället ingick barn i hushållet. Av de intervjuade är det 36 som uppgett att det ingick barn i hushållet som ej var äldre än 18 år då beskedet om vräkning mottogs. Andelen barnfamiljer är alltså i stort sett densamma som i undersökningen av vräkta 1991 – cirka 40 procent (Flyghed & Stenberg 1993). Det totala antalet barn som vräks har dock minskat. Denna minskning bör dock inte tillskrivas särskilda insatser för att förhindra att barn vräks eftersom den är generell och gäller alla hushållstyper (se diagram 1).

Det är vanligare med barn bland de vräkta kvinnorna; nära hälften av dem hade barn i hemmet vid vräkningen mot en tredjedel av männen. Denna skillnad hänger samman med att två tredjedelar av de vräkta hushållen med barn är ensamstående föräldrar och flertalet av dem (två tredjedelar) är kvinnor. Ser man till antalet barn

¹² Jämfört med hela urvalet av vräkta är kvinnorna överrepresenterade bland de intervjuade; i bortfallet är andelen kvinnor 31 procent.

kan man konstatera att det är 71 barn som blivit vräkta. Det rör sig ofta om små barn: Det yngsta barnets ålder är i genomsnitt 6 år. I drygt hälften av fallen finns ett yngsta barn i förskoleålder (upp t.o.m. 6 år).

Enligt registerdata är det som förväntat färre av de intervjuade som har barn i hushållet. I tabellen nedan redovisas hemmaboende barn fördelade på grupperna intervjuade, lokaliserade men ej intervjuade samt ej lokaliserade. Till kategorin lokaliserad hör personer som avböjt medverkan, sjuka, de som det finns en uppgift om att de flyttat utomlands¹³ samt de fall där det funnits adressuppgift till vilken informationsbrev och frågeenkät skickats (utan svar). De icke lokaliserade är de som trots omfattande spårningsarbete inte gått att nå och som saknar uppgift om adress. I hela urvalet är det hälften som har barn och 16 procent som hade hemmaboende barn perioden närmast före vräkningen (situationen 2001-06-30). Det är vanligare med hemmaboende barn bland de intervjuade jämfört med de icke lokaliserade. Den stora skillnaden är dock mellan män och kvinnor. En tredjedel av de vräkta kvinnorna hade hemmaboende barn före vräkningen jämfört med sju procent av de vräkta männen. Vidare kan man konstatera att det nästan är lika vanligt med hemmaboende barn bland de lokaliserade som icke lokaliserade kvinnorna.

¹³ I 13 fall finns det en officiell eller inofficiell uppgift om utlandsflytt.

Tabell 1. Andel av vräkta 2001 med biologiska respektive hemma-boende barn före vräkning.

Uppdelning på intervjuade, lokaliserade och icke lokaliserade efter kön samt totalt.

	Andel medbio- logiska barn	Andel medhemma- boende barn	N
Intervjuade	51	19	98
Män	47	7	57
Kvinnor	56	37	41
Lokaliserade	48	18	124
Män	44	11	82
Kvinnor	57	31	42
Icke lokaliserade	48	11	92
Män	36	3	67
Kvinnor	80	32	25
Totalt	49	16	314
Män	42	7	206
Kvinnor	62	33	108

Vi har även registeruppgifter som avser situationen efter vräkningen. Av dessa framgår att de som hade hemmavarande barn före vräkningen också har det efter. Detta gäller förvånande nog även för de icke lokaliserade.¹⁴

Utifrån våra registerdata och uppgifter från intervjuerna är det möjligt att göra en skattning av hur många barn som vräks. Vi har genom intervjuerna kunnat konstatera en underrapportering av barn i registerdata. Av de vi intervjuat var det som framkommit 36 hushåll där barn ingick. Vid en kontroll av hur många av dessa som fanns i registerdata återfanns endast 19 med hemmavarande barn. Underrapportering skulle således kunna skrivas som förhållandet 36/19, d.v.s. 1,89. Denna kvot kan användas för en skattning av det totala antalet hushåll med barn som vräks. Enligt registeruppgifterna hade 51 hushåll hemmavarande barn. Multiplieras denna siffra med 1,89 ger det en produkt av 96. Av samtliga vräkta hushåll sista halvåret 2001 i Stockholms län var således cirka 30 procent sådana där det fanns barn (96 av 314). För hela år 2001 innebär det att cirka 200 barnfamiljer vräktes i Stockholms län. Under förutsätt-

¹⁴ Hur detta är möjligt har vi inte lyckats få någon klarhet i. En möjlig förklaring kan vara att de fortfarande står kvar på vräkningsadressen. Frågan är under utredning hos SCB.

ning att våra resultat är representativa för hela riket skulle det innebära att cirka 1000 barnfamiljer vräks varje år.¹⁵ Det totala antalet drabbade barn är givetvis högre då det i de flesta fall ingår fler än ett barn i hushållet.¹⁶

Nedan följer en närmare analys av barnfamiljernas situation utifrån intervjudata. Vilka är orsakerna till vräkningen? Hur genomfördes vräkningen? Vilken hjälp har de vräkta fått av socialtjänsten? Hur har de bott efter vräkningen?

6.7.2 Vilka är orsakerna till vräkning?

I likhet med övriga som vräks är den vanligaste orsaken till vräkning obetald skuld (drygt 80 procent) eller att man betalat för sent för många gånger. Precis som för gruppen vräkta i stort rör det sig ofta om relativt små skuldbelopp. Majoriteten av de barnfamiljer som vräkts p.g.a. hyresskuld hade vid vräkningstillfället en skuld som understeg 20000 kronor. Medelvärdet på skuldens storlek är drygt 26000 kronor. I ett fåtal fall är vräkningsorsaken störning. I ett par fall har man menat att vräkningen förorsakats av att värden velat komma åt lägenheten; för att sälja hyreskontraktet eller göra om till bostadsrätt. En av de barnfamiljer vi gjort besöksintervju med blev vräkt från sin lägenhet med obetald hyra som vräknings-skäl. Trots att kvitto på betalning fanns så verkställdes vräkningen.

IP: Men jag har ju kvitto på dom pengarna. Hur ni kan göra så? Ja, dom sa tyvärr vi kan inte göra nånting.

I: Har du betalt dom pengarna en gång till?

IP: Nej, nej, nej. Jag har ju kvitto! Jag hade alla mina kvitton. Jag skickade dom till kronofogde, sen dom sa vi ska kolla. Sen dom sa att nej, hyresvärden vill att du flyttar därifrån.

I: Men han kan ju inte säga att du ska flytta om du faktiskt har betalt hyran?

IP: Ja, du vet det finns konstiga grejer här i Sverige också. Jag tror dom myndigheterna dom ska lita på dej. Dom litade på honom och att jag inte betalat hyran. Ändå visade jag kvitto/.../

¹⁵ Vi har för denna skattning utgått från 1) Skatteverkets statistik som år 2003 redovisade 4239 verkställda vräkningar samt 2) vår genomgång av registerdata som pekar på att 20 procent av de registrerade vräkningarna gäller lokaler, garage, dödsbon eller är felaktiga (se ovan sid 9).

¹⁶ Förekomst av barn bland de vräkta familjerna framgår till viss del även av registeruppgifter om föräldrapenning. Av samtliga intervjuade hade 23 procent föräldrapenning under år 2000 och/eller 2001. Bland alla vräkta är denna andel 15 procent. (Se även bilagetabell B2).

I: Tror du att det fanns något annat skäl till att värden ville bli av med er?

IP: Det finns två skäl. Rasism och att nå lägenheterna, dom säljer alla kontrakt på svart marknad.

Två år efter vräkningen har familjen i en förlikning fått ett nytt hyreskontrakt – efter att de fått rätt i hovrätten. Under tiden där emellan har familjen tvingats bo på hotell och i andra hand och barnen har fått byta skola. Dessutom blev familjen i och med vräkningen av med en hel del bohag som magasinierades och sedan såldes.

Hyresskuld och försenade hyresinbetalningar är alltså de vanligaste formella skälen till avhysning. Vi har i telefonintervjuerna även frågat efter bakomliggande orsaker: *Vad ser Du som den främsta orsaken till att Du hamnade i den (ekonomiska) situation som gjorde att Du blev vräkt?* Tre av fyra har svarat familjeproblem, arbetslöshet eller ekonomiska problem. Ett fåtal uppgav hälsoproblem. (Detta var den enskilt vanligaste orsaken bland de intervjuade som inte hade barn.) Många gånger är det svårt att separera dessa problem; det handlar ofta om en ansamling av olika problem eller resursbrister. En från början ansträngd ekonomisk situation har förvärrats ytterligare genom sjukskrivning, arbetslöshet eller skilsmässa. Det är belagt i tidigare forskning att olika välfärdskomponenter – sysselsättning, ekonomi, hälsa, boende och trygghet – tenderar att hänga samman, dvs. de med bristande resurser inom ett område har ofta brister även inom andra (SOU 2001:79:51f; Nilsson 2002:115). Därför är det också flera som velat ange mer än en utlösande eller bakomliggande orsak. Ofta handlar det om en kombination av händelser och förhållanden som lett fram till vräkningen.

Att vräkningen sker i ett sammanhang där det på olika sätt skett försämringar av levnadsförhållanden stöds av det faktum att individens disponibla inkomst för flertalet är lägre vräkningsåret än året innan.¹⁷ Vi kan också utifrån intervjuerna se att de intervjuade i regel bott relativt länge i den bostad från vilken de vräkts. Endast tre av familjerna flyttade in mindre än ett år före vräkningen. Mer än hälften hade bott minst tre år på vräkningsadressen. Det är således att observera att de flesta hade ett stabilt boende innan vräkningen.

¹⁷ Enligt registeruppgifter om individens disponibla inkomster för år 2000 respektive 2001 hade 25 av de 36 lägre inkomster under vräkningsåret. Uppgifter för året efter vräkning (2002) fanns ännu ej tillgängliga.

6.7.3 Hur genomfördes vräkningen?

Närmare hälften av de vräkta barnfamiljerna bodde fortfarande kvar då vräkningen verkställdes. Lika många tömde själva lägenheten. I 15 fall magasineras bohaget och endast i ett fall bytte kronofogden lås (namn- och låsbytesmetoden) vilket innebär att lägenheten fick tjänstgöra som magasin. I de fall bohaget magasineras kan det bli kostsamt. Samtidigt är det viktigt att ha kvar möbler etc.; förutom affektionsvärdet är de ju nödvändiga om boendsituationen löser sig. Det framgår bl.a. i en av besöksintervjuerna när vi kom in på socialtjänstens villkor för att bevilja hjälp.

IP: Det är problem också med det att jag hyr ett förråd för mina möbler, dom ska helst säljas då, så får jag mina pengar. Men vad har dom för värde? Och jag vill inte heller ärligt talat. Jag menar nånstans så hoppas jag ändå att jag ska få en lägenhet och inte bo så här.

Kvinnan var med sina två barn inneboende hos sin åttioåriga mor i hennes tvårumslägenhet. Där hade dom bott sedan vräkningen. Alla fyra delade sovrum. Lägenheten saknade nästan helt spår av att det där bodde två skolbarn.

I: Hur mycket av dina grejer var det som togs till magasinering?

IP: Allt.

I: Allt?

IP: Utom kläder och lite leksaker.

I: Så det var barnens möbler och grejer också?

IP: Mm.

I något fall har man p.g.a. familjeproblem inte varit införstådd i vräkningen. Ett sådant exempel är en kvinna i 20-årsåldern som hade jobb och gav pengar till hyran till sin man som skulle betala den, vilket han inte gjorde. När de skickade påminnelsebrev och även besked om vräkning så rev han sönder dem. Kvinnan visste ingenting och låg och sov när kronofogden kom för att verkställa vräkningen. Hon var då höggravid i nionde månaden och födde samma månad. Hon och barnet bor sedan dess hos sin mamma och sover i vardagsrummet.

En majoritet av barnfamiljerna (80%) hade kontakt med socialtjänsten i samband med vräkningen. I fyra av fem fall var socialtjänsten inte närvarande när vräkningen verkställdes. Detta något

uppseendeväckande faktum torde ha sin förklaring i att flertalet av de vräkta redan flyttat eller inte själv var hemma. Då man enbart ser till dem som svarat att de bodde kvar och också var hemma vid vräkningen så var i regel socialtjänsten på plats vid verkställigheten.¹⁸

6.7.4 Kontakten med socialtjänsten

Av dem som var i kontakt med socialtjänsten i samband med vräkningen, var det en tredjedel som anser att de fick någon hjälp därifrån. I endast ett fall upplever intervjupersonen att socialtjänsten varit till stor hjälp. Det rör sig om en man med missbruksproblem som fått hjälp med familjehemsplacering och behandling. Knappt hälften har sökt ekonomisk hjälp hos socialtjänsten efter vräkningen. Registerdata visar att drygt hälften av de intervjuade barnfamiljerna hade socialbidrag under vräkningsåret.¹⁹

I intervjuerna framkom två skäl till att de inte hade tagit kontakt med socialtjänsten. Dels rädslan att bli av med barnen, dels känslan av att behöva vända ut och in på sig inför socialsekreteraren. Att rädslan för att bli av med barnen har stor betydelse, i synnerhet för kvinnorna, har belagts i tidigare studier (Beijer 2000:222; Rosengren 2003:219). En av dem vi intervjuade omtalade att hon inte berättade om den ekonomiskt problematiska situationen familjen befann sig i på grund av oron för att bli av med barnen.

IP: Vad händer då? Tar dom barnen och plockar och sätter hos nån annan? För det är tankar som rörde sig hos oss. Om vi säger att vår ekonomi är jätteansträngd och vi inte har sovplatser ens för dom här barnen, vad händer då? Flyttar dom dom till nåt fosterhem då? Vad har vi utsatt dom för då?

Obehagskänslan i kontakten med socialtjänsten uttrycktes på följande vis i en av intervjuerna.

IP: Ja, jag har ju fått hjälp från dom. En gång. Då hjälpte dom mej med hyran då. Men liksom (tystnad) Jag tycker att dom är obehagliga, socialtjänsten. Dom kanske måste ställa såna där konstiga frågor, och såna saker. Men dom vill gärna vända ut och in på en

¹⁸ I nio av elva fall.

¹⁹ Av samtliga intervjuade var det 40 procent som hade socialbidrag. I bortfallet var denna siffra 51 procent. Se även bilaga 1, tabell B2.

och anklaga en för diverse saker och, jag vet inte riktigt hur jag ska uttrycka mej. Men jag tycker att dom är obehagliga helt enkelt. Man, man får inte, det kanske är dumt att säga det men, ja är man missbrukare – ja då får man hjälp. Men det är inte jag, och jag tänker inte bli det heller. Så är det.

En kvinna uppgav i telefonintervjun att hon blivit utskälld när hon kontaktade socialtjänsten. Skälet var att hon borde ha kontaktat dem tidigare. Nu var det för sent. De sa att hon var tvungen att inse att hon hade ett större ansvar på grund av barnen.

Det framkommer att man från början haft förväntningar om hjälp från socialtjänsten, särskilt då man haft barn. Då dessa förväntningar inte uppfyllts har detta i flera fall inneburit att man känt sig sviken vilket bidragit till en negativ inställning till socialtjänsten. Bland annat ställde man sig kritisk till att ansvaret att lösa situationen lades över på släkt och vänner, vilket framkommit i ett par av intervjuerna.

IP: Dom begär väldigt mycket att släkt och vänner ska ställa upp. Men jag tycker ju inte att man kan begära det, det beror ju väldigt mycket på vad man har för relation till släkten också, alla kanske inte har en bra relation till sin släkt.

IP: Varför går du inte till dina släktingar och vänner? Jag vill inte göra det. Det är fruktansvärt. Man skäms för att man inte klarar av det där. Jag vill inte gärna belasta min släkt för det, eller mina vänner.

Vilken hjälp fick då de vräkta barnfamiljerna med sitt boende i samband med vräkningen? Av de fyra vi gjort längre intervjuer med hänvisades tre till vandrarhem eller hotell. Detta framkom även i en av telefonintervjuerna. Det gällde en kvinna som var mammaledig och vars make var sjukskriven. Hon fick besked om att det inte fanns några lägenheter. ”Ni kan få bo på vandrarhem. Om ni inte har någon bostad så får vi ta hand om barnen”. Efter en tid flyttade hon med make och fyra barn hem till föräldrarna. Därefter lyckades hon genom direktkontakt med en hyresvärd få ny lägenhet.

Hänvisningen till vandrarhem kommenterades på följande vis i två av intervjuerna.

I: Om vi börjar med boendet som du har nu, hur ordnades det?

IP: Det är ju min mormor som bor här, eller hon bor här men nu ligger hon på sjukhus, så att vi flyttade till henne då. Vi hade att

välja på att bo här eller hos min mamma, vilket inte hade funkat speciellt bra, tror jag, även om hon har en större lägenhet. Eller då enligt socialen så hade vi kunnat flytta till ett vandrarhem och bott där en månad, för 200 natten.

I: Så det var det ni fick från socialtjänsten?

IP: Mm

I: Erbjud sociala det alltså i samband med vräkningen, vandrarhem?

IP: Ja, det var det. Det betalar ju inte dom, utan det skulle jag göra. Mm, det var det.

I: Men kände du att dom var måna om att det funkade för honom med skolan?

IP: Nej. Inte. Dom tyckte att du kan ju ta in på ett vandrarhem i stan liksom, ungefär. Jag bara "Ok, men det går inte, min son. Jag har en son!". Men, nej ingenting.

I: Men vad svarade dom på det?

IP: Jag frågade inte ens liksom. Eller, dom ruskade på huvudet, vi kan tyvärr inte göra nånting.

Den av de fyra samtalsintervjuade som inte hänvisades till vandrarhem fick ingen hjälp alls med boendet efter det att man placerat barnen hos pappan, där de blev kvar en månad. Under perioden direkt efter vräkningen var hon hemlös.

I: Så det innebär om jag förstår dig rätt, att du strax efter den tiden, var det ett riskmoment?

IP: Ja absolut, och så sen vad har jag att leva för, jag menar jag har ingenstans att bo, jag har inga pengar och sen har jag blivit fråntagen mina barn. Jag menar... det är ju som att stympa nån. Då är det ju bara, jag gick ju omkring i en grå zon och kände mig vet inte när jag åt sist, jag vet inte...jag vet att man bodde hemma hos några kompisar. Dom åt, vad ska jag säga då? Kan jag be och få lite mat? Jag får ju ändå trots allt sova här. Liksom, så jag åkte in till stadsmissionen ett par gånger och åt så där.

Efter en dryg månad tröttnade pappan på att ha barnen och dom kom åter till henne. Den akuta boendesituationen löste sig så småningom utan socialtjänstens hjälp i och med ett nytt samboförhållande.

6.7.5 Hur ser boendesituationen ut efter vräkning?

Även om endast fyra av de 36 hushållen med barn, bodde i egen lägenhet efter vräkningen, har barnen inte varit utan bostad. De har bott hos bekanta och släktingar eller, om föräldrarna är skilda, hos den andra föräldern. Sex av de intervjuade uppgav att de var hemlösa direkt efter vräkningen. Två tredjedelar (23 stycken) sökte lägenhet efter vräkningen. De 13 som inte sökte lägenhet uppger högst varierande skäl till varför de inte gjorde så. Ett fåtal hade ordnat eget boende, andra uppgav arbetslöshet, skuld kvar, att det var lönlöst m.m. Av dem som trots allt sökte lägenhet var det endast åtta som lyckades få en. För dem som inte fick någon lägenhet är svaren något mindre skiftande. Hälften av dem kan karaktäriseras som ekonomiska skäl av typen hade inte råd eller hade skulder kvar.

Av intervjuerna framkommer även att flera av dem som var sammanboende innan vräkningen blir ensamboende efter densamma. I åtta av de 36 fallen så ingår inga barn i hushållet efter vräkningen och inte heller vid intervjutillfället. Samtliga dessa är män. En bidragande orsak till detta kan vara den tidigare påtalade omdefinitionen av "ensamstående man med barn" till "ensamstående vuxen man" i socialtjänstens hantering av vräkningsärenden (Löfstrand 2001:188).

I intervjuerna har vi frågat efter hur boendesituationen sett ut efter vräkningen – från vräkningen fram till intervjutillfället. Av barnfamiljerna är det knappt en tredjedel som för den sista perioden uppgav att de bor i egen eller sambos lägenhet. En femtedel bor hos föräldrar eller släktingar. Lika många bor i andra hand.²⁰ Det innebär att flertalet har en fortsatt svag koppling till bostadsmarknaden.

6.7.6 Konsekvenser för barnen

Vräkningen får påtagliga konsekvenser för barnen. Förutom den påtvingade flytten i sig, som torde vara traumatisk för de flesta barn, kan den även leda till byte av skola och därmed kamratkrets. I några fall har den inneburit förändringar av hushållssammansättningen. Magasinering av bohaget har också lett till att barnen blivit

²⁰ Av barnfamiljerna bor 11 i egen eller sambos lägenhet, 7 bor hos föräldrar eller släktingar, 7 bor i andra hand, 4 är inneboende eller bor hos kamrater, 3 är hemlösa och 3 har någon form av institutionsboende (behandlings-/familjehem).

av med en del av sina saker. Boende hos bekanta och släktingar har gjort det svårt att ta hem kamrater. För en del av barnen finns det också skamkänslor. Man skäms för att man saknar eget boende och inte kan ta hem kamrater.

I: Hur har det påverkat? Kan han ta hem kompisar?

IP: Ja kompisar tar dom ju inte hem

I: Men det gjorde dom förut?

IP: Ja. Den äldsta hade ju eget rum då och jag delade rum med den minsta. Men, han kunde ju ta hem kompisar då, han hade ju alla saker i sitt rum då. Nu har han ju bara en säng. Nu tar han ju inte hem några kompisar, det går inte, det är ju för trångt.

En kvinna har tillsammans med sin sjuårige son i ett års tid flyttat runt ett flertal gånger mellan kompisar och hennes pappa. Under tiden hos kvinnans pappa bodde de alla tre i hans enrumslägenhet.

I: Hur funkade det för pojken?

IP: Det funkade faktiskt bra. Det gjorde det. Men jag var ju tvungen att bli starkare, jag kunde ju inte bryta ihop. Då hade det inte funkat alls.

I: Det här att ta hem kompisar och sånt

IP: Jo han tog ju hem kompisar på helgerna till min pappa också faktiskt. Han bor i en liten etta. Så vi bodde i en liten etta då på 45 kvadrat (skratt), men det gick bra. Faktiskt, det gjorde det. (...)

Det gick faktiskt jättebra. Vi hade två TV apparater. Min son hade sin TV och min pappa hade ju sin TV, så det gick bra, det gjorde det.

En av familjerna har fått flytta flera gånger efter vräkningen, vilket lett till att barnen fått byta förskola och skola två gånger. Detta har givetvis varit ett orosmoment, vilket också varit svårt att förklara för barnen. ”Nu hon säger det här är mitt hem det här är mitt hus, sen efter ett tag vi ska flytta. Sen det är svårt du vet att förklara.” Svårigheten att förklara för barnen framkommer även i andra intervjuer.

I: Om man ser på barnen då med det här med vräkningen, hur upplevde dom

IP: Jaa. Min äldsta sa väl inte så mycket. Han är ganska tyst i och för sig. Eeh, min yngsta, det är svårt att förklara en sån här grej. Det är ju det. Min äldsta pratade jag med så han förstod. Min

Yngsta ljög jag för helt enkelt. Ja så inte till honom att vi blivit vräkta, utan att vi flyttade hit för att mormor behövde hjälp. Så han accepterade det. Det är inte lätt att berätta en sån sak. Det är fruktansvärt, man skäms. Så att, ja, jag visste inte riktigt vad jag skulle säga.

Det framkommer också att vräkningen skapat oro hos barnen.

IP: Däremot har de båda två haft väldigt svårt att släppa mig. Då menar jag att ska jag gå till tvättstugan så följer de med, det har varit så i kanske ett eller ett och halvt års tid. Nä, men resultatet av det blev väl att de släppte inte mig. Vilket var väldigt jobbigt för allihopa. För att liksom, tvättstugan är ju rakt ner så och de kollar på barnprogrammen eller nånting och man är nere i femton minuter och då ska det följas med. Och kivas och bråkas men de skulle med. Handla jag en liter mjölk runt hörnet, som tar fem minuter så ska dom med, så dom släppte alltså inte mig, och dom hade ett stort behov av varandra så till vilda att dom var irriterade på varandra men dom behövde varandra, dom ville sova i samma rum men ville ändå va ifred.

6.7.7 Vräkta barnfamiljer – en resurssvag grupp i flera avseenden

Att de vräkta hushållen har en problematisk ekonomisk situation har framkommit av tidigare studier. Denna bild bekräftas i vår undersökning. Bland annat av att ungefär hälften hade socialbidrag under vräkningsåret. Som vi visat ovan är också huvudskälet till vräkning ekonomiskt; det formella skälet är vanligen obetald hyra och som bakomliggande orsaker anges ofta arbetslöshet och ekonomiska problem. Utifrån detta förefaller andelen med bostadsbidrag låg. Bland de vräkta barnfamiljerna var det, enligt såväl intervjuer som registeruppgifter, två femtedelar som hade bostadsbidrag.²¹

Situationen efter vräkningen är fortsatt problematisk. Till en i de flesta fall av olika skäl redan problematisk situation har boendeproblem tillkommit. Två tredjedelar av de vräkta barnfamiljerna upp-

²¹ Bland samtliga intervjuade vräkta (såväl med som utan barn) 1991 var det endast 30 procent som hade bostadsbidrag (Flyghed & Stenberg 1993,47). Motsvarande siffra 2001 är knappt 20 procent. Att andelen som inte har bostadsbidrag ligger högre 2001 jämfört med 1991 har säkerligen sin förklaring i att möjligheterna till bostadsbidrag försämrats; färre är berättigade.

gav att de efter vräkningen haft svårigheter att klara de löpande utgifterna för mat, hyra och räkningar. Deras marginaler för oförutsedda utgifter har också varit högst begränsade. På frågan om de skulle kunna skaffa fram 12000 inom en vecka var det bara en dryg tredjedel som svarade ja.²² Det vanligaste sättet för dem att få fram pengar är genom lån av släkt eller vänner. Endast två har uppgett att de klarar kontantmarginalen genom uttag från eget bankkonto. De ekonomiska villkoren spelar en central roll även för andra välfärdsområden. Det faktum att gruppen kan karaktäriseras som mycket resurssvag gör att möjligheterna att själv lösa boendesituationen är ytterst begränsade. I intervjuer har man beskrivit det som att man sitter fast; det är svårt att se hur situationen ska lösa sig. Vräkningen, och det boendeproblem denna fört med sig, i kombination med dålig ekonomi och också andra resursbrister gör att handlingsutrymmet är begränsat. I flera av intervjuerna framkommer att de vräkta känner sig maktlösa.

I: Har du dragit på dej mycket skulder?

IP: Ja herregud ja. Då tyckte dom också att jag skulle gå till en sån här skuldsanerare. Då får man leva på existensminimum. Och jag lever redan på existensminimum redan idag. Jag vet inte. Jag sitter verkligen fast. Jag vet inte vad jag ska göra.

6.8 Slutord

Som framgått av vår studie är det ett stort antal barn som drabbas av vräkning. Vi beräknar att det rör sig om cirka 1000 vräkta barnfamiljer per år i Sverige. Lägger man därtill att det i de flesta av dessa hushåll ingår fler än ett barn, är det årligen uppskattningsvis mellan 1500 och 2000 barn vars liv påverkas av en vräkning. Men problemet med svag position på bostadsmarknaden gäller självfallet inte enbart de barnfamiljer som blir vräkta under ett givet år. Det framgår t.ex. av att flera av dem som vi intervjuat ett drygt år efter vräkningen fortsatt saknar ett eget boende.

De förändringar som gjorts i socialtjänstlagen under 1990-talet just för att förhindra att barn drabbas av denna typ av åtgärder har uppenbarligen inte fått något större genomslag. Andelen barnfamiljer som vräktes 2001 är nämligen ungefär densamma som tio

²² Som en jämförelse kan nämnas att det i befolkningen (20–64 år) år 2000 var 17 procent som upplevt ekonomisk kris och 12 procent som saknar kontantmarginal. (Uppgifter enligt Institutet för social forsknings Levnadsnivåundersökning.)

år tidigare. Detta måste betraktas som uppseendeväckande. I en utvärdering av hur denna lagändring stärkt barnperspektivet framförde också Länsstyrelsen i västra Götaland mycket skarp kritik. De fann ”det anmärkningsvärt att nämnderna trots vetskap om barnens situation inte medverkat till trygga boenden för barnen. Detta oavsett hur hyresskulden uppstått” (Länsstyrelsen 2002:7). Därtill ska läggas Skatteverkets konstaterande att ”barn som upplever att deras föräldrar/vårdnadshavare av olika anledningar är föremål för förrättning löper naturligtvis stor risk för negativ påverkan” (RSV 2003). Kritiken mot de samhälliga instanser som ska motverka marginalisering och social exkludering, i detta sammanhang främst socialtjänsten, blir därmed hård. I synnerhet som det i flera fall handlar om hushåll med tillfälliga och relativt små skulder. Flertalet barnfamiljer hade hyresskulder som understeg 20000 kronor, ett belopp som är lägre än vad en genomsnittlig vräkning kostar.

Vi har kunnat konstatera att vräkningen påverkar såväl barnens materiella standard som deras trygghet och att barnets bästa inte tycks komma i främsta rummet i myndigheternas hantering av dessa situationer. Ett trängre boende, där många gånger stora delar av deras saker är magasinerade, samt svårigheter och skamkänslor för att ta hem kompisar innebär en försämring av de vräktas barnens levnadsstandard och uppväxtvillkor. Situationen efter vräkningen har för många av de barnfamiljer vi intervjuat inneburit ett problematiskt och osäkert boende. De har under längre eller kortare tid varit hänvisade till högst tillfälliga lösningar som boende på hotell och/eller inneboende hos släktingar eller bekanta. Detta förefaller ligga förhållandevis långt ifrån socialtjänstens målsättning att ordna så att ”barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden”.²³

²³ SoL 5 kap. Särskilda bestämmelser för olika grupper 1§ (SFS 2001:453).

Referenser

Beijer, Ulla (1998). *Hemlösa kvinnor i Stockholm*. FoU-rapport 1998:7. Resursförvaltningens FoU-enhet, Stockholm.

Beijer, Ulla (2000): På männens villkor – om hemlösa kvinnor i Stockholm. I Runquist & Swärd (red.). *Hemlöshet. En antologi om olika perspektiv & förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlsson.

Edlund, Tomas; Anders Olofsson & Annika Östlund (1994). *Hem ljuva hem? En undersökning av vräkningar i Göteborg 1993*. Stencil, Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.

Flyghed, Janne (1994). Värden, kronofogden, socialtjänsten och de vräkt. Vräkningar i Sverige 1982–1994, Stencil, Socialstyrelsen.

Flyghed, Janne (1995). Vräkt till hemlöshet? Vräkningar i Sverige 1982–1994, *Socialvetenskaplig Tidskrift* nr.2/1995, ss. 99–116.

Flyghed, Janne (2000). Vräkning – orsak eller verkan? En studie av marginellt boende. I Runquist & Swärd (red.) *Hemlöshet*. Stockholm: Carlssons.

Flyghed, Janne & Stenberg, Sten-Åke (1993). *Vräkt i laga ordning*. Stockholm: Konsumentverket.

Jonsson, Janne & Brolin Låftman, Sara (2001). Boende, närmiljö och trygghet. I SOU 2001:55. *Barns och ungdomars välfärd*. Antologi från Kommittén Valfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.

Länsstyrelsen Västra Götaland (2002). *Barnperspektivet i avhysningsärenden*.

Löfstrand, Cecilia (2001). Vräkningar i praktiken – vilka vräks och vilka får stanna? I: SOU 2001:95. *Att motverka hemlöshet*. Bilagedel: Slutbetänkande av Kommittén för hemlösa.

Nilsson, Anders (2002). *Fånge i marginalen. Uppväxtvillkor, levnadsförhållanden och återfall i brott bland fångar*. Avhandlingsserie nr. 8. Kriminologiska institutionen, Stockholms universitet.

Nilsson, Anders & Flyghed, Janne (2004). Vräkt och hemlös? Marginaliseringsprocesser bland vräkta. *Socialmedicinsk tidskrift*, 81(1):14–21.

RSV skrivelser 030924 Dnr. 7445-03/100: Barnperspektivet i kronofogdemyndigheternas verksamhet.

Socialstyrelsen (1989). *Från hyresskuld till avbysning*, SoS-rapport 1989:36, Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2000). Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 2000:1. *Hemlösa i Sverige 1991. Vilka är de och vilken hjälp får de?* Stockholm: Socialstyrelsen.

SOU 2001:79. *Välfärdsbokslut för 1990-talet*. Slutbetänkande av Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.

Stenberg, Sten-Åke (1990). *Vräkt ur folkhemmet*. Helsingborg: Carlssons.

Bilaga

Tabell B1. Svartsfördelning intervjuer med personer vräkta 2001.
Frekvenstabell. Kolumnprocent i parantes.¹

Fråga		Barnfamiljerna =36	Övriga=60	Total fn=96
<i>Kön</i>	Man	17 (47)	39 (65)	56
	Kvinna	19 (53)	21 (35)	40
<i>När Du fick besked om att Du skulle vräkas var du då...</i>				
	Ensamstående	23 (66)	48 (83)	71
	Samboende	12 (34)	10 (17)	22
<i>Varför vräktes Du?</i>				
	Obetald skuld	24 (67)	41 (70)	65
	Betalt för sent	5 (14)	9 (15)	14
	Störande	3 (8)	2 (3)	5
	Annat	4 (11)	7 (12)	11
<i>Vad ser Du som den främsta orsaken till att Du hamnade i den (ekonomiska) situation som gjorde att Du blev vräkt?</i>				
	Arbetslöshet	8 (24)	5 (8)	13
	Familjeproblem	9 (26)	9 (15)	18
	Missbruk	2 (6)	4 (7)	6
	Hälsoproblem	3 (9)	17 (28)	20
	Ekonomiska problem, skulder	7 (21)	9 (15)	16
	Annat	5 (15)	16 (27)	21
<i>Var befann Du Dig när kronofogden kom för att vräka Dig?</i>				
	Hade flyttat	18 (50)	27 (46)	45
	Bodde kvar ej hemma	6 (17)	7 (12)	13
	Bodde kvar och hemma	11 (31)	19 (32)	30
	Annat	1 (3)	6 (10)	7

Fråga		Barnfamiljerna =36	Övriga=60	Total fn=96
<i>Hur genomfördes vräkningen?</i>	Tömde själv	18 (50)	26 (47)	44
	Kfm bytte lås, bohag kvar	1 (3)	2 (4)	3
	Magasinering	15 (42)	26 (47)	41
	Annat	2 (6)	1 (2)	3
<i>Hade Du kontakt med socialtjänsten i samband med vräkningen 2001?</i>				
	Ja	30 (83)	30 (50)	60
<i>Följdfråga: Fick Du någon hjälp av socialtjänsten?</i>	Nej	6 (17)	30 (50)	36
	Ja	9 (30)	8 (27)	17
	Nej	21 (70)	22 (73)	43
<i>Var någon från socialtjänsten hemma hos Dig då Du vräktes?</i>				
	Ja	12 (3)	2 (33)	14
	Nej	20 (82)	49 (56)	69
	Vet ej	4 (15)	9 (11)	15
<i>Har sökt ekonomisk hjälp hos socialtjänsten efter vräkningen?</i>				
	Ja	15 (44)	17 (29)	32
	Nej	19 (56)	42 (71)	61
<i>Hade Du bostadsbidrag för den lägenhet Du vräktes från?</i>				
	Ja	15 (42)	11 (18)	26
	Nej	21 (58)	49 (82)	70
<i>Hade Du sökt bostadsbidrag?</i>				
	Ja	5 (24)	3 (6)	8
	Nej	16 (76)	45 (94)	61

Fråga	Barnfamiljerna =36	Övriga=60	Total fn=96
<i>Boende perioden närmast efter vräkningen</i>			
Egen/sambos lägenhet	4 (11)	8 (13)	12
Hos föräldrar	5 (14)	10 (17)	15
Hos släkting	5 (14)	1 (2)	6
Hos bekanta	11 (31)	19 (32)	30
2:a hand	3 (8)	6 (10)	9
Inneboende	–	3 (5)	3
Institution	2 (6)	5 (8)	7
Hemlös	6 (17)	6 (10)	12
<i>Har Du sökt egen lägenhet efter vräkningen?</i>			
Ja	23 (64)	22 (37)	45
Nej	13 (36)	38 (63)	51
<i>Följdfråga: Fick Du någon lägenhet?</i>			
Ja	8 (38)	6 (27)	14
Nej	13 (62)	16 (73)	29
<i>Kontantmarginal</i>			
Ja	13 (36)	18 (33)	31
Nej	23 (64)	37 (67)	60
<i>Har det sedan vräkningen hänt att Du haft svårigheter att klara de löpande utgifterna för mat, hyra och räkningar?</i>			
Ja	24 (67)	41 (70)	65
Nej	12 (33)	18 (30)	30

¹ Det förekommer interna bortfall. Antalet observationer för de enskilda variablerna framgår av kolumnen total frekvens.

Tabell B2. Registeruppgifter personer vräkta i Stockholms län 200106-200112. Barnfamiljer, intervjuade, bortfall. Procent.

	Barn- familjern= <36	Samtliga intervjuade= 96	Bortfalln =218	Totaltn =314
<i>Andel med bostadsbidrag 00</i>	56	29	29	29
<i>bostadsbidrag 01</i>	44	23	21	21
<i>socialbidrag 00</i>	53	39	47	44
<i>socialbidrag 01</i>	56	41	51	48
<i>föräldrapenning 00</i>	39	18	11	13
<i>föräldrapenning 01</i>	39	17	6	9
<i>föräldrapenning 00/01</i>	50	23	12	15
<i>Utlandsfödd</i>	25	23	28	26

7 Barn utan hem

Rapport från ett pågående projekt

av Gunvor Andersson och Hans Swärd,
Socialhögskolan, Lunds universitet

7.1 Inledning

Finns det barn utan hem i Sverige idag? Många skulle säkert svara "nej" på frågan, därför att det finns en föreställning om att de hemlösa är ensamstående alkoholiserade män och enstaka kvinnor. Hemlöshetskartläggningar som gjorts i Sverige det senaste decenniet tyder dock på att det i storstäderna finns en grupp barn (0-18 år) som bor tillsammans med sina hemlösa föräldrar. Det finns dock inte någon samlad bild av hur stor gruppen egentligen är. En antydning ger dock de nationella och kommunala hemlöshetskartläggningar som gjorts i Sverige det senaste decenniet, även om dessa undersökningar innehåller en rad metodologiska problem (Giertz 2000, Gullberg & Börjeson 2000). I Socialstyrelsens nationella kartläggning 1999 konstaterades att en tredjedel av landets drygt 8 000 hemlösa hade barn under 18 år och hälften av alla kvinnor som hade barn hade också själva vården om dem, trots att de var hemlösa. Visserligen kunde inte kartläggningen ge något svar på var barnen faktiskt bodde, utan det konstaterades att det fanns många frågetecken kring dessa barn (Socialstyrelsen 2000 s. 37). Bristen på kunskap om hemlöshetsproblematiken har uppmärksamrats i ett flertal offentliga utredningar, såsom i den senaste forskningspropositionen (prop. 2000/01:3), av Kommittén för Valfärdsbokslut (SOU 2000:3) och av Kommittén för hemlösa (SOU 2000:14). I den senares slutbetänkande understryks behovet av systematisk kunskap inom detta område och man föreslår att regeringen avsätter medel till ett särskilt programstöd för hemlöshetsforskning (SOU 2001:95). Även bland EU:s medlemsländer har intresset för hemlöshet/bostadslöshet ökat under 1990-talet och i många länder har särskilda program införts för att bidra till dessa gruppers återetablering på bostadsmarknaden (Edgar et al 1999, Hertting et al 2000). På senare tid har också forsknings-

intresset ökat och de hemlösa kvinnornas situation har uppmärksamats. Men barnens situation har lämnats därhän.

Om föräldrarna/familjen är hemlös betyder det att barnen inte har något hem. De saknar den stabilitet och kontinuitet i tillvaron som är en förutsättning för att känna trygghet. Ett hem är mer än en bostad, det är en plats med känslomässig innebörd. Vilken innebörd hemlöshet eller tillfälligt boende har för barn varierar naturligtvis med sammanhanget och den konkreta situationen, men också med barnets ålder, kön och etniska bakgrund och tidigare erfarenheter.

Eftersom det tycks förekomma stora lokala variationer i hemlösheten bör frågan om hemlösa barn undersökas på lokal nivå. Vad som är slående enligt de nationella räkningarna är att problem med hemlöshet i hög utsträckning är knutet till vissa tillväxtkommuner. Malmö är ett typiskt exempel. Öresundsintegrationen, många invandrare som vill bosätta sig i kommunen, en snabbt expanderande högskola med nya studenter som konkurrerar om lägenheter, kranskommunernas ungdomar som önskar bo i kommunen är exempel på förhållanden som har lett till en överhettad bostadsmarknad samtidigt som denna bostadsmarknad har ändrat karaktär. Under perioden 1992 till ingången av 2002 har Malmös befolkning ökat med 27 000 personer medan bara 6000 nya bostäder har tillkommit. I en sammanställning som Stadskontoret gjort i maj 2002 konstateras att merparten av stadsdelarna rapporterat en ökad tillströmning av familjer som söker hjälp för sina bostadsproblem. Bristen på bostäder gör att stadsdelarna har större svårigheter att få tillgång till lägenheter för andrahandsuthyrning (Stadskontoret 2002).

Det finns ingen samlad bild av hur situationen ser ut eller vilka konsekvenser en osäker boendesituation kan ha för barnen. I ett mindre tvåårigt forskningsprojekt, som startade 2003, vill vi bl.a. ta reda på vilka barn som inte har något de kan kalla sitt hem, var de i så fall bor och hur de har det. Studien genomförs i Malmö som är en väl vald kommun för vårt projekt "Barn utan hem". I Malmö stads inventering av bostadslösa 1:e oktober 2001 är definitionen på bostadslös "samtliga personer som ofrivilligt saknar egen bostad och som uttryckt detta som ett problem i kontakten med socialtjänsten" (Malmö stad 2002). Det visar sig att av de 1 455 bostadslösa personerna (=vuxna, vår kommentar) är 146 ensamstående med barn och 128 gifta eller sammanboende med barn. De har tillsammans 493 barn i åldrarna 0-18 (vilket är en ökning med 175 barn jämfört med 1 oktober 2000). Av rapporten framgår inte

barnens ålder, kön eller etnicitet, men vi kan ana att det finns en överrepresentation av barn med annan etnisk bakgrund än svensk, eftersom det totala antalet (vuxna) bostadslösa (med eller utan barn) i Malmö uppges vara 985 svenskar och 470 av annan nationalitet. Det är inget okänt fenomen att barnen döljs i familjen och inte framstår som egna personer i statistiken.

Problemet med hemlösa barnfamiljer har uppmärksammats av press och politiker som en viktig fråga. Staden har alla de kännetecken som också gäller för andra kommuner med höga hemlöshetstal: tillväxtkommun med bostadsbrist, konkurrens om billiga bostäder, höga fattigdomstal och stor inflyttning, inte minst av stora barnfamiljer med rötter i andra länder.

Datainsamling pågår och vi har ännu inte gjort någon sammanhållen analys eller redovisat några resultat. När vi nu gör en "underhandsrapportering" beror det på att vi blivit ombedda att presentera ett utsnitt av vårt material om barnens situation i familjer, som inte har någon bostad eller bara har tillfälligt boende, därför att de blivit vräkta eller av andra skäl har svårt att få en egen bostad. Inom projektet genomförs olika delstudier varav den viktigaste är en intervjustudie med barn och föräldrar. Vi genomför också en enkätstudie till ansvariga socialsekreterare inom de två stadsdelar som har flest antal barn i bostadslösa familjer. Som en tredje delstudie gör vi en kartläggning av hemlöshetsfrågan genom insamlande av statistik och intervjuer med nyckelpersoner. I en fjärde delstudie analyserar vi pressens bild av fenomenet "barn utan hem".

I denna underhandsrapport kommer enkätstudien att få störst plats, eftersom den nyligen slutförts. Vi har valt att inte förmedla några resultat av intervjustudien med barn och föräldrar, eftersom den fortfarande pågår, men ett barn får komma till tals. Det är för tidigt att föra en slutdiskussion men avslutningsvis vill vi göra några reflektioner.

7.2 Vad får vi veta om barnen och föräldrarna?

För projektet valdes de två stadsdelar, som enligt kommunens årliga inventering av bostadslösa hade flest bostadslösa barnfamiljer. Vi konstruerade en enkät, som skickades till de socialsekreterare inom socialtjänsten, som arbetade närmast familjerna. Eftersom det uppfattades som alltför arbetskrävande att fylla i enkäter för alla bostadslösa barnfamiljer inom de två distrikten, valde vi att be-

gränsa oss till dem, som blivit bostadslösa från 1 maj till årets slut 2003. Frågorna handlade om att redovisa 1) varje familjemedlems ålder, kön, födelseland, vistelsetid i Malmö, arbetsplats respektive skola/förskola; 2) familjens nuvarande boende, tidigare boende, försörjning, orsaker till att de förlorat sin bostad och hade svårigheter att få ny bostad; 3) vilka myndigheter som var inkopplade och vilka insatser som gjorts och görs för att lösa bostadsproblemet; 4) en bedömning av bostadslöshetens betydelse för barnen.

Vi har fått in enkätsvar om 30 barnfamiljer, som tillhör endera av de två socialdistrikten och som blivit bostadslösa under undersökningsperiodens åtta månader. Sammanlagt ingick i familjerna 73 barn, varav 67 barn var under 18 år (åldersfördelning tabell 1). Vi kan inte vara helt säkra på att det är alla som aktualiserats under undersökningsperioden, men vi har haft kontinuerlig kontakt med en kontaktperson inom vardera stadsdelen, som har bedömt att vi fått information om alla, som uppfyller våra kriterier. Det ska dock noteras att det handlar om bostadslösa familjer, som har kontakt med socialtjänsten, och inte om familjer som av olika skäl inte kommer till socialtjänstens kännedom, t.ex. gömda flyktingfamiljer.

Enkätstudien innehåller information om 30 familjer, varav 17 bestod av en ensamstående mamma med barn och 13 av två sammanboende föräldrar med barn, vilket innebär sammanlagt 43 vuxna. Samtliga vuxna var födda i annat land än Sverige: Libanon 8, Irak 8, Polen 5, Somalia 5, f.d. Jugoslavien 3, Afghanistan 2, Pakistan 2, Tjeckoslovakien 1, Rumänien 1, Jordanien 1 och Iran 1. Ursprungslandet för 6 föräldrar framgick inte.

Familjens aktuella boende kunde kategoriseras i fyra typer av boende. De flesta bodde i tillfälliga boenden på campingplats, vandrarhem eller hotell med begränsade möjligheter till matlagning och tvätt. Den näst största kategorin var inneboende hos släktingar eller bekanta som egentligen inte hade plats för dem och trångboddheten hade lett till konflikter, eftersom de varit tvungna att stanna längre tid än beräknat på grund av svårigheten att få egen bostad. Den tredje typen av tillfälligt boende var ett barackboende i utkanten av Malmö, där ett antal bostadslösa barnfamiljer kunde få bo i en egen barack i avvaktan på att komma in på den ordinarie bostadsmarknaden. Några få familjer hade en ambulerande tillvaro eller mamman bodde mycket tillfälligt i kvinnoboende med sina barn. Fördelningen framgår av tabell 1.

Tabell 1. Nuvarande boende och antalet familjer och barn.

Nuvarande boende	Antal familjer	Antalet barn
Camping/vandrarhem/hotell	12	24
Inneboende hos släktingar och bekanta/trångbodda	8	20
Kategori-boende/barackområde	6	17
Ambulerande tillvaro	2	9
Kriscentrum/kvinnoboende	2	3
Summa	30	73

I de aktuella familjerna bodde sammanlagt 73 barn. Om man undantar de sex som var över 18 år och som fortfarande bodde hemma, var hälften förskolebarn. Fördelningen framgår av tabell 2. 37 är pojkar och 36 är flickor.

Tabell 2. Barnens ålder

Ålderskategorier	Antal barn
Förskolebarn 0–6	34
Skolbarn 7–12	21
Tonåringar 13–18	12
Hemmavarande 18 –	6
Summa	73

Familjernas bostadslöshet kunde delas in i fyra typer av orsaker. Den vanligaste orsaken var förändrad familjesituation. Socialsekreterarnas uppgifter tyder på att det ofta var frågan om familjekonflikter och familjevåld, där mamman och barnen hade varit tvungna att lämna den tidigare lägenheten och hade haft svårt att hitta en annan bostad. Den näst största gruppen hade sagt upp sin lägenhet (i några fall i en annan stad) utan att räkna med svårigheterna att få en ny bostad i Malmö. En tredje typ av orsaker var att föräldern/föräldrarna aldrig hade varit etablerade på bostadsmarknaden utan hade bott hos släktingar och anhöriga. Den minsta gruppen, närmare bestämt två familjer, hade blivit vräkta på grund av störande beteende eller misskötsamhet i boendet. Fördelningen framgår av tabell 3. I den sista kolumnen återfinns utdrag ur socialsekreterarnas svar.

Tabell 3. Orsaker till familjernas bostadslöshet enligt socialsekreterarna

Orsak/Vår kategorisering	Antal familjer	Antalet barn	Exempel på orsak enligt enkätsvar
Förändrad familjesituation, misshandel, familjekonflikt	15	37	"Tidigare bott i mannens bostad. Miss-handlad av mannen, utkastad"; "Efter skilsmässan accepterades inte att kvinnan fick ta över kontraktet. Kan inte få en ny lägenhet då hon saknar inkomst och tidigare kontrakt"; "Misshandlad. Hustrun hade inte råd att bo kvar i lägenheten utan flyttade till Malmö"; "Konflikter i familjen mellan hustrun och mannens föräldrar. Inga referenser till arbets- och bostadsmarknaden".
Själv sagt upp lägenheten, varit borta (i hemland eller institution), otrivsel	7	18	"Sagt upp sin lägenhet under vistelse på behandlingshem"; "Sagt upp lägenheten på annan ort. Maken flyttat till x-stad. Hustrun och barnen till Malmö. Får ej hjälp av socialtjänsten då de oplanerat flyttat till Malmö"; "Har vistats utomlands och återvänt till Sverige. Har inte fått någon bostad på grund av att hon saknar jobb och är bidragsberoende."
Aldrig etablerade på bostadsmarknaden	5	10	"Aldrig haft en lägenhet, blev utkastade från mannens mamma"; "Har aldrig haft en egen bostad i Malmö"; "Inneboende, situationen blev ohållbar, trångt och problem med barnen".
Vräkta/störande beteende	2	6	"Vräkta på grund av störande beteende"; "Misskötsamhet i boendet. Saknar förmåga att bo".
Framgår ej	1	2	

Vi bad också socialsekreterarna att bedöma bostadslöshetens konsekvenser för barnen. För majoriteten av barnen nämndes någon negativ konsekvens. Återkommande begrepp i svaren var otrygghet, oregelbundenhet, instabilitet. Återkommande var också att barnen hade svårt att komma in i gemenskapen på förskola och i

skola på grund av ständiga flyttningar och på grund av att en del boenden låg i utkanten av Malmö eller i annan kommun. Detta i sin tur försvårade barnens integration i det svenska samhället. De negativa konsekvenserna var delvis avhängiga av barnens ålder, hur lång tid familjen sammanlagt hade varit utan bostad och var de bodde. I tabell 4 framgår utdrag ur socialsekreterarnas kommentarer.

Tabell 4. Hur socialsekreterarna bedömer bostadslöshetens konsekvenser för barnen

Bedömda konsekvenser	Antal familjer	Antal barn	Kommentarer
Negativa	22	56	"15-åriga sonen en ambulerande tillvaro"; "Otryggt för dottern som är på resande fot med sin mamma"; "En otrygg och kringflackande tillvaro"; "Påfrestande"; "Svårt att komma in i skolan, psykiska hälsan påverkas, koncentrationssvårigheter"; "Besvikna över livet i Sverige"; "Krossade drömmar", "Oregelbundet på dagis, deprimerad mamma, otrygghet, brist på stabilitet"; "6 personer i en 2½-rums lägenhet. Trångt för barnen"; "Boende på hotell = rotlöshet, långt till dagis, allmän oro"; "Otrygghet, avsaknad av kontinuitet i skolgång, svårighet med inskolning"; "Kan ej anmäla barnen till barnomsorg, oviss framtid, lever från dag till dag"; "Dåliga hygieniska förhållanden, lätt att bli smittade. Långt till barnavårdscentralen och annan medicinsk hjälp."; "Barnet fick avbryta förskolan på grund av det långa avståndet, oregelbundna rutiner och vanor."
Sannolikt inga negativa	4	9	"Ej märkt något. Bostadslösa kort tid"; "Bor med mamman hos en morbror. Har nog inte varit negativt"; "Inga problem".
Kan ej bedöma/ej svar	4	8	"Okänd betydelse för utredaren"; "Ej känt för utredaren".

7.3 Utanförskap på flera plan

Vilka familjer är det då som står utanför den ordinarie bostadsmarknaden och har en mycket osäker bostadssituation? Om vi gör en sammanvägning av svaren i enkäterna från socialsekreterarna framträder en bild, där bostadsproblem är ett bland många andra problem. Föräldrarna har sitt ursprung i ett annat land än Sverige. Ingen av dem har någon anknytning till arbetsmarknaden och alla har försörjningsstöd eller andra ersättningar från samhället och måste betraktas som fattiga. Barnen har svårt att regelbundet delta i verksamheten i förskola och skola och det är tydligt att den besvärliga boendesituation ytterligare försvårar barnens möjligheter att integreras i samhället. Flera av barnen har upplevt problematiska familjeförhållanden med separationer, konflikter och familjevåld. I några fall framgår att situationen också varit komplicerad efter föräldrarnas separation vad gäller t.ex. barnens umgänge med den andre föräldern.

Socialsekreterarna bedömde att den sammantagna situationen hade negativa konsekvenser för de flesta barnen. Vi kan dock notera att det inte i något fall framkommit något som tyder på föräldrars missbruk, ett annars tämligen vanligt problem i barnfamiljer som har kontakt med socialtjänsten. Vi har frågat socialsekreterarna om vilka hinder som finns för att familjerna skall få bostad. Det framgår att familjerna saknar den typ av referenser, som hyresvärdarna efterfrågar. De har inget arbete och ingen fast inkomst, kan inte hänvisa till tidigare längre boenden och regelbundna hyresinbetalningar, de har inga släktingar och bekanta som borgar för dem. Det antyds i enkätsvaren att vissa grupper med t.ex. zigeniskt eller arabiskt ursprung diskrimineras på bostadsmarknaden.

7.4 Vad säger barnen själva?

Vi intervjuar familjer i samma stadsdelar, som valts för enkätundersökningen. De socialsekreterare, som arbetar med hemlösa familjer, hjälper oss att förmedla kontakter. De lämnar över ett brev, där vi förklarar projektets syfte och vår önskan att intervjuar både de vuxna och barnen i familjen. Om familjerna ställer sig positiva till att vi kontaktar dem, ringer vi eller besöker dem för att avtala en tid som passar alla. Vi arrangerar så att familjemedlemmarna kan

intervjuas var för sig, vilket har lyckats hittills, med undantag för en familj, där alla efter hand samlades kring köksbordet.

Det har varit stora svårigheter att rekrytera intervjupersoner och få till stånd intervjuer. Det kan ha flera orsaker. Inom hemlöshetsforskningen är det ett känt faktum att hemlösa kvinnor och familjer med barn drar sig för att delta i undersökningar. En del känner skam inför sin situation och vill inte berätta om den för utomstående. En del definierar sig inte som hemlösa, eftersom de tror att situationen snart skall lösas för dem. Föräldrar kan vilja skydda barnen från frågor, som kan uppfattas som närgångna. Det kan också finnas en rad praktiska skäl. Man kan dra sig för att bjuda hem intervjuare, om man är inneboende och inte själv bestämmer över lägenheten. På en del av de billiga hotell som socialtjänsten använder sig av ses det inte med blida ögon av hotellägarna att man tar emot besök. Vi erbjuder tolk, men språksvårigheter kan ändå ses som ett hinder. Det är också möjligt att vi förlorat intervjupersoner genom socialsekreterares sätt att förmedla – eller glömma bort att förmedla – vårt brev.

Vi fortsätter att söka intresserade intervjupersoner och ser intervjuundersökningen som pågående. Hitintills har vi intervjuat fyra mammor, en styvpappa och nio barn – av de sammanlagt 19 barn i olika åldrar, som ingår i de fyra intervjuade familjerna. Vi har arbetat med olika intervjuguides, en för förskolebarn, en för 7–12-åringar, en för 13–18-åringar och en för de vuxna. Intervjuguiderna ser något olika ut men alla berör frågor om familjens sammansättning och familjehistoria; om tidigare och nuvarande boende; om skola, arbete och ekonomi; om vardagslivet inom familjen, i skolan/på arbetet, i grannskapet/under fritid; om relationer inom och utom familjen; om kontakter med socialtjänsten och andra myndigheter; om konkreta önskemål och tankar om framtiden. Intervjuerna har spelats in på band och skrivits ut ordagrant.

Som enkätstudien visat kan de hemlösa barnfamiljerna ha fem olika positioner utanför den ordinarie bostadsmarknaden nämligen 1) camping/vandrarhem/hotell, 2) inneboende hos släktingar och bekanta/trångbodda, 3) kategoriboende/barackområde 4) ambulerande tillvaro; 5) kriscentrum/kvinnoboende. Syftet är att intervjua barn och föräldrar som har erfarenheter från de olika positionerna och kan berätta om de speciella villkor, som är förenade med dem. I det följande presenterar vi utsnitt ur en intervju med ett barn, vars familj har en ambulerande tillvaro. Det är den mest extrema formen av hemlöshet och vi vill ge barnet en röst. Därefter gör vi några jämförelser med barn, som bor i barackboende. I detta samman-

hang avstår vi helt från att förmedla föräldrars perspektiv, eftersom det var barns perspektiv, som vi tillfrågats om.

7.5 Ett barns röst om hemlöshet

Vilma är i mellersta tonåren och bor med sin mamma men har ingen fast adress, eftersom de inte har någon bostad. Intervjun med henne skedde i en kall föreningslokal en vinterkväll. För denna rapports syfte har utdrag gjorts, som handlar om vad det kan innebära för Vilma i vardagslivet att inte ha något hem. Eftersom det är en lång intervju varvas sammanfattningar med Vilmas egen röst. Punktmarkeringar anger att några ord eller en mening utelämnats, som inte är oundgänglig för att förstå vad hon vill ha sagt. När det krävs för sammanhanget, anges intervjuarens fråga inom parentes.

Början på Vilmas berättelse är inte ovanlig för de barn vi intervjuat, nämligen att föräldrarna skildes och "så kom mamma i en jättestor kris" och så flyttade de in till storstaden. Visserligen fick de en egen lägenhet, men "när min mamma kom i den där krisen så kunde hon inte ta hand om hyran, så vi blev utslängda därifrån". Det är några år sedan de vräktes från sin bostad. Under en period hade mamman en ny man, som de bodde hos, men deras förhållande tog slut och därefter har mamman förgäves sökt en egen lägenhet för sig och dottern. Vilma tror att det är så hopplöst svårt på grund av mammans tidigare hyresskulder. "Nu är det tre år sen vi hade ett riktigt hem. Det var då det hemska riktigt började. Först så började jag och min mamma flytta runt hela tiden, hela tiden, hos olika vänner, en vän hit, en kompis dit, fram och tillbaka, tills min mamma började hitta andrahandskontrakt... Om vi hade tur så kunde vi bo i ett hem tre månader, ett halvår, sen packa sakerna, flytta igen... Så fort man känner sig hemma på ett ställe, då får man flytta till ett nytt ställe. Och du ser, jag har tappat bort alla mina saker... Jag har ingen säng, jag har ingen bokhylla, inga egna saker... Och det jobbigaste är nu allt det här med julen. Typ, nu på söndag är det första advent, jag har ingenstans jag kan gå hem och julpynta eller tända ett ljus. Jag har ingenstans att fira jul... och såna grejer. Det är jättejobbigt. Och nu sist vi fick flytta, då gick det över gränsen. En hel vecka var jag jätteledsen, jättedeprimerad, jag gick inte till skolan, jag kände inte jag kunde klara av det. Och jag hittade inte mina skolböcker, ena boken var i det ena huset och den andra i det andra. Jag hade ingenting, jag hade inga kläder."

(Vi kom in på frågan vad hon säger till kompisarna när de frågar: Var bor du?) "Nä, jag säger ingenting. Jag har ingenstans att säga var jag bor... Lärarna och skolan måste veta, de har fyra – fem olika adresser... Varje dag vakna upp, undra: var är jag? I morgon har jag kanske ett nytt hem. Jag har ingenting, ingenting, jag äger inte nåt... Jag har en väska med några kläder och saker och som jag har mina skolböcker i... som det knappt är lönt att packa upp." Vilma hade länge dragit sig för att berätta för någon lärare om sin situation, men nu hade hon äntligen gjort det. "Jag förklarade vad som hände och allt möjligt, och de förstod, men de sa: 'Vi kan inte ge dig snäll-betyg bara för att du har det dåligt'... Men var ska jag läsa min läxa? Det är jättesvårt med mina skolarbeten." Det är inte frågan om att ta hem kamrater, "det kan jag inte". Om någon frågar var hon bor, pekar hon obestämt i någon riktning. Själv är hon ofta hemma hos kompisar "eller ute på gatan". Hon är stolt över att inte ha stulit och inte använt droger, för det är det många som gjort bland dem hon känner, t.ex. de kompisar som "bor i ett socialhem, där brukar jag vara".

Hon beskriver hur ledsen hon varit. "Alltså jag var på väg att åka in på mentalsjukhus för att jag orkade inte mer". Men sedan blev hon arg istället, arg på myndigheterna. "Jag började gå till socialen, jag skällde ut dem. Jag försökte ta kontakt med en journalist, som jag trodde var på TV. Nä, ingen lyssnade på mig... Nu har jag gett upp." Vilma tror att hennes mamma inte får en lägenhet på grund av sina hyresskulder, att det aldrig kommer att gå. Enda lösningen är att hon själv får en lägenhet, "när jag blir 18 ... tre år till har jag".

Vilmas pappa är ingen lösning, efter sin fängelsestid flyttade han utomlands och han har en ny fru. "Min pappa han bryr sig inte så mycket om mig... men när jag var liten, då var han en drömpappa." De hade det bra innan föräldrarnas skilsmässa. Det finns inga andra släktingar som kan hjälpa dem. "Min mamma mår inte alls bra, jag känner inte igen henne längre... Ibland har hon depressionsångest, hon är ofta deprimerad, och när hon är deprimerad, då mår ju jag självklart också dåligt." (Eftersom det någon gång nämnts på socialkontoret att hon skulle kunna få en fosterfamilj, frågar intervjuaren om hon någon gång tänkt att hon skulle vilja bo i en annan familj.) "Aldrig i livet... För jag vet att min mamma verkligen kämpar. Men ibland vill man bara tänka att allt detta är hennes fel... Jag menar, min mamma försöker i alla fall."

(Intervjuaren frågar om hon tror att föräldrars ursprungsland har betydelse för att få bostad.) Vilma suckar djupt och säger: "Egentligen borde det inte ha någon betydelse, men jag har aldrig sett en

svensk familj, alltså du vet, en sån där riktigt svensk familj, hel-svensk, som bor på gatan. Och om det är någon svensk, så är det bara för att de är narkomaner eller knarkare eller vad de nu är. Men en vanlig svensk familj, som vi, vi är en helt vanlig familj... Men jag kan inte skylla på att vi är utlänningar, jag vet faktiskt inte... Jag är svensk. Ibland kan jag känna mig som utlänning. Jag har blod därifrån och jag kan min kultur och mitt språk. Men det är Sverige som alltid varit mitt land."

(Om andras bemötande?) "De flesta förstår inte så mycket... De frågar mig: Varför är du aldrig i skolan, du har IG (inte godkänt), kolla, du skolkar, du, du... De tror att jag är en sån skolkare och de tror säkert att jag går runt och knarkar och gör massor med skit istället. Men jag gör inget sånt, jag bara är hemma och bölar. Jag gråter, det är det jag gör, är hemma och gråter och klarar inte av att gå till skolan."

(Mot slutet av intervjun frågar intervjuaren: Om du skulle önska dig något för egen del, vad skulle det vara?) "Det är en lägenhet, en lägenhet bara. Jag menar, har jag inte rätt att ha någonstans att vara, har jag inte rätt att ha ett rum? Jag menar, har jag inte rätt att ha en egen trygghet? Jag har ingen trygghet någonstans, jag har ingen egen bas... jag har ingenstans att vara. Varje dag får jag fråga min mamma: Vart ska jag gå efter skolan? Det är ingenstans jag kan ta mina nycklar och säga att jag måste gå hem nu."

(Eftersom vi som forskare också är lärare, är avslutningsfrågan naturlig: Vad är det viktigaste vi kan lära de blivande socialarbetare, som kommer att möta människor i din situation?) "Det är framför allt att lyssna på människor. För varje socialmänniska jag har träffat, de vill inte ens lyssna på en. 'Öh, det finns inga lägenheter, hej då, kom nästa vecka' De försöker inte ens, de skyller på politikerna. 'Vi kan inte göra någonting för det är inte vi som bygger lägenheterna, det är politikerna, det är de som bestämmer vad som ska byggas.' De vill inte lyssna på oss, de försöker inte ens hjälpa oss... Vet du, det känns som att ingenting är lönt, det känns som att det är inte lönt att jag går upp i morgon, det är inte lönt att jag går till skolan, ingenting är lönt. Jag säger inte detta bara för att jag vill skrämma upp dig, men skulle inte min mamma älskat mig, då skulle jag inte varit vid liv nu, alltså jag skulle ha tagit självmord för länge sen."

7.6 Skolbarn skäms för sitt boende, det känns hopplöst

De andra barnen, som vi intervjuat, bodde alla i barackboende. Det var tänkt för kortare tid, men hade blivit betydligt längre tid än som var tänkt från början. Vad boendet innebar för barnen var olika beroende på deras ålder och kön. Det var flera flickor än pojkar som ville låta sig intervjuas och vi fick kontakt med fler tonåringar än yngre skolbarn och förskolebarn. Av dem vi intervjuat i barackboendet hade de flesta erfarenhet av att bli vräkta från en tidigare bostad. Några barn berättade om hur deras mamma dagligen anklagade sig själv för att de hamnat i denna situation, men för barnen i en stor barnfamilj framstod det klart att det var deras fel. "Vi var så många barn, vi bråkade alltid på kvällarna, så dom tog ut oss därifrån." – "Det var vi barn som bråkade, det var vårt fel." – "Ja, vi bodde ju i en trång lägenhet och liksom bara skrek hela tiden och sånt." Alla barnen menade att det var bättre där de bott förut. Från barackboendet vill de bara bort. Det känns inte som ett hem, det är otrevlig miljö, rädsla är en vanlig känsla, det är mörkt, det är långt till stan. Tonåringar, som kan klara sig själva, är sällan hemma eller kommer sent hem på kvällarna. De "är ute", är hos kompisar eller "jag är mest hemma hos min kusin, för jag gillar inte att vara här". Flera uttryckte sig ungefär som tonårspojken, som talade om "en längtan att flytta här ifrån, till en vanlig lägenhet, leva som en vanlig familj".

Det var uppenbart att deras boendesituation hade trasslat till det med skolgången. Det var meningen att barnen skulle gå i sin gamla skola, men det var det inte många barn som klarade av. För några berodde det på de långa resorna och för andra berodde det på att de redan innan barackboendet hade haft en så osäker boendesituation att de för länge sedan tappat skolmotivationen. Några hade efter hand fått plats i en näraliggande skola, men det var inte självklart att närmaste skola ville ta emot dem. Flera berättade om skolk och annan frånvaro från skolan, dåliga betyg och brist på skolmotivation. Några få flickors aktiva strävan att klara sig bra i skolan är emellertid också värt att uppmärksamma, de klarade skolan bra trots många plikter i familjen, trångboddhet och svårigheter att få utrymme för läsläsning. Det tycks oss emellertid uppenbart att skolan inte har tillräcklig omsorg om barn med en osäker boendesituation, de hamnar alltför lätt utanför.

Det var tydligt att inget skolbarn gärna berättade för sina kamrater var de bodde, de slingrade sig ur eventuella frågor genom att

ange bostadsområdet lite obestämt, peka i en obestämd riktning. De tog inte med sig några kamrater hem, eftersom de skämdes för sitt boende. "Jag skäms att ta hit kompisar." – "Det är skämmigt det här." – "Det är inte roligt alltså, jag tycker inte det är en riktig bostad." – "Jag tar inte kompisarna hit för det är så mycket som ett flyktingläger... de skulle retas." Det var tydligt att boendesituationen gjorde kamratkontakter komplicerade eller gjorde att de förlorade kamratkontakter eller kände sig ensamma, eftersom "det är ingen som bryr sig" i den nya skolan. Bara undantagsvis fanns det någon jämnårig, som de kunde umgås med inom barackområdet, vanligast var att familjen höll sig för sig själv, "ingen känner mig här". De flesta uttryckte sig ungefär som flickan, som sade: "Det är jobbigt, skitjobbigt, att bo här."

Särskilt för tonåringarna var även fattigdomen ett bekymmer. Att familjen hade ont om pengar innebar t.ex. att de inte kunde köpa kläder som andra tonåringar, inte hade råd att "gå ut" eller "ta en fika på stan" med kamrater, att de hade en gammal mobil jämfört med andra. Värst var att de inte kunde se ett slut på sin "hopplösa" situation, eftersom de så länge förgäves hade hoppats och trott att det skulle "ordna sig". Alla önskemål för framtiden handlade om en lägenhet, en egen bostad, ett hem.

7.7 Avslutande reflektioner

Det pågående projektet "Barn utan hem" startade utifrån en undran över de personer, som dolde sig bakom de alarmerande rapporterna om ökat antal hemlösa barnfamiljer. Eftersom vi inte visste vad vi skulle finna, ville vi pröva att se hemlöshet ur olika synvinklar. Därefter kan vi gå vidare med de forskningsfrågor, som utmejslas som särskilt angelägna. Vi har båda lång erfarenhet av att forska om socialt utsatta människor. Nu frågar vi oss om inte de barn och mammor vi mött i detta projekt tillhör de mest socialt utsatta. Vi måste få veta mer om hur de har det, eftersom det är så stor brist på forskning om deras livssituation, relationer och vardagsliv. I förlängningen kan man kanske tänka sig att forskning, som bidrar till att lyfta fram inte bara föräldrars utan också barns röster, kan bidra till en förbättring av bostadssituationen för de fattiga barnfamiljer från minoritetsgrupper, som tycks vara de som framför allt drabbas av hemlöshet.

Referenser

Edgar, W.M., J. Doherty och A. Mina-Coull (1999) *Services for the Homeless: Innovation and change in the European Union*. Bristol: Policy Press.

Hertting, N., et al (2000) *Homelessness in Western and Eastern Europe - Trends and traditions in statistics and public policy*. Gävle: Institutet för bostads- och urbanforskning, Uppsala universitet.

Giertz, A. (2000) Långvarig och tillfällig bostadslöshet I Runquist, W. & H. Swärd (red.) *Hemlöshet*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.

Gullberg, A. & Börjeson, M (2000) *Att undersöka grupper i svaga positioner på bostadsmarknaden*, EpC Rapport 4/2000.

Regeringens proposition 2000/01:3. Forskning och förnyelse.

Socialstyrelsen (2000) Hemlösa i Sverige 1999. Vilka är de och vilken hjälp får de? *Socialstyrelsen följer upp och utvärderar 2000:1*.

SOU 2000:14, *Adressat okänd. Om hemlöshetens bakgrund, orsaker och dynamik*. Delbetänkande av kommittén för hemlösa. Stockholm: Socialdepartementet.

SOU 2000:3, *Välfärd vid vägskalet*, Utvecklingen under 1990-talet. Delbetänkande från Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Finansdepartementet.

SOU 2001:95

Stadskontoret i Malmö (2000) Rapport angående aktuella insatser för bostadslösa, Dnr KS-SDF-2001-00595)

8 Forskning om ekonomisk utsatthet och barns livschanser

Per-Erik Yngwe

8.1 Inledning¹

Denna litteraturgenomgång syftar till att sammanfatta forskning som handlar om ekonomisk utsatthet och barns livschanser. Med begreppet livschans avses här individens frihet och möjlighet att på längre sikt skapa sig ett gott liv. Huvudsakligt fokus är alltså på framtida effekter av ekonomisk utsatthet. Även forskning om ett par mer kortsiktiga utfall presenteras, nämligen barns hälsa och kognitiva utveckling, men främst för att dessa kan ha betydelse på längre sikt. Man bör poängtera att användningen av begreppet livschans inte innebär att en mer kortsiktig rättvisa ges en underordnad betydelse².

Redan inledningsvis kan man konstatera att forskning om ekonomisk utsatthet har varit mycket begränsad i Sverige. Utomlands, framförallt i USA, har det bedrivits mer forskning med denna inriktning, men att överföra utländska resultat till svenska förhållanden är inte okomplicerat. Landsspecifika skillnader i kultur, struktur, religion och politik kan göra att resultaten inte är applicerbara universellt. Eftersom denna forskning samtidigt har ett grundläggande problem med att påvisa kausalitet mellan ekonomisk utsatthet och olika utfall är det inga fullständigt säkra slutsatser som denna litteraturgenomgång kan erbjuda.

Framställningen är disponerad på följande sätt. Inledningsvis görs en kort presentation av olika teorier som gör anspråk på att förklara hur ekonomisk utsatthet i barndomen kan tänkas påverka barns livschanser. Därefter diskuteras frågan om kausalitet och

¹ En tidigare svensk litteraturgenomgång av forskningen om konsekvenser av ekonomisk utsatthet i barndomen är Lundström & Wiklund (2000). Bradshaw (red 2001) ger en beskrivning av den brittiska forskningen om effekter av barnfattigdom. För en kort översikt från Norge, se Backe-Hansen (2002). Mayer (2002) har i en rapport till Ministry of Social Development i Nya Zeeland gjort en sammanfattning av den internationella forskningen.

² Kortsiktiga konsekvenser behandlas f.ö. i en egen bilaga till denna skrivelse (Jonsson & Östberg).

svårigheterna att bevisa att ekonomisk utsatthet verkligen är orsaken till olika utfall. Sedan följer ett antal avsnitt med presentationer av empirisk forskning inom områdena hälsa under barndomen, hälsa i vuxenlivet, kognitiv utveckling, utbildning, ekonomisk utsatthet i vuxenlivet, samt slutligen brottslighet. För den som inte vill läsa denna text i sin helhet avslutas presentationen av varje utfall med en sammanfattning. I slutet av framställningen påtalas vissa kunskapsluckor och den avslutande diskussionen reflekterar kort över de resultat som presenterats. Allra sist finns en övergripande sammanfattning av innehåll och slutsatser.

8.2 Teori

Nedan presenteras summariskt de dominerande teoretiska perspektiven i den litteratur som handlar om konsekvenser av barnfattigdom³. Sammanställningen syftar enbart till att ge en bakgrund inför presentationen av den empiriska forskningen. Självklart kan alla dessa perspektiv kritiseras på olika sätt, men här tillåts de tala i egen sak utan någon diskussion om eventuella tillkortakommanden.

8.2.1 Ekonomiskt perspektiv

Det ekonomiska perspektivet på konsekvenser av ekonomiskt utsatt barndom handlar om de resurser och den livsmiljö som präglar barn i familjer med låga inkomster. Pengar ger föräldrar möjlighet att införskaffa varor och tjänster som påverkar barnens liv på olika sätt (boendemiljö, mat, leksaker, böcker, utbildning, fritidsaktiviteter etc.). Teoretiskt ses familjen som en produktionsenhet som använder sina inkomster för att generera nyttigheter för dess medlemmar. Liksom för andra ekonomiska handlingar är individernas preferenser och möjligheter avgörande för vilka beslut som fattas. Ekonomisk teori predicerar därför att barn från fattiga familjer kommer att klara sig sämre i livet eftersom föräldrarna kan investera färre resurser i deras utveckling.

³ Presentationen bygger bl.a. på Haveman & Wolfe (1994).

8.2.2 Sociologiskt perspektiv

Inom sociologin finns det ett stort antal teorier som försöker förstå och förklara olika samhällsfenomen. Förenklat kan man dock konstatera att sociologisk teori skiljer på strukturella och kulturella förklaringar (Therborn 1991). Strukturell teori förklarar olika typer av sociala fenomen med hänvisning till samhällets strukturer. Det är den sociala situation som en individ befinner sig i som är avgörande för handlingen. Även sociologer har därför ofta framhållit betydelsen av ekonomiska skillnader. Skillnaden mot ekonomisk teori är framförallt att sociologin inte standardmässigt utgår från att aktörerna agerar rationellt. Ett rationellt aktörsperspektiv och ett strukturperspektiv går dock utmärkt att förena, vilket också har skett i ökad omfattning de senaste två decennierna.

En annan typ av sociologisk teori betonar att det är kulturella skillnader som bäst förklarar den sociala verkligheten. I denna teoritradition har föräldrar och andra signifikanta personer en viktig funktion genom att förse barnen med värderingar, normer och beteenden. En variant av denna teori inom fattigdomsforskningen menar att till synes icke-funktionella värderingar och handlingar faktiskt är rationella reaktioner på ett liv i fattigdom och teorin anses därför kunna förklara uppkomsten av s.k. bidragskultur. Livsstilsförklaringar kan också sägas vara kulturella, även om livsstil till mycket stor del beror på individernas ekonomiska och materiella villkor (Spencer 1996).

8.2.3 Psykologiskt perspektiv

Utvecklingspsykologer har utvecklat vad som kallas ett livslopps-perspektiv på individuell utveckling. Perspektivet betonar att olika händelser har olika betydelse beroende på när i livet de inträffar, hur länge de varar, vilka erfarenheter individen får, vilket socialt stöd som finns till hands etc. Upplevelsen och effekten av fattigdom skulle med andra ord kunna variera ganska mycket beroende på övriga sociala omständigheter, t.ex. tidpunkt i livet.

En annan psykologisk teori av betydelse för konsekvenser av barnfattigdom menar att föräldrar med låga inkomster får sämre förmåga till gott föräldraskap. Orsaken är att fattigdom leder till stress vilket minskar föräldrarnas förmåga att ge barnen det sociala och emotionella stöd som de annars hade kunnat ge.

En tredje psykologisk förklaring till ojämlikhet, i första hand i hälsa, bygger på att individernas upplevelse av social position påverkar deras känsloliv vilket kan leda till neurobiologiska effekter som sedan leder till sjukdom. Mekanismen är alltså en särskild form av negativ stress till följd av låg social rang.

8.2.4 Genetiskt perspektiv

Vissa forskare menar att förklaringen till att barn från ekonomiskt utsatta familjer drabbas av sämre sociala och ekonomiska utfall står att finna i det genetiska arvet. Teorin avvisar alltså betydelsen av inkomst genom att hänvisa till att arvsanlaget predisponerar vissa individer till sämre utfall, alternativt gör dem oförmögna att ta sig ur den fattigdom de hamnat i. Denna forskning baseras bl.a. på studier av tvillingar där man försöker skilja på effekterna av arv och miljö. Exempelvis har man funnit att enäggstvillingar får mer lika utfall än tvåäggstvillingar, vilket skulle tala för genetikens betydelse. Man har även funnit att enäggstvillingar som vuxit upp i olika miljöer har ungefär samma resultat vid kognitiva test, vilket också skulle sägas styrka betydelsen av biologiskt arv. Det svenska tvillingregistret har använts för att utröna betydelsen av genetik kontra miljö, framförallt för olika sjukdomar. Den övergripande slutsatsen är att både arv och miljö har betydelse, men att effekten varierar beroende på studerat utfall (Lichtenstein & Pedersen 1998).

8.2.5 Kumulativt riskperspektiv

Avslutningsvis är det viktigt att nämna den kumulativa riskmodell som menar att enstaka riskfaktorer oftast inte leder till en negativ utveckling för enskilda barn. Problem uppstår istället när flera riskfaktorer är närvarande samtidigt. Det är först om föräldrarna är, exempelvis, både fattiga, sjuka och lågutbildade som risken för negativa konsekvenser blir riktigt hög. Såväl biologiska, sociala, ekonomiska och psykologiska riskfaktorer kan inkluderas i ett sådant här teoretiskt perspektiv (Friedman et al 2002). Utfallet av en kombination riskfaktorer är dock ofta ospecifikt på ett flertal sätt: samma kombination av riskfaktorer kan ge olika utfall, samma utfall kan vara ett resultat av olika kombinationer, samt det är vanligen antalet riskfaktorer och inte de enskilda faktorers art som bidrar till att öka risken (Lagerberg & Sundelin 2000).

8.3 Problemet att påvisa kausalitet

Forskning om sociala förhållanden kännetecknas allmänt av problem med att påvisa kausalitet. Ofta kan man konstatera ett statistiskt samband mellan två variabler, så som man väljer att operationalisera dem. Detta räcker dock inte för att påstå att ett specifikt socialt fenomen orsakas av ett annat specifikt fenomen. Forskningen om ekonomiskt utsatta barn och konsekvenser präglas självklart också av denna kausala problematik. Svårigheten är att bevisa att det är just ekonomisk utsatthet som leder till vissa utfall.

Ett första problem är faktiskt att det har varit svårt att mäta barnfattigdom och ekonomisk utsatthet på ett bra sätt (Aber et al 1997; Mayer 1997; Duncan & Brooks-Gunn 2000). Exempelvis har man ofta använt socioekonomisk position som ett substitut för ekonomisk utsatthet, man har nyttjat inkomst under enstaka år istället för genomsnittet under flera år, eller så har man inte förmått inkludera förmögenhet. Det är heller inte självklart hur inkomsterna de facto fördelas i familjen. Problem med att mäta en misstänkt orsaksvariabel gör det självklart svårt att på ett övertygande sätt argumentera för kausalitet.

Det andra och stora problemet för forskningen om ekonomisk utsatthet handlar dock om att mäta och isolera dess kausala betydelse. Exempelvis är utbildning starkt korrelerat med såväl ekonomi som olika sociala utfall och för att kunna avgöra effekten av ekonomi måste man mäta effekten av utbildning. Både utbildning och ekonomi är i sin tur relaterat till bostadsområde, livsstil och en mängd andra faktorer som också påverkar barnens situation. Att separera den självständiga effekten av inkomst är alltså det grundläggande problemet för all forskning om kausala effekter av barnfattigdom. Aber et al (1997) ger ett förslag – och därmed en bild – över den mängd kontrollvariabler som de anser bör utgöra en grundmodell för forskning om fattigdomens konsekvenser för barn. De föreslår följande variabler: föräldrars utbildning, moderns ålder vid barnets födsel, skilsmässa, barnets kön, födelsevikt, föräldrars inkomst, förmögenhet och yrke, föräldrarnas förväntningar och aspirationer för barnet samt hemmets egenskaper i form av disciplin, social interaktion och utbildningsmiljö.

Samtidigt som det är viktigt att uppskatta påverkan från andra variabler på det sätt som Aber et al (1997) föreslår är det också viktigt att man inte överkontrollerar resultaten (s.k. multikollinearitet). Med detta menas att andra oberoende variabler än inkomst innehåller inkomsteffekter. Om man exempelvis kontrolle-

rar sambandet mellan inkomst och barns hälsa för bostadsområde kan man finna att den senare variabeln väsentligt minskar sambanden mellan inkomst och hälsa. Att hävda att sambandet mellan ekonomi och hälsa efter kontroll för boende minskar i samma utsträckning kan då leda fel. Orsaken är att även boendet i hög grad är ett resultat av familjens inkomster och om man räknar bort hela effekten räknar man även bort en inkomsteffekt. Därför bör egentligen endast en viss del av boendevariabelns effekt kontrolleras bort. Exempel på andra kontrollvariabler som också kan leda till överkontroll när man studerar effekter av inkomst är livsstil, missbruk och ras (det senare är vanligt i amerikanska studier).

Ett ytterligare problem när det gäller inkomsters kausalitet hänger samman med att sambandet kan vara icke-linjärt. Ofta används linjär regression utan att ta hänsyn till att sambandet är starkare i de lägsta inkomstgrupperna. Mayer (2002) framhåller därför att effekterna kan vara större för de allra fattigaste barnen, d.v.s. man riskerar att underskatta betydelsen av inkomstens kausala effekter. Det är heller inte säkert att inkomstens betydelse är oberoende av den källa de kommer ifrån. Förekomsten eller omfattningen av kausalitet kan t.ex. variera beroende på om källan är arbete eller bidrag (Corak 2004).

Avslutningsvis bör man även nämna att kausaliteten av en ekonomiskt utsatt barndom kanske inte förstås bäst genom att den studeras isolerat. Genom att anlägga ett perspektiv med många samverkande mekanismer och riskfaktorer, vilka är verksamma under ett längre livsförlopp, är det möjligt att kausaliteten skulle framträda på ett bättre sätt.

8.4 Avgränsningar

Denna litteraturgenomgång syftar främst till att sammanfatta svensk och internationell forskning om konsekvenser av ekonomisk utsatthet i barndomen. Fokus är alltså inte på socioekonomiska skillnader i allmänhet, utan på barn i familjer med särskilt svaga ekonomiska resurser.

Utöver ekonomisk fattiga livsmiljöer finns det miljöer som är socialt, psykologiskt och känslomässigt fattiga. Sådan fattigdom har också allvarliga konsekvenser, men de är inte föremål för det huvudsakliga intresset i denna framställning. Genomgången syftar alltså inte till att kartlägga forskning om alla mekanismer som kan försämra barns livschanser.

Genomgången gör absolut inte anspråk på att ha kartlagt all relevant forskning inom respektive område, istället har det funnits en strävan att finna representativ litteratur med generella anspråk. Syftet är förstås att fånga in forskningens övergripande slutsatser utan att för den skull behöva genomföra en fullständig kartläggning. Framställningen skiljer på forskning som handlar om barn i Sverige/Norden från forskning om barn från andra länder i västvärlden.

8.5 Konsekvenser för hälsan i barndomen

Nedan presenteras hälsokonsekvenser av en ekonomiskt utsatt barndom. Framställningen skiljer på sådana effekter som inträffar under barndomen och ungdomstiden samt sådana som inträffar under vuxenlivet. I det senare fallet rör det sig alltså om hälsokonsekvenser bland vuxna som har sin orsak i en ekonomiskt utsatt barndom.

8.5.1 En kommentar om absolut och relativ fattigdom

Det senaste decenniet har mycket forskning ägnats åt betydelsen av relativ fattigdom och dess inverkan på hälsan. Tanken är att även om de mest grundläggande behoven av t.ex. mat och bostad är täckta så har också individens inkomstnivå kontra olika referensgrupper betydelse, bl.a. till följd av psykologisk stress. Ett grundläggande problem är dock att själva dikotomin relativ och absolut inte är ömsesidigt uteslutande. Människan är en social varelse som lever tillsammans med andra människor och detta grundläggande faktum gör att i någon mening är allting relativt. Om alla andra människor får dubbelt så hög levnadsstandard samtidigt som den egen absoluta nivån förblir oförändrad är det inte troligt att man förblir opåverkad (Kawachi et al 2002).

Forskningen om den relativa inkomstens betydelse har varit betydligt mer omfattande för vuxna än för barn⁴, men inte ens här kan man säga att det utvecklats någon konsensus och olika forskare har kommit fram till olika resultat⁵. I vilken utsträckning relativ inkomst förklarar olika utfall för barn lämnas därför obehandlad.

⁴ För studie om barn, se t.ex. Hillermeier et al (2003).

⁵ Se t.ex. diskussionen mellan Subramanian & Kawachi (2003a, 2003b) och Lynch et al (2003).

8.5.2 Svensk och nordisk forskning

I en rapport från Statens Folkhälsoinstitut sammanfattar Bremberg (2002) ett stort antal studier angående socioekonomiska hälso-skillnader bland svenska barn i åldern 0–18 år⁶. Rapporten går systematiskt igenom den svenska forskning som bedrivits de senaste trettio åren och beskriver s.k. sociala riskkvoter. Med en riskkvot avses hur mycket vanligare ett visst utfall är i den lägsta sociala gruppen kontra den högsta, t.ex. innebär en kvot på 1,3 att risken är 30% högre i den lägsta socioekonomiska gruppen.

I samtliga studier i Brembergs (2002) genomgång baseras barnens sociala position på uppgifter om föräldrars yrke, föräldrarnas utbildning eller bostadsområdets sociala karaktär⁷. Detta innebär följaktligen att studierna inte specifikt har studerat effekter av ekonomisk utsatthet. Sammanfattningsvis visas dock att det bland svenska barn och ungdomar verkar finnas en socioekonomisk överrisk för såväl dödlighet (riskkvot 1,3–1,5), kroppslig sjuklighet (1,7)⁸ och skador (1,3)⁹. Eftersom studierna inte studerar inkomsteffekter är det troligt att överriskerna varit lägre om man separerat effekterna av inkomst från yrke och utbildning. Å andra sidan är det möjligt att inkomstens kausala verkan är större i de lägre inkomstskikten, vilket i så fall skulle innebära en underskattning.

När det gäller inåtvända psykiska problem redovisar Bremberg (2002) bara en studie som gjorts på senare tid och samtidigt är av nationell karaktär (Östberg 2001). Den studien uppvisar mycket små socioekonomiska skillnader i såväl psykosomatiska besvär som psykiskt välbefinnande bland barn i åldern 10–18 år. Detta anges vara ett typiskt fynd när man jämför med den internationella forskningen på området (Östberg 2001).

⁶ En annan svensk studie av intresse är Bremberg (2003) som undersöker om ojämlikheten i hälsa bland svenska barn påverkades av den ekonomiska recessionen under 90-talet. Inget sådant samband kan dock visas.

⁷ SCB:s socioekonomiska indelning (SEI) baserat på yrken skiljer på följande kategorier: facklärd samt ej facklärd arbetare inom varu- respektive tjänsteproduktion, tjänstemän på lägre/mellan/högre nivå, företagare, lantbrukare, fria yrkesutövare, övriga.

⁸ Den sociala riskkvoten för *kroppslig sjuklighet* varierar för olika sjukdomar, men var i genomsnitt 1.7. För astma var medelvärdet 1.4 och för infektioner 1.5. För båda dessa tillstånd var variationen mellan olika studier måttlig vilket ökar värdenas tillförlitlighet. Riskkvoterna för karies varierar i olika studier men är i genomsnitt 2.2 för barn i förskoleåldern, men 1.4 för barn i grundskoleåldern. Två analyser av låg födelsevikt under 90-talet visade i genomsnitt en överrisk på 1.25. En studie från 1991 av längdutveckling hos 10-åringar fann en skillnad på 0.7 cm. Förekomsten av övervikt har studerats i två studier under 90-talet med en genomsnittlig överrisk på 2.75.

⁹ För *skador* redovisas en genomsnittlig riskkvot på 1.3. För den största kategorin, fallskador, var snittet 1.1 medan skador i trafiken uppvisar en kvot på 1.5. De redovisade studierna av våld och självtillfogade skador uppvisar varierande oddskvoter på värden mellan 1.3–3.2.

Samtidigt menar Östberg att svenska studier som fokuserat specifikt på familjer med ekonomiska problem finner att barnen mår sämre både fysiskt och psykiskt. Studier av LNU-data bland 10–18-åringar (Östberg 2001, Fritzell & Östberg 2003) visar t.ex. att både familjens ekonomi och den egna ekonomin korrelerar med psykiskt välbefinnande och till viss del även med psykosomatiska besvär¹⁰. Även Ringbäck-Weitof (2001) har i en studie om barn till ensamstående föräldrar visat att det finns en överrisk för psykisk ohälsa som till stor del verkar bero på ekonomiska problem.

Huvuddelen av de svenska studier som ingår i Brembergs (2002) litteratursammanställning visar inte resultat fördelat på kön. Detta är en allvarlig brist eftersom man vet att hälsokonsekvenserna ibland skiljer sig åt mellan könen. För endast ett utfall (trafikskador) finns det mer än en studie som skiljer på flickors och pojkars resultat. Med denna viktiga reservation kan man konstatera att den svenska forskningen funnit att pojkar har högre sociala riskkvoter för dödlighet, tumörsjukdomar och skador i trafiken.

I en komparativ studie mellan de fem nordiska länderna drar Halldorson et al (2000) den övergripande slutsatsen att hälsan bland barn i alla åldrar i alla de fem nordiska länderna uppvisar tydliga socioekonomiska skillnader oavsett om man mäter med utbildning, yrke, eller inkomst. Data samlades in via enkäter till föräldrar under 1996 där hälsa mättes genom frågor om kroniska sjukdomar, olika symptom (magont, huvudvärk, yrsel etc) och eventuell kortväxthet. För länderna sammanlagt uppmättes signifikanta oddskvoter på ca 1.2–1.5 för de nämnda utfallens relation till inkomst och pojkar hade generellt sett något högre kvoter.

Avslutningsvis kan man även nämna Gissler et al (2003) som studerar en finsk kohort om 60.000 barn från 1987 och då finner att barn i de lägsta sociala klasserna, definierat efter moderns yrke, hade den största risken för ohälsa (som nyfödda, sjukdom i allmänhet, epilepsi samt intellektuella funktionshinder) även när man kontrollerade för biologiska och geografiska variabler.

8.5.3 Utländsk forskning

Nick Spencer (1996) gör en omfattande redogörelse för den internationella forskningen om ohälsa bland fattiga barn. Han menar att

¹⁰ Flickor uppvisar i Östbergs (2001) studie ett lägre psykiskt välbefinnande än pojkar och mer psykosomatiska besvär. Dessutom äter de mer oregelbundet, tränar mindre och röker mer än pojkar. Pojkar dricker däremot mer alkohol.

det finns en konsistent och positiv korrelation mellan låg socioekonomisk status och barns hälsa som gäller för dödlighet i alla åldrar samt för såväl medicinskt definierad som föräldrarapporterad sjuklighet. Denna slutsats, menar han, gäller i alla industrialiserade länder där forskning om detta har bedrivits, även om sambandet naturligtvis är svagare i länder med mer begränsade socioekonomiska skillnader, t.ex. Sverige. Spencer menar att förklaringen främst står att finna i samhällets sociala strukturer och inkomst-
ojämlikhet¹¹.

I en brittisk rapport (Bradshaw red 2001), presenteras en samlad bedömning av brittiska studier från 80- och 90-talen om konsekvenser av barnfattigdom. För brittiska barn i alla åldrar finner man att risken för dödlighet är betydligt högre bland barn från de minst gynnande grupperna, definierat efter faderns sociala klass. Pojkar i respektive socialgrupp har generellt sett högre dödlighet än flickor (Quilgars 2001a).

Även när det gäller sjuklighet redovisar den brittiska rapporten att den socioekonomiska variansen är betydande och att de brittiska pojkarna har mer hälsoproblem än flickorna. Man påpekar också att de empiriska bevisen inte räcker för styrka ett orsakssamband mellan fattigdom och ohälsa, även om ekonomiska och materiella faktorer förefaller vara orsaken (Johnson 2001).

För skador hittar man tydliga indikationer på att brittiska barn i lägre sociala klasser (särskilt pojkar) drabbas av fler olyckor med dödlig utgång. För icke-dödliga skador är bevisen mer tvetydiga då vissa studier finner en socioekonomisk gradient, medan andra inte gör det. Inga studier visar dock på att fattigdom skulle vara förenat med färre olyckor (Quilgars 2001b).

Angående allmänt psykiskt välbefinnande visar den brittiska sammanställningen att detta inte är relaterat till fattigdom eller social klass (Quilgars 2001c)¹². Ett par undantag från denna observation görs dock. För det första finner vissa studier att fattiga barns självbilder är sämre än hos barn från mer välbärgade familjer, särskilt för flickor. För det andra att det finns ett ganska starkt

¹¹ West (1997) menar efter sin litteraturgenomgång att det är viktigt att skilja på ohälsa bland barn i olika åldrar. Bland de yngsta barnen finns det en viktig social gradient, medan ungdomar verkar ha en ganska jämlik hälsa bortsett från allvarigare kroniska sjukdomar. I tidig vuxen ålder återuppstår sedan den ojämlika hälsan. Wests slutsatser är dock ganska kontroversiella och andra forskare håller inte med (Lagerberg & Sundelin 2000).

¹² Allmänt konstaterar Quilgars (2001c) att det finns goda bevis för att pojkar oftare har psykiatriska besvär i barndomen (särskilt beteendestörningar) medan flickor har mer emotionella besvär (bl.a. depression och ätstörningar) under tonårstiden.

samband mellan social klass och fattigdom när det gäller anti-socialt beteende.

Även om det psykiska välbefinnandet inte verkar ha en socio-ekonomisk gradient finns det viss internationell forskning som visar att mer kliniska psykiatriska diagnoser har det. Spencer (1996) hänvisar t.ex. till en högre förekomst av ADHD, Fan et al (2001) finner en ökad risk för nervösa besvär och Gunnell et al (1995) rapporterar ett ekologiskt samband för suicid.

I flera forskningssammanfattningar från USA och Canada rapporteras, förvånande nog, inga eller mycket svaga samband mellan barnfattigdom och hälsa (Duncan & Brooks-Gunn 2000, Corcoran 2001, Mayer 2002, Curtis et al 2001). Denna slutsats gäller forskning som studerat inkomst specifikt och därmed försökt kontrollera bort effekterna av andra variabler, t.ex. utbildning. Dock påpekas att antalet studier inom området är få och bristfälliga (Mayer 2002).

Vissa amerikanska forskare hävdar dock i sina litteratursammanfattningar att det finns ett samband mellan barns hälsa och familjens socioekonomiska position, men även här är referenserna få och ganska gamla (Klerman 1991, Montgomery 1996, Wood 2003, Spencer 2003).

Det finns också ett par nya nordamerikanska studier som rapporterar tydliga samband mellan familjers inkomst och barnens hälsa. En studie från USA (Case et al 2002) baserad på flera olika datamaterial finner samband mellan både inkomst och självskattad hälsa samt mellan inkomst och objektiva hälsomått. Författarnas rigorösa kontroller av andra variabler inkluderar föräldrarnas utbildning, barnens hälsa vid födseln, föräldrarnas hälsa, genetiska faktorer, sjukvårdsförsäkring, föräldrars arbetskraftsutbud samt hälsorelaterade beteenden. En annan ganska ny studie från Canada (Curtis et al 2001) rapporterar måttliga till stora samband mellan barns hälsa och föräldrarnas långsiktiga inkomster när man kontrollerar för bl.a. moderns utbildning och barnets födelsevikt. Man finner också att barn till ensamstående mödrar har sämre hälsa och att en del av effekten, men inte hela, kan förklaras av sämre ekonomisk standard.

8.5.4 Slutsatser angående hälsokonsekvenser i barndomen

Ovan redovisades en sammanställning av svensk forskning (Bremberg 2002) som visar att barn från familjer med lägre socio-

ekonomisk position har en ökad risk för dödlighet (oddskvot 1,3–1,5), sjuklighet (1,7) och skaderisk (1,3). Dessa studier har dock inte försökt särskilja effekter av t.ex. inkomst och utbildning varför de redovisade oddskvoterna antagligen behöver justeras ner för att isolera den separata betydelsen av inkomst.

Att den svenska forskningen vanligen inte har studerat inkomst utan utgått ifrån föräldrars yrke eller utbildning är följaktligen en brist om man vill veta effekterna av ekonomisk utsatthet. Å andra sidan, om det finns allmänna socioekonomiska effekter finns det rimligen också (minst lika stora) effekter för de allra fattigaste. Särskilt som forskningen har funnit att det finns en universell social gradient som sträcker sig över hela det socioekonomiska spannet oavsett om man mäter med utgångspunkt inkomst, utbildning eller yrke (Keating & Herzman 1999)¹³. Misstanken om ett kurvlinjärt kausalt samband mellan hälsa och inkomst skulle också innebära att de med lägst inkomster, de ekonomiskt utsatta, har högre överrisker. En sammanfattande bedömning gör det därför högst sannolikt att ekonomisk utsatthet påverkar svenska barns hälsa.

När det gäller psykiskt välbefinnande finns svensk forskning som specifikt studerat effekten av ekonomisk knapphet och då funnit att de fattigaste barnen mår sämre (Östberg 2001; Fritzell & Östberg 2003). Det finns även viss internationell forskning som visar på en social gradient för en del psykiatriska diagnoser, men det är förstås osäkert hur mycket av denna effekt som styrs av inkomsten.

Att den nordamerikanska forskningen ofta bara rapporterat osäkra och svaga samband mellan hushållens inkomster och barnens hälsa är förvånande. Särskilt som barnfattigdomen är mycket större där än i Sverige. Vad som talar för denna slutsats är att den amerikanska forskningen har studerat inkomst och inte allmänna socioekonomiska skillnader. Det som talar emot resultaten är att de kan vara överkontrollerade på olika sätt, bl.a. genom variabeln ras. Dessutom finns det nya nordamerikanska studier som faktiskt visar på samband mellan inkomst och barns hälsa.

När det gäller skillnader i hälsa mellan pojkar och flickor är det viktigt att hålla isär resultat som handlar om kön respektive klass. Till att börja med kan man studera hälsoutfall för pojkar respektive

¹³ Man bör dock observera att man ibland finner att personer i den lägsta inkomstdecilen har bättre hälsa än personer i de närmast högre inkomstdecilerna. Detta beror antagligen på mätproblem eftersom inkomster i de lägsta decilerna tenderar att underskattas. En annan förklaring skulle dock kunna vara av dessa grupper har en mycket mer hälsofrämjande livstil. (Fritzell, Nermo, Lundberg 2004)

flickor oavsett deras sociala tillhörighet. Här har forskningen ganska tydligt visat att det finns viktiga skillnader att beakta, pojkar har t.ex. högre skaderisk än flickor medan flickor har mer emotionella besvär i tonåren (Quilgars 2001c). En annan dimension är vilken utsträckning som pojkar och flickor i olika sociala grupper lider av ohälsa samt i vilken utsträckning det finns en kausal verkan av social position. I Brembergs (2002) litteraturgenomgång är det denna senare frågeställning som är i fokus och resultaten därifrån visar att pojkar har högre sociala riskkvoter för dödlighet, tumörsjukdomar och skador i trafiken.

8.6 Konsekvenser för hälsan i vuxenlivet

Under de senaste två decennierna har synen på riskfaktorer för ohälsa i vuxenlivet förändrats ganska markant. Tidigare har man utgått ifrån att det enbart är riskfaktorer i vuxenlivet som är av betydelse för ohälsan som vuxen. Sedan mitten av 80-talet har dock ett antal brittiska forskare hävdat att faktorer i fosterstadiet och den allra tidigaste barndomen genom ett slags "biologisk programmering" kan vara mycket avgörande för vuxnas hälsoutfall (Barker 1991). Den kausala tanken är alltså att fysiska och psykiska upplevelser under viktiga utvecklingsperioder påverkar det ofödda eller nyfödda barnets förutsättningar för hälsa på ett bestående sätt.

Detta biologiska perspektiv har därefter kommit att kompletteras med ett "livsloppsperspektiv", vilket menar att faktorer under såväl barndom, ungdom och vuxenliv avgör individens hälsoutfall. Detta senare perspektiv betonar därmed den sammanlagda effekt som olika livsvillkor under hela livet har för individernas hälsa. Olika psykosociala och socioekonomiska effekter antas därmed kunna försvaga och förstärka individens skydd mot ohälsa (Kuh & Ben-Shlomo 1997; Keating & Hertzman 1999).

8.6.1 Svensk och nordisk forskning

Lundberg (1993) har genomfört en av få svenska studier om hur levnadsvillkor i barndomen kan påverka hälsan i vuxenlivet. Med utgångspunkt i ULF-data argumenterar han för att såväl sociala som ekonomiska problem under barndomen har betydelse för hälsan som vuxen, även om de sociala verkar vara relativt viktiga-

re¹⁴. Särskilt familjekonflikter under barndomen visar starkt samband med såväl sjuklighet som mortalitet. Ekonomiska problem i barndomen är i denna studie relaterat till olika fysiska sjukdomstillstånd, smärtor och mental hälsa, däremot inte till cirkulationssjukdomar.

I en uppföljande studie finner Nyström-Peck & Lundberg (1995) att andelen kortväxta vuxna personer (män < 173 cm, kvinnor < 160) är större bland barn som vuxit upp i lägre socioekonomiska grupper och att ekonomiska svårigheter förklarar en stor del av sambandet. Författarna betonar att det inte enbart är skillnader i näringsintag som orsakar kortväxthet, utan hela livssituationen under barndomen, inklusive psykosociala faktorer, är avgörande.

Ossi Rahkonen et al (1997) använder data från den finska levnadsnivåundersökningen från 1986. I studien analyseras personer som var 30 år och äldre, vilket alltså innebär att de föddes i mitten på 50-talet eller tidigare. Två typer av hälsoutfall studerades: långvarig sjukdom och självs kattad hälsa. Författarna finner, liksom Lundberg, att både de ekonomiska och de sociala villkoren i barndomen samvarierar med hälsan i vuxenlivet. Till skillnad från Lundberg finner man dock att de ekonomiska faktorerna har större betydelse än de sociala. Allra störst effekt för de nämnda hälsoutfallen hade dock de aktuella ekonomiska villkoren i vuxenlivet. Inga betydande könsskillnader noterades för relationen fattigdom i barndomen och ohälsa i vuxenlivet.

8.6.2 Utländsk forskning

I en internationell litteraturgenomgång argumenterar Smith et al (2001) för att man måste anlägga ett livsloppsperspektiv på ohälsa och att socioekonomisk position vid olika tillfällen under livet har olika påverkan för olika sjukdomar¹⁵. Stroke och magcancer verkar vara särskilt påverkade av tidiga förhållanden i livet, medan andra t.ex. hjärtinfarkt, kronisk andningshämmande sjukdom, lungcancer och suicid verkar påverkas av förhållanden under hela livet¹⁶. Det är

¹⁴ Kuh et al (1997, s 178) kommenterar detta genom att påpeka att det kan ha berott på att resultatet justerades för faderns sociala klass, vilket kan ha varit mer korrelerat med ekonomiska problem.

¹⁵ Se även Kuh & Ben-Shlomo (1997) samt Keating & Herzman (1999).

¹⁶ Vägerö (1997) rapporterar i sin litteraturgenomgång om ett tydligt samband mellan sociala och geografiska förhållanden i barndomen och risken för hjärtsjukdom. Kopplingen till stroke och totaldödlighet betraktas däremot som svagare och kopplingen till cancer anses osäker.

alltså inte bara fattigdom i barndomen som påverkar, utan socioekonomiska faktorer under hela livsloppet kan vara av betydelse.

Power & Herzman (1999) använder data från den brittiska kohorten från 1958 för att studera hur barndomens livsvillkor påverkar hälsan i vuxenlivet. Man finner att vid 33 års ålder har individer från de lägsta socioekonomiska klasserna tydliga överrisker för nästan alla de undersökta hälsoutfallen, särskilt psykisk ohälsa och självs kattad hälsa¹⁷. Både livstilshypotesen och hypotesen om biologisk programmering (se ovan) har stöd i empirin.

I en uppföljande studie på samma data analyserar Power et al (2002) skillnaderna i psykisk hälsa hos vuxna i Storbritannien. Man finner då inte stöd för att överrisken för psykisk ohälsa kan hänföras till selektion utan menar att det är ett flertal sociala faktorer som tillsammans svarar för överrisken och kausaliteten. Variabeln social klass vid födseln hade betydelse för båda könen, men den viktigaste enskilda faktorn var kognitiv förmåga vid 7 års ålder. Materiella livsvillkor påverkade enbart utfallet bland kvinnor.

8.6.3 Slutsatser angående hälsokonsekvenser i vuxenlivet

Sammanfattningsvis finns det alltså en växande litteratur som menar att socioekonomiska förhållanden under barndomen påverkar hälsoutfallet i vuxen ålder. I vilken utsträckning som det är låg inkomst i sig som svarar för kausaliteten är dock något som framtida forskning får svara på. Ohälsa som sannolikt har grund i barndomens socioekonomiska villkor är dock bl.a. stroke, hjärtsjukdom, viss cancer och psykisk ohälsa (Smith 2001; Smith et al 2001; Power & Hertzman 1999, Kuh et al 1997; Vågerö 1997).

En invändning mot att barndomens livsmiljö påverkar hälsan i vuxenlivet är att den verkliga mekanismen är social selektion. Vissa studier har nämligen funnit att sjukdom under uppväxten leder till lägre socioekonomisk position som vuxen, vilket i sin tur orsakar sämre hälsa (t.ex. van de Mheen 1997). Denna åsikt är dock inte representativ för forskningsfältet utan andra menar att det är social kausalitet, inte social selektion, som har störst betydelse (t.ex. Lundberg 1991; Manor, Keating & Herzman 1999; Matthews & Power 2003). En balanserad bedömning är dock att både social kausalitet och social selektion har betydelse, bl.a. eftersom svensk forskning på tvillingar visar att social selektion har en genetisk

¹⁷ De hälsoutfall man studerade var självs kattad hälsa, långvarig sjukdom, psykisk ohälsa, andningsbesvär, fetma och ryggont.

komponent som förklarar delar av den sociala gradienten i ohälsa (Lichtenstein et al 1992).

8.7 Konsekvenser för kognitiv utveckling

8.7.1 Svensk forskning

Bremberg (2002) redovisar i sin litteraturgenomgång ett par svenska studier om sambandet mellan socioekonomiska faktorer och kognitiv utveckling. Den ena finner en tredubblad överrisk för sen kognitiv utveckling bland 4- och 18-åringar i Stockholms län under 90-talet. En annan studie av barn i Uppsala under 80-talet visar att 4- och 7-åringar löpte en överrisk på 1,8 respektive 2,5 för sen språklig utveckling. Svagheter hos båda dessa studier, bortsett från att de inte studerar ekonomisk utsatthet, är att de inte använder nationella data samt att de enbart utgår ifrån egenskaper hos bostadsområden. Det senare kan leda till ekologiska felslut, d.v.s. man finner samband på makronivå som inte har sin motsvarighet på mikronivå.

8.7.2 Utländsk forskning

Smith et al (1997) har använt två olika datamaterial för att undersöka hur fattigdom påverkar barns kognitiva och verbala utveckling samt tidiga skolprestationer. Författarna finner inkomsteffekter för alla tre utfallen (barn 2–8 år). Varaktig och/eller djup fattigdom uppvisade särskilt negativa effekter. Resultaten kontrollerades för moderns utbildning vilket minskade sambanden, men för de flesta utfall förblev resultaten signifikanta.

Även Blau (1999) undersöker förhållandet mellan föräldrars inkomst och barns resultat vid olika kognitiva och verbala test. Hans slutsats är att permanenta inkomstförstärkningar endast har små positiva effekter när man kontrollerar för andra variabler (t.ex. föräldrars utbildning och testresultat). Han menar dock samtidigt att den samlade forskningen på området har visat att inkomsteffekterna är icke linjära och starkare vid de lägsta inkomstnivåerna.

Mayer (2002) konstaterar att forskningen konsistent har funnit att låg familjeinkomst är associerat med en sämre kognitiv förmåga hos barnen. Mayer menar dock att studier som kontrollerar för såväl föräldrars utbildning som kognitiva förmåga alltid finner att effekten av inkomst är liten. Hon uppskattar att i genomsnitt

medför en dubblerad inkomst att barns resultat vid kognitiva test ökar med ett par enheter. Även Mayer påpekar att det fåtal studier som studerat icke-linjäritet finner att effekterna är större för de allra fattigaste barnen.

Guo & Harris (2000) menar att alltför lite forskning studerat de mellanliggande variablerna mellan fattigdom och kognitiv utveckling. En konventionell modell som bara utgår ifrån direkta effekter av låg inkomst riskerar att missa den verkliga kausaliteten. Guo & Harris finner i sina amerikanska data att tillgången till kognitiv stimulering (böcker, tidningar, högläsning, musik, museibesök) är den i särklass viktigaste mellanliggande variabeln för att förklara hur fattigdom påverkar kognitiv utveckling. Kontrollvariabler som användes var bl.a. moderns utbildning, moderns resultat vid ett kognitivt test samt moderns ålder vid födseln. Föräldrarnas uppfostringsstil (konversation, fysisk kontakt, attityd etc.) var näst viktigast, men ändå av betydligt mindre vikt än kognitiv stimulering. I en liknande studie på mycket små barn finner även Linver, Brooks-Gunn & Kohen (2002) efter ungefär motsvarande kontroller att kognitivt stimulerande hemmiljö är en viktig mellanliggande mekanism både vad gäller kognitiv utveckling och beteendeproblematik. Moderns emotionella stress till följd av fattigdom kunde dock bara bidra till att förklara det sistnämnda.

Lichtenstein & Pedersen (1998) gör en samlad bedömning av den internationella forskning som försökt separera effekterna av arv och miljö för individers kognitiva förmåga. Deras slutsats är att det genetiska arvet är mindre viktigt i unga år men att dess betydelse tilltar successivt och är som störst i 40-årsåldern. För riktigt små barn förklarar genetiken 10% och miljön 90% – för 40-åringar förklarar arvet hela 80% och miljön bara 20%.

8.7.3 Slutsatser om konsekvenser för kognitiv utveckling

Den svenska forskningen på detta område är alltför begränsad för att tillåta några slutsatser.

Amerikansk forskning uppvisar ingen fullständig konsensus, men forskare som betonar vikten av kontroll av föräldrarnas egna kognitiva förmågor menar att inkomsteffekterna är små (Blau 1999, Mayer 2002). Man bör dock ha i åtanke att även föräldrarnas kognitiva förmåga delvis är ett resultat av miljöfaktorer varför det kan finnas en risk för underskattning av inkomsteffekten.

Uppmärksammas bör att det finns forskning som visar att det är de allra minsta barnens utveckling som påverkas negativt (Guo 1998; Duncan & Brooks-Gunn 2000) samt att inkomsteffekten kan vara icke-linjär med större effekter i de lägsta inkomstskikten (Blau 1999, Mayer 2002). Dessutom har senare års forskning har även pekat på vikten av att studera en kognitivt stimulerande miljö som en mellanliggande mekanism påverkad av inkomst (Guo & Harris 2000; Linver, Brooks-Gunn & Kohen 2002). Avslutningsvis bör man nämna att det finns väldigt lite forskning huruvida testresultat i barndomen alls är korrelerade med olika sociala och ekonomiska utfall i vuxenlivet (Blau 1999; Corak 2001).

8.8 Konsekvenser för utbildningsnivå

8.8.1 Svensk forskning

Erikson & Jonsson (1993, kap. 3) sammanfattar den nationella forskningen om social snedrekrytering till högre studier (gymnasium och högskola) och konstaterar ett starkt samband mellan föräldrars samhällsklass och barnens utbildning¹⁸. Endast ett fåtal studier har dock isolerat den relativa betydelsen av olika faktorer och finner då att föräldrarnas egen utbildning och sociala tillhörighet är viktigast. Däremot är, till följd av mätproblem, kunskapen om betydelsen av familjens ekonomi mycket liten, trots att den ofta antas vara viktig. De få studier som gjorts verkar dock visa att föräldrarnas inkomst och ekonomiska ställning har viss betydelse, även när man kontrollerar för social bakgrund och utbildningstradition. Tänkbara förklaringar är att föräldrars ekonomiska stöd under studietiden gör det mer attraktivt att utbilda sig relativt att förvärvsarbete, samt att familjens resurser fungerar som en försäkring mot studiemisslyckande om studierna måste avbrytas.

Eriksons & Jonssons (1993, kap. 7) egna empiriska studier av övergången till teoretiska gymnasielinjer perioden 1988–92 visar att såväl föräldrarnas klasstillhörighet, utbildning och ekonomi har av varandra oberoende effekter. Föräldrarnas utbildning är viktigast, men är bara något viktigare än social klass. Ekonomin har mindre

¹⁸ En ny svensk studie om social snedrekrytering (Svensson 2002) menar att orsaken till snedrekryteringen till högskolan huvudsakligen uppstår vid valet av gymnasieutbildning. Ungdomar från den lägsta sociala klassen är klart underrepresenterad på de program som ger de bästa förutsättningarna för högskolestudier, särskilt det naturvetenskapliga programmet. Detta i sin tur beror på stora socialgruppskillnader i matematikbetyg.

betydelse, även om effekten kan ha underskattats till följd av att mått på förmögenhet och tillgångar saknades¹⁹.

Jonsson (2001) testar med hjälp av data från levnadsnivåundersökningarna (LNU) år 1991 och 2000 betydelsen av olika resurser för utfallen självskattad skolprestation, upplevelse av för hög skoltakt samt universitetsaspirationer (bland 10–18-åringar). Hans slutsats är att det inte finns någon som helst effekt från hushållens ekonomi (eller föräldrars arbetslöshet) på dessa utfall. Inte heller hypotesen att hushållsekonomin under förskoleåldern är viktig för senare skolgång får något stöd. Han konstaterar dock att objektiva data (betyg, faktiska beteenden) möjligen kan ha gett andra resultat.

Ringbäck-Weitof et al (2004) studerar skillnader i utbildningsnivå bland barn som växer upp med ensamstående kontra sammanboende föräldrar. De finner en ökad risk för lägre utbildningsnivå bland barn till ensamstående som till stor del förklaras med socioekonomiska nackdelar, framförallt ekonomisk knapphet. De negativa effekterna är i denna studie större för flickor än för pojkar, men deras samlade bedömning av andra studier styrker inte några säkra könsskillnader.

Med data från det svenska tvillingregistret studerar Lichtenstein & Pedersen (1992) betydelsen av genetiskt arv kontra miljö för individers utbildningsnivå. Deras data innehåller uppgifter dels om tvillingar som vuxit upp i samma miljö, dels om sådana som skilts åt och vuxit upp i olika miljöer. Detta möjliggör att de kan separera betydelsen av arv kontra miljö. Analyserna visar att det genetiska arvet förklarar 35% av variationen i utbildningsnivå bland män under 60 år och 20% bland kvinnor under 60 år²⁰. Återstoden av variansen förklaras av gemensamma och icke-gemensamma miljöfaktorer, vilket bl.a. inkluderar föräldrarnas socioekonomiska status och inkomster. Hur viktiga dessa senare faktorer är framgår inte av analysen. Det faktum att man fann att det genetiska arvet är viktigare för män än för kvinnor samt för yngre än för äldre tyder på att i mer jämlika och mer jämställda samhällen så minskar de socialt orsakade klass- och könsskillnaderna och det genetiska arvet blir relativt viktigare.

¹⁹ Vad gäller övergången till universitetsstudier spekulerar Erikson & Jonsson i att de ekonomiska resurserna skulle kunna ha större betydelse eftersom de ekonomiska riskerna med sådana studier är större. Detta kunde dock inte studeras p.g.a. databrist. Även vid övergången till universitetsstudier finner man att effekten av föräldrarnas utbildning är stark.

²⁰ Det genetiska arvets betydelse för män fick p.g.a. ett litet urval ett resultat som låg på gränsen till signifikans.

8.8.2 Utländsk forskning

Haveman & Wolf (1994) redovisar resultat från en amerikansk longitudinell studie under perioden 1968–88. De finner att fattigdom eller socialbidrag i barndomen endast uppvisar svaga eller icke-signifikanta samband med skolprestationer (fullgjord examen, utbildningsår).

Corcoran (2001) drar i sin litteraturgenomgång av amerikanska studier slutsatsen att en uppväxt i fattigdom har modesta effekter på barns utbildningsresultat när man kontrollerar för olika egenskaper hos föräldrarna t.ex. utbildning. Även Mayer (2002) kommer till en liknande slutsats och uppskattar att en ökning av föräldrarnas inkomst med 10% innebär att amerikanska barns utbildningstid ökar med 0,02–0,10 år.

Jenkins & Schluter (2002) studerar tyska barn födda mellan 1980–84 och deras val av gymnasieutbildning. Resultaten visar att inkomsteffekterna är små när kontrollvariabler införs. Endast mycket stora inkomstförändringar förändrar väsentligt sannolikheten för andra utbildningsval. En annan intressant iakttagelse är att inkomsterna har störst betydelse när barnen är äldre. Ett liknande resultat rapporterar för övrigt Gou (1998) i en amerikansk studie och förklarar detta med betydelsen av motivation och möjligheter i ungdomsåren.

Corak et al (2004) studerar relationen mellan familjeinkomst och övergången till högre studier i Canada under 1990-talet. För studier vid "college" finner man inget samband, däremot påvisas ett samband med övergången till universitetsstudier. Detta samband blev starkare under tidigt 90-tal när avgifterna för studier steg markant, men minskade sedan när möjligheterna till studielån förbättrades. I slutet på 90-talet var därför andelen universitetsstuderande från familjer med låga inkomster nästan lika hög som andelen från familjer med medelinkomster.

8.8.3 Slutsatser angående konsekvenser för utbildningsnivå

Det finns tydliga empiriska samband mellan socioekonomisk position och övergången till högre studier bland svenska barn. Endast en mindre del av effekten verkar dock kunna hänföras till familjens ekonomiska resurser, även om ny svensk forskning visar att barn till ensamstående kan påverkas mer (Ringbäck-Weitof et al 2004). Istället är det föräldrarnas utbildning som svarar för den största

effekten (Erikson & Jonsson 1993). Även internationell forskning finner att betydelsen av inkomst är liten men signifikant (Haveman & Wolf 1994, Corcoran 2001, Jenkins & Schluter 2002, Corak 2004).

Att nutida forskning rapporterar att inkomsteffekterna är små för barns utbildningsnivå betyder dock inte att familjens ekonomiska resurser är oväsentliga oavsett tidsepok eller rådande samhällssystem. Exempelvis har svensk forskning visat att utbyggnaden av det statliga stödet för högre studier både har minskat den sociala snedrekryteringen samt ökat andelen kvinnor (Reuterberg 1994). Man bör också ha i åtanke att inkomstens betydelse för individens utbildning inte egentligen kan begränsas till en generation. Utbildningsnivån hos dagens föräldrar har påverkats av de inkomster som mor- och farföräldrarna hade för flera decennier sedan. Kontroll för föräldrars utbildningsnivå riskerar alltså att leda till viss överkontroll och därmed en underskattning av inkomstens betydelse.

8.9 Konsekvenser för framtida ekonomisk utsatthet

8.9.1 Svensk och nordisk forskning²¹

Det finns ett antal svenska och nordiska studier som analyserat i vilken utsträckning inkomster korrelerar mellan generationer (s.k. intergenerationell inkomstmobilitet)²². Det verkar dock bara finnas ett par studier som specifikt har studerat sambandet mellan ekonomiskt utsatt barndom och ekonomiskt utsatt vuxenliv.

I en svensk studie (Stenberg & Hård af Segerstad 1997, Stenberg 2000) undersöks om socialbidrag gått i arv i en svensk kohort född 1953. Analyserna visar att risken att bli socialbidragstagare är tre gånger så hög för de barn som själva vuxit upp i familjer med bidrag. Den största risken finns bland den grupp barn som vuxit upp i en familj med bidrag samtidigt som även andra riskfaktorer föreläggat, t.ex. ordningsproblem i skolan och föräldrars kriminalitet (d.v.s. kumulativ risk). Däremot finner studien inte belägg för att

²¹ Det finns även ett par svenska studier om sambandet mellan föräldrars och barns arbetslöshetsersättning. Suidre (1999) finner bl.a. att mödrars arbetslöshet ökar risken för både döttrars och söners arbetslöshet, medan faders arbetslöshet främst påverkar söner. Corak et al (2000) finner i en komparativ studie mellan Sverige och Canada att det verkar finnas en effekt av faders arbetslöshetsersättning i Canada, men att den är betydligt mycket svagare i Sverige.

²² För en sammanställning av studier i såväl Sverige, Norden och andra industrialiserade länder, se Corak (2004, appendix). För en svensk introduktion av forskningsfältet, se Björklund (2002).

socialbidrag under barndomen har en självständig effekt för bidragstagande i vuxenlivet. D.v.s. om det inte även finns andra sociala problem saknas det ett samband mellan familjens socialbidrag under barndomen och eget socialbidragstagande som vuxen. Stenberg (2000) drar slutsatsen att det troligen finns både strukturella och personliga förklaringar till resultaten, men inte heller en kulturell förklaring avvisas²³.

I en dansk forskningsöversikt (Socialforskningsinstitutet 1999) kommenterar man det arbete som den danska Socialkommissionen bedrev och konstaterar att risken för att danska medborgare skulle ta emot bidrag under 1980-talet var betydligt högre bland dem som haft föräldrar som mottagit bidrag. Socialkommissionen ansåg sig dock inte kunna göra några anspråk på att förklara varför sambandet mellan generationerna uppkommer.

Den nordiska forskningen som analyserar i vilken utsträckning barn ärver ekonomisk utsatthet av sina föräldrar är alltså begränsad. Däremot finns det mer nordisk forskning som analyserar inkomstsamband i hela inkomstfördelningen med s.k. inkomstelasticiteter. I Norden är det vanligt med värden mellan cirka 0,10–0,30 medan man i USA finner elasticiteter på 0,4–0,5 (Corak 2004, Solon 2002). För Norden innebär detta att cirka 10–30% av löneskillnaderna i föräldragenerationen överförs till barngenerationen medan motsvarande värden för USA är 40–50%²⁴. Man bör observera att dessa samband inte behöver innebära att det finns någon kausalitet mellan inkomster i olika generationer, utan sambanden uttrycker bara empiriska korrelationer. Många andra mekanismer kan också vara verksamma, t.ex. utbildning, genetiskt arv, uppföstran och social miljö. En politiskt intressant fråga i sammanhanget är att det finns viss forskning som har funnit att inkomstjämlighet tenderar att öka mobiliteten mellan generationer (Björklund & Jänti 1997), men mer forskning behövs för att klargöra detta.

²³ För en teoretisk diskussion om bidragkultur, se Rank & Chang (1995). Rank & Chang skiljer på två typer av teoretiska modeller: en bidragsmodell (welfare model) och en ekonomisk modell. Båda modellerna predicerar att barn uppväxta i familjer som får socialbidrag kommer själva mer sannolikt att ta emot bidrag som vuxna. Bidragsmodellens indirekta effekt uppkommer eftersom föräldrar som tar emot bidrag blir mindre motiverade angående barnens utbildning och/eller att barnen lär sig att bidrag finns att söka och att de därför inte jobbar lika hårt. Den direkta effekten uppstår till följd av att barn som växer upp med socialbidrag får mer information om dessa och även upplever mindre stigma kring dem. Den ekonomiska modellen utgår ifrån att investeringarna i humankapital blir lägre för fattiga barn, det är alltså en svagare ekonomisk bakgrund som är determinanten, inte själva bidragstagandet.

²⁴ Detta är en slutsats från den amerikanska forskningen som framkommit först det senaste dryga decenniet, tidigare trodde man att sambanden var betydligt svagare. Ny metodologi har dock kommit att medföra nya slutsatser. Se t.ex. Bowles & Gintis (2002).

Ett exempel på en svensk studie om inkomstsamband mellan generationer är Österberg (2000) som studerat perioden 1978–1992 med data från det svenska skatteregistret. Hon finner då elasticiteter på 0,11–0,18 beroende på mätteknik²⁵. Björklund & Jäntti (1997) finner något högre värden, beroende på mätmetod varierar elasticiteten mellan 0,17–0,23. Tilläggas kan att Björklund & Jäntti även studerar inkomsten inklusive kapitalinkomster och att de då finner att korrelationerna blir ännu lite högre. Intressant i Österbergs studie är att hon finner att sambanden är icke-linjära, d.v.s. effekterna är större i de lägsta och de högsta inkomstdecilerna. Om fadern tillhör den decil som tjänar lägst är risken tre gånger större att även hans son hamnar i denna inkomstdecil (för dotter är risken två ggr större). Liknande resultat rapporterar även Airio, Moisio & Niemelä (2004) som undersöker en finsk kohort född 1960. Deras slutsats är att de barn som kommer från en fattig familj har ungefär två gånger högre risk att hamna i fattigdom i tidig vuxen ålder jämfört med barn från icke fattiga familjer (inga betydande könsskillnader)²⁶.

En traditionell invändning mot forskning som påpekat betydelsen av social miljö är att den inte tar hänsyn till genetiska likheter mellan föräldrar och barn. Genom att studera svenska tvillingar och syskon som har vuxit upp i gemensamma respektive skilda miljöer försöker därför Björklund, Jäntti & Solon (2004) bestämma genetikens och barndomsmiljöns betydelse för inkomsterna i vuxenlivet. Författarna argumenterar för att tidigare forskning om tvillingar har utgått från alltför förenklade antaganden som kommit att överskatta genetikens betydelse. Med en ny modellkonstruktion finner de att genetikens förklarar 20% av variationen i inkomst bland män och 13% bland kvinnor. Björklund et al framhåller dock att det mest intressanta fyndet är att bortemot 2/3 av variationen förklaras av icke-gemensamma miljöfaktorer, d.v.s. faktorer som inte delas ens av enäggstvillingar.

Vad gäller könsskillnader i inkomstmobilitet kan man konstatera att den mesta forskningen handlat om sambandet mellan fäders och söners inkomster. Betydligt mindre studier har studerat sambanden för döttrar och mödrar. Orsaken är, åtminstone delvis, att det behövs information om två generationers långsiktiga inkomster och eftersom kvinnligt förvärvsarbete för inte alltför länge sedan var lågt och oregelbundet så har det saknats lämpliga data. Det finns

²⁵ Corak (2004, appendix) menar att Österbergs skattningar antagligen är i underkant.

²⁶ Björklund (2002) rapporterar dock att det vanligaste fyndet när det gäller icke-linjäritet är att elasticiteterna är större för höga inkomster.

dock några studier som även inkluderat kvinnor och den övergripande slutsatsen är att det finns ett svagare samband än för män (Björklund 2002).

8.9.2 Utländsk forskning

Moffit (1992) gör en litteraturgenomgång och konstaterar att det finns en stark korrelation mellan att föräldrar och deras döttrar tar emot bidrag, men att forskningen inte kan förklara orsaken till detta. Rank & Chang (1995) tar fasta på denna kritik och analyserar både kulturell och ekonomisk påverkan. Deras slutsats är att det inte handlar om en kulturell effekt, utan sambandet uppstår till följd av föräldrarnas svaga ekonomi. Föräldrar med sämre ekonomi har helt enkelt färre resurser och möjligheter som barnen kan dra nytta av. Barnen kommer därmed att utveckla sämre humankapital och skaffa egna resurssvaga hushåll vilket i sin tur ökar risken för bidragsberoende. Ett undantag från denna slutsats gäller döttrar som vuxit upp under bidragsberoende och som sedan blivit ensamstående föräldrar. För dessa kvinnor är den kulturella förklaringen viktigare än den ekonomiska.

Hobcraft (1998) använder longitudinella data från den brittiska kohorten från 1958 för att studera om fattigdom och social utsatthet överförs mellan generationer och under livsloppet. Den generella slutsatsen är att det empiriska sambandet är mycket starkt även när man på olika sätt försöker kontrollera för kognitiv förmåga, föräldrars stöd, klass samt personlighet. Vad gäller inkomst visar empirin att både låg inkomst och bidragstagande som vuxen är relaterat till barnfattigdom. Hobcraft påpekar att han inte tar ställning i frågan om kausalitet.

I en sammanfattande bedömning av forskningen från USA konstaterar Corcoran (2001) att de flesta fattiga barn förvisso undviker fattigdom som vuxna, men att risken ändå är flera gånger större för fattiga barn än för rika. Samtidigt menar hon att det är möjligt att det inte är föräldrarnas inkomster som är orsaken och att sambandet skulle kunna försvinna om man lyckades kontrollera för alla relevanta egenskaper hos föräldrarna.

Att här sammanfatta all den internationella forskning som bedrivits om intergenerationell inkomstmobilitet bedöms inte vara adekvat. Man kan dock hänvisa till Solon (2002) eller Corak (2004) som sammanfattar den internationella forskning som bedrivits. Coraks slutsats är att föräldrars inkomster kan påverka även

barnens framtida inkomster, men att detta inte är den enda eller viktigaste faktorn. Inkomstöverföringar till barnfamiljer med lägre inkomster blir därmed, enligt Corak, framförallt viktigt med utgångspunkt i ett nutidsperspektiv, men man skall inte räkna med att de har en stor betydelse för att bidra till intergenerationell inkomstmobilitet.

8.9.3 Slutsatser om konsekvenser för framtida ekonomisk utsatthet

Sammanfattningsvis kan man alltså konstatera att forskningen lyckats beskriva empiriska samband mellan en ekonomiskt utsatt barndom och ekonomisk utsatthet i vuxenlivet. En markant överrisk för socialt arv av socialbidrag och låga inkomster finns både i Norden och USA (Stenberg & Hård af Segerstad 1997; Socialforskningsinstitutet 1999; Österberg 2000, Airio et al 2004; Hobcraft 1998, Corcoran 2001). Huruvida detta kan tolkas som ett orsakssamband är dock ännu inte klarlagt. Man kan möjligen argumentera för att om det finns vissa kausala samband mellan t.ex. inkomst och hälsa samt inkomst och utbildning så finns det rimligen också en viss indirekt påverkan – via hälsa och utbildning – på risken för framtida ekonomisk utsatthet.

Det finns en omfattande internationell forskning om s.k. intergenerationell mobilitet. Denna forskning studerar bl.a. i vilken utsträckning det råder korrelation mellan föräldrars och barns inkomster. Forskning visar att i hela inkomstfördelningen finns det i Norden en inkomstelasticitet på ca 0,10–0,30, medan den är högre i USA och Storbritannien (Corak 2004, Solon 2002). Dessa samband kan dock inte tolkas kausalt utan uttrycker bara korrelationer. Det är dock intressant att ett par nordiska studier har rapporterat icke-linjära samband angående intergenerationell inkomstmobilitet, d.v.s. att sambanden är större bland personer med de lägsta (och högsta) inkomsterna.

8.10 Konsekvenser för ungdomsbrottslighet

Liksom för övriga utfall som presenteras i denna litteraturgenomgång är det sambandet med ekonomisk utsatthet som är föremål för det huvudsakliga intresset, men eftersom antalet studier som

analyserat detta är få refereras även forskning med utgångspunkt i socioekonomisk tillhörighet.

Ett annat metodologiskt problem är att självrapporterad brottslighet och registeruppgifter ger olika svar på omfattningen av brottsliga aktiviteter. Vid självrapportering kan t.ex. information om grövre brott undanhållas och vid användning av registeruppgifter får man inga uppgifter om den brottslighet som aldrig avslöjas²⁷.

8.10.1 Svensk och nordisk forskning²⁸

Martens (1992) studie inom det s.k. Stockholmsprojektet bland 800 ungdomar i årskurs 9 fann inget nämnvärt samband med socioekonomisk status och självrapporterad ungdomsbrottslighet. Inte heller aktivitetsnivån bland de ungdomar som uppger att de begått brott skiljer sig åt mellan olika socialgrupper vad gäller den totala brottsligheten. Martens (1992) sammanfattar även den internationella forskningen om ungdomars brottslighet och konstaterar att familjens socioekonomiska status är den variabel som forskarna intresserat sig mest för. Martens konstaterar därefter att de studier som mätt ungdomsbrottslighet med utgångspunkt i registrerade brott har funnit ett samband social klass, medan de som baserats på självdeklarerad brottslighet funnit låga eller inga samband.

Ring (1999) sammanfattar ett antal svenska och nordiska studier om orsaker till ungdomars brottslighet. Allmänt från hans genomgång kan sägas att socioekonomisk status verkar ha någonstans mellan ett svagt och ett obefintligt samband med ungdomsbrottslighet. Ring menar dessutom att det inte spelar någon roll om studierna analyserar självrapporterad brottslighet eller registerdata – socioekonomisk status uppvisar ändå bara ett svagt samband med brottslighet²⁹. Rings genomgång av internationella metaanalyser

²⁷ Se Agnew (2002) för en enkel genomgång av denna problematik och hur forskningen utvecklats under olika decennier. Hagan (1996) är en av kritikerna till den forskning som studerat sambandet mellan självrapporterad brottslighet och föräldrarnas socioekonomiska status.

²⁸ En klassisk svensk studie om det sociala arvets betydelse för brottslighet/asocialitet är Jonsson (1967). Han studerade pojkar intagna på barnbyn Skå och fann en överrepresentation av pojkar från familjer med socialt understöd. Lundström & Wiklund (2000) påpekar att det finns allvarliga metodologiska invändningar mot studien. Även Metropolitprojektet studerade ungdomsbrottslingars sociala bakgrund, se Jansson (1982) och Wikström (1987), men fann inte att social klass hade något starkt förklaringsvärde.

²⁹ Även Rings (1999) egen studie av självrapporterad brottslighet - inhämtad via två riksrepresentativa datainsamlingar om vardera drygt 5000 svenska skolelever - visar att olika bakgrundsfaktorer rörande social utsatthet (splittrad familj, låg socioekonomisk status hos föräldrar, invandrarbakgrund) endast i ringa mån kan förklara variation i brottsbelastning.

(analyser som sammanfattar resultat från många olika studier) visar att låg social klass inte är bland de viktigaste riskfaktorerna, men att det ändå uppvisar ett visst svagt samband med brottsbelastning.

Kyvsgaard (1992) analyserade data från självrapporterad brottslighet bland elever i årskurs 8–9 i tre danska kommuner. Kyvsggard fann inga signifikanta skillnader i föräldrarnas socioekonomiska tillhörighet, däremot visade det sig att elever med hög brottsbelastning oftare kom från hem med ekonomiska problem. Ett annat intressant resultat var att jämfört med pojkar så var det fler flickor med lägre socialt ursprung bland dem som begått allvarligare brott (Ring 1999).

Genom samkörningar av register studerar Svensson (opubl.) samtliga svenska individer födda 1975, deras brottslighet i åldern 15–23 år, samt olika mått på föräldrarnas socioekonomiska situation. Såväl föräldrars yrke som utbildning när barnet var 10 år visar en klar social gradient med alla frekvenser av brottslighet. Störst utslag ger dock variabeln inkomst där t.ex. risken att bli kroniskt brottslig (5 eller fler lagföringar) är 3,2 % för barn till föräldrar i den lägsta inkomstkventilen jämfört med 0,4% för barn till föräldrar från den högsta kvintilen.

Ovan nämnda forskning handlar om ungdomsbrottslighet, men även kriminalitet i vuxen ålder kan naturligtvis orsakas av en ekonomiskt utsatt barndom. Vad gäller brottslighet i den *vuxna* befolkningen studerar Nilsson (2001) den socioekonomiska bakgrunden. För ändamålet använder han data från en särskild levnadsnivåundersökning från år 1997 av ca 400 fångar. Frågorna var delvis de samma som används i de nationella levnadsnivåundersökningarna för hela den svenska populationen. Detta gjorde det möjligt att jämföra fångars och normalpopulationens klassbakgrund. Nilsson konstaterar att denna uppgift om fångpopulationer saknats tidigare. Empirin visar dock små skillnader i klassbakgrund, 44% (48% inklusive arbetslösa) av fångarna och 36% i populationen kommer från arbetarklass. Nilsson konstaterar dock att socioekonomisk status inte är ett bra mått på ekonomisk fattigdom och refererar till internationell forskning som visat att överrisken för brottslighet är större i de allra svagaste grupperna. I sin egen studie finner han dessutom att ca 25 % av fångarna kommer från familjer som haft det ekonomiskt svårt, jämfört med 10 % i normalpopulationen.

I en registerstudie beskriver Ring (2002) social bakgrund hos svenska skatte- och stöldbrottslingar under andra hälften av 1990-talet. Vid analys av faders inkomster framkom att 12,3% av lag-

förda stöldbrottslingar hade fäder som tillhört den lägsta inkomstkventilen, vilket kan jämföras med 4,9% i övriga befolkningen. För lagfört skattebrott är motsvarande siffra 6,3%. Bland mödrarna var däremot överrepresentationen av låginkomsttagare i princip obefintlig.

8.10.2 Utländsk forskning

Agnew (2000) skriver i sin forsknings-sammanfattning att det inte verkar råda något tvivel om att social klass i stort sett är orelaterat till *mindre allvarlig* ungdomsbrottslighet. Däremot är det troligt, menar han, att social klass är måttligt relaterat till allvarligare brottslighet i form av att ungdomar från lägre social klass är över-representerade. Anledningen till denna överrepresentation är dock inte att det finns fler individer från låg social klass som begår allvarliga brottsliga handlingar - utan därför att det finns ett fåtal individer som begår ett mycket stort antal brott - och att antalet sådana personer är betydligt färre inom t.ex. medelklassen.

Rutter et al (1998, kap7) menar i sin litteraturgenomgång att fattigdom är en ganska robust, men inte alltid stark, indikator på en ökad risk för unga personers anti-sociala beteenden. Denna slutsats sägs gälla både självrapporterad brottslighet och officiella data. Rutter et al menar att effekten av fattigdom uppstår på ett indirekt vis genom att ekonomisk press påverkar föräldrarna negativt och orsakar stress, depression och familjekonflikter. Dessa sämre familjeförhållanden är i sin tur den mekanism som leder till en ökad risk för brottslighet för barnen. Man betonar att en indirekt effekt inte fråntar fattigdomens kausala verkan.

Francis McGlone (2001) sammanfattar den brittiska forskningen om ungdomsbrottslighet och fattigdom och konstaterar att den brottats med omfattande metodologiska och kausala problem. McGlone hänvisar dock till Farringtons (1996) litteraturgenomgång som menar att social och ekonomisk deprivation är betydelsefulla prediktorer för ungdomsbrottslighet och att låg familjeinkomst har ett starkare samband än föräldrarnas yrkesstatus. McGlone menar dock att fattigdom skall uppfattas som en indirekt en riskfaktor som kanaliseras via föräldrars emotionella tillstånd och brister i uppfostran. Andra riskfaktorer av betydelse är många, t.ex. personlighet, begåvning, föräldrars kontroll, konflikt och separation i familjen och boend område.

Mayer (2002) konstaterar att forskningen visserligen har funnit att barn från låginkomstfamiljer är överrepresenterade i brottsstatistiken, men menar samtidigt att den forskning som bedrivits inte inkluderat relevanta kontrollvariabler samt att den har problem med att göra korrekta uppskattningar av brottsnivåer. Mayer väljer därför att inte dra några slutsatser om sambandet mellan familjers inkomst och barns brottslighet.

8.10.3 Slutsatser angående konsekvenser för ungdomsbrottslighet³⁰

Den svenska och nordiska forskningen om ungdomsbrottslighet har främst studerat sambandet mellan föräldrars socioekonomiska position och självdeklarerade brottslighet och har då funnit ett svagt eller ett obefintligt samband (Ring 1999). Det finns dock även ett par studier som studerat samband med ekonomisk utsatthet och dessa *indikerar* att barn från familjer med lägre inkomster blir mer brottsligt aktiva än normalbefolkningen både under ungdoms- och vuxenlivet (Nilsson 2001, Ring 2002, Svensson opubl). Det behövs dock mer svensk forskning för att verkligen kunna argumentera för kausalitet.

Internationell forskning verkar dock finna ett visst kausalt samband mellan det som kan definieras som en ekonomiskt utsatt barndom och ungdomsbrottslighet. Sambandet uppkommer möjligen på ett indirekt sätt via barnens hemmiljö och relationerna till föräldrarna (Rutter et al 1998, Francis McGlone 2001). Ekonomisk utsatthet verkar alltså vara en viktigare faktor än socioekonomisk status (McGlone 2001, Nilsson 2001).

8.11 Kunskapsluckor

Den svenska forskningen om hur en ekonomiskt utsatt barndom påverkar barns livschanser är mycket begränsad. Möjligen är ett skäl till denna brist att det vetenskapliga ämne som oftast studerat

³⁰ Denna genomgång syftar inte till att redogöra för alla mekanismer som orsakar ungdomsbrottslighet. Man kan dock ändå nämna att Ring (1999) menar att de största riskfaktorerna är följande: tidigare brottsligt/avvikande beteende, ogynnsamma föräldrafaktorer, ogynnsamma skolfaktorer, egna brottstillåtande attityder, samt förbindelser med brottsliga/avvikande kamrater. Nilsson (2001) framhåller dessutom att det är närvaron av flera riskfaktorer som kan vara det avgörande för att brottsliga handlingar begås (s.k. kumulativt riskperspektiv).

de allra fattigaste, d.v.s. socialt arbete, vanligen fokuserat på individer som redan har sociala problem. Detta har inneburit att man inte kunnat klarlägga inkomstens kausala effekt i normalpopulationer (Lundström & Wiklund 2000).

Förvisso finns mycket svensk forskning om socioekonomiska skillnader i t.ex. hälsa och utbildning. Låg socioekonomisk position och ekonomisk utsatthet är dock inte synonyma begrepp och det krävs mer forskning där man specifikt studerar det senare. Detta är särskilt viktigt eftersom sambandet mellan svag ekonomi och olika konsekvenser kan vara icke-linjärt. De fattigaste grupperna är dessutom ofta överrepresenterade vad gäller övriga sociala riskfaktorer: t.ex. låg utbildning, sämre hälsa och missbruk. Därför behövs även forskning med utgångspunkt i en kumulativ riskmodell som betonar betydelsen av många samverkande risker (Lagerberg & Sundelin 2000).

Forskningen måste inom hela området mer konsekvent undersöka skillnader mellan utfallen för pojkar och flickor. Att inte skilja på resultaten är till nackdel för båda könen. Forskningsuppgiften har i detta sammanhang två komponenter: dels att beskriva skillnader i utfall mellan pojkar och flickor, dels att undersöka om ekonomisk utsatthet har olika kausalitet.

Kommittén Valfärdsbokslut fann att funktionshinder inte verkar vara förenat med lägre inkomster än i övriga befolkningen, men att de däremot orsakar extra kostnader som gör att såväl föräldrar med funktionshinder samt föräldrar med funktionshindrade barn oftare har ekonomiska svårigheter (Szebehely et al 2001). Att studera hur dessa barn klarar sig är därför en angelägen forskningsuppgift. Det finns även andra grupper av barn som behöver bli föremål för särskilda studier, t.ex. kan det vara relevant att studera barn i invandrarfamiljer samt barn i enföräldershushåll.

8.12 Avslutande diskussion

Om man trots ovan nämnda kunskapsluckor ändå gör en samlad bedömning av svensk och internationell forskning blir slutsatsen att en ekonomiskt utsatt barndom generellt sett verkar ha ganska små effekter på de flesta utfall som presenteras i denna genomgång. En anledning till detta är rimligen den inkomstomfördelning som faktiskt sker via skatter och offentlig konsumtion i västvärlden. Denna innebär att svaga gruppers förbrukning av ekonomiska resurser är större än vad som motsvaras av de privata medlen. I

Sverige finansieras huvuddelen av välfärdstjänsterna via offentliga medel. Utvecklandet av den svenska välfärdsstaten har därmed varit ett sätt att försöka eliminera de negativa konsekvenser som kan följa av en ekonomiskt utsatt barndom. Om föräldrars inkomst var de enda medel som investerades i barns utveckling skulle inkomstens betydelse vara större. Det är alltså viktigt att komma ihåg att slutsatsen om ekonomins begränsade betydelse gäller inom ramen för de studerade samhällssystemen.³¹

Naturligtvis går det också att framföra invändningar mot den forskning som hittills bedrivits. Metodologiska problem i form av t.ex. överkontrollering och icke-linjäritet kan ha underskattat den sanna kausaliteten. En annan invändning är att effekterna av sociala risker inte kan studeras särskilt väl i en ”traditionell variabelansats”, utan att det istället krävs ett helhetsgrepp där man studerar effekterna av flera riskfaktorer samtidigt. Lagerberg & Sundelin (2000) argumenterar för detta och påpekar att det snarare är en mångfald av olika riskfaktorer än en enskild sådan som leder till negativa utfall. Samtidigt är det mycket vanligt att både riskfaktorer och ogynnsamma utfall koncentreras hos en liten grupp individer. Att förstå hur dessa risker samverkar blir därmed en central frågeställning.

Om man blickar framåt och försöker ta fasta på hur vi i framtiden skall skapa goda livschanser för alla barn pekar ett antal forskare på betydelsen av de allra första levnadsåren. Exempelvis Corak (2004) menar att vi bör rikta uppmärksamheten mot de yngre barnens utbildning och förskoleverksamhet. Forskning visar nämligen att det kan vara de allra första åren i barns liv som är de mest avgörande för framtida yrkesframgångar och inkomster.

Bla. Keating & Herzman (1999) för samma typ av resonemang när det gäller olika hälsoutfall, d.v.s. att den sociala miljön de första levnadsåren har stor betydelse för hälsan i vuxenlivet. Än saknas dock mycket kunskap om detta och en fortsatt forskning om barnomens villkor är därmed ytterst angelägen. Framförallt behövs longitudinella studier där ett stort antal barn börjar följas noggrant tidigt i livet så att man kan kontrollera för effekterna av många olika tänkbara orsaksmekanismer.

³¹ En annan möjlig förklaring till det svaga sambandet mellan familjeekonomi och olika konsekvenser för barn är att familjer med högre inkomster inte använder sina medel på ett sådant sätt att barnens långsiktiga utfall påverkas särskilt mycket. För att överdriva lite så spelar det rimligen roll om de högre inkomsterna används till extra utbildning istället för extra nöjeskonsumtion.

8.13 Sammanfattning

- Det har bedrivits väldigt lite svensk forskning om hur ekonomisk utsatthet påverkar barns livschanser.
- Den övergripande slutsatsen från den nationella och internationella forskning som bedrivits, företrädesvis nordamerikansk sådan, är att det finns inkomsteffekter för de flesta studerade utfall, men att effekterna är kvantitativt små. Denna slutsats gäller när man kontrollerar bort effekterna av andra relevanta variabler (t.ex. föräldrarnas utbildning, kognitiv förmåga, relationer i familjen). Att överföra utländska forskningsresultat på svenska förhållanden är dock inte helt oproblematiskt till följd av skillnader i social struktur och kultur.
- Svensk forskning visar att barn från familjer med lägre socioekonomisk position har en ökad risk för dödlighet, sjuklighet och skaderisk. Studierna har dock inte försökt särskilja effekterna av t.ex. inkomst och utbildning. När det gäller allmän psykisk ohälsa finns svensk forskning som specifikt studerat effekten av ekonomisk knapphet och då funnit att de fattigaste barnen mår sämre.
- Det finns en växande litteratur som menar att socioekonomiska förhållanden under barndomen påverkar hälsoutfallet i vuxen ålder. I vilken utsträckning låg inkomst svarar för kausalitet är dock något som framtida forskning får svara på.
- Den amerikanska forskningen om barns kognitiva utveckling är något tvetydig, men forskare som påpekat betydelsen av kontroll för föräldrarnas egna kognitiva förmåga menar att inkomsteffekterna är små. Senare års forskning har pekat på viktigen av att studera en kognitivt stimulerande miljö som en mellanliggande mekanism påverkad av inkomst. Man bör uppmärksamma att det kan vara de allra minsta barnens utveckling som påverkas mest negativt.
- Det finns tydliga empiriska samband mellan socioekonomisk position och övergången till högre studier bland svenska barn. Endast en mindre del av effekten verkar dock kunna hänföras till familjens ekonomiska resurser, även om ny svensk forskning visar att barn till ensamstående föräldrar kan påverkas mer. Föräldrarnas egen utbildning är den variabel som bäst förklarar det socioekonomiska sambandet. En svensk studie av tvillingar har visat att det särskilt bland män finns en viktig genetisk komponent för uppnådd utbildningsnivå.

- Båda svenska och utländska forskare finner empiriska samband mellan ekonomiskt utsatt barndom och ekonomisk utsatthet i vuxenlivet. I vilken utsträckning detta kan tolkas som ett orsakssamband är dock oklart. Eventuellt kan fattigdom förstås som en riskfaktor som tillsammans med andra riskfaktorer kan skapa kausalitet.
- Svensk forskning om ungdomsbrottslighet har främst studerat eventuella samband med föräldrarnas socioekonomiska status och finner vanligen ett ganska svagt samband. Ett fåtal svenska studier indikerar att ekonomisk utsatthet har betydelse. Internationell forskning verkar dock visa på ett visst samband mellan fattigdom och ungdomsbrottslighet. Detta uppkommer möjligen på ett indirekt sätt via barnens hemmiljö och relationerna till föräldrarna.
- Det behövs mer svensk forskning som studerar konsekvenserna av en ekonomiskt utsatt barndom. Denna forskning bör försöka isolera ekonomins kausala effekter och inte bara studera allmänna socioekonomiska skillnader. Samtidigt är det angeläget med studier av hur kombinationer av olika sociala risker (t.ex. missbruk, ohälsa, fattigdom) påverkar barns livschanser, det finns nämligen forskning som visat att det ofta är närvaron av många risker samtidigt som leder till negativa konsekvenser.
- Framtida forskning bör också studera i vilken utsträckning effekter är icke-linjära, d.v.s. om sambanden är starkare för de mest ekonomiskt utsatta. Det finns tydliga indikationer på att så kan vara fallet.
- Frågan om arv och miljö är en klassisk frågeställning och ny forskning som bättre kan belysa detta är angeläget.
- Den forskning som har bäst förutsättningar för att kunna svara på frågan om konsekvenser av en ekonomiskt utsatt barndom är longitudinella studier där ett stort antal barn följs noggrant (socialt, psykologiskt, medicinskt och ekonomiskt) under hela uppväxten långt in i vuxenlivet.

Referenser

Aber, J Lawrence; Neil Bennet; Dalton Conley, Jiali Li (1997), "The effects of poverty on child health and development", *Annual Review of Public Health*, 18: 463-83.

Airio, Ilpo; Pasi Moisio & Mikko Niemelä (2004), "Intergenerational transmission of poverty in Finland in the 1990s", unpublished paper, Departement of Social policy, University of Turku.

Agnew, Robert (2000) *Juvenile delinquency. Causes and Control*, Los Angeles: Roxbury.

Backe-Hanssen, Elisabeth (2002), "Barnefattigdom: En diskusjon av tilstandsbilder, konsekvenser og tiltak", Oslo: NOVA, skriftserie nr 1/02.

Barker, D (red 1992), *The fetal and infant origins of adult disease*, London; BMJ Publications.

Björklund, Anders (2002), "Inkomst och familjebakgrund", i Björklund (red), *SOFI 1972-2002. En jubileumstidskrift*.

Björklund, Anders & Markus Jäntti (1997), "Intergenerational Income Mobility in Sweden compared to the Unites States", *The American Economic Reveiw*, vol. 87, 5: 1009-1018.

Björklund, Anders; Markus Jäntti & Gary Solon (2004), "Influences of Nature and Nurture on Earnings Variation: A Report on a Study of Various Sibling Types in Sweden", prepared for *Unequal Chances: Family Background and Economic Success* (red Bowles et al).

Blau, David (1999), "The effect of income on child development", *The Review of Economics and Statistics*, 81:261-276.

Bowles, Samuel & Herbert Gintis (2002), "The inheritance of Inequality", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 16, 3:3-30.

Bradshaw, Jonathan (red 2001), *Poverty: the Outcomes for children*, London: Family Policy Studies Centre.

Bremberg, S (2003), "Does an increase of low income families affect child health inequalities? A Swedish Case Study", *Journal of Epidemiological and Community Health*, 584-88

Bremberg, Sven (2002), "Sociala skillnader i ohälsa bland barn och unga i Sverige", Statens Folkhälsoinstitut, Rapport 2002:13

Case, Anne; Darren Lubotsky & Christina Paxson (2002), "Economic Status and Health in Childhood: The Origins of the Gradient", *American Economic Review*, 92; 1308-34.

Corak, Miles; Björn Gustafsson & Torun Österberg (2000), "Intergenerational influences on the receipt of unemployment insurance in Canada and Sweden", paper presented at Statistics Canada.

Corak, Miles (2001), "Are the kids all right? Intergenerational mobility and child well-being in Canada", *The review of economic performance and social progress*, 273-292.

Corak, Miles; Lipps, Garth & John Zhao (2004), "Family income and participation in post-secondary education", Discussion paper no 977, Bonn: IZA

Corak, Miles (2004), "Do poor children become poor adults? Lessons for public policy from a comparison of generational earnings mobility", paper presented at the *Colloque le devenir des enfants de familles défavorisées en France*, Paris.

Corcoran, Mary (2001), "Mobility, Persistence, and the Consequences of Poverty for Children: Child and Adult Outcomes", i Danziger & Haveman (red), *Understanding Poverty*, New York: Russel Sage.

Costello, Jane et al (2003), "Relationships Between Poverty and Psychopathology", *Journal of American Medical Association*, 15:2023-29.

Curtis Lori, Martin Dooley, Ellen Lipman & David Feeny (2001), "The role of permanent income and family structure in the determination of child health in Canada", *Health Economics*, 10: 287-302.

Danziger, Sheldon & Robert Haveman (red 2001), *Understanding Poverty*, New York: Russel Sage

Drukker, Marjan; Charles Kaplan; Frans Feron, Jim van Os (2003), "Children's health-related quality of life, neighbourhood socio-economic deprivation and social capital. A contextual analysis", *Social Science & Medicine*, 57: 825-841.

Duncan, Greg & Jeanne Brooks-Gunn (red 1997), *Consequences of Growing up Poor*, New York: Russel Sage Foundation.

Duncan, Greg; Jeanne Brooks-Gunn; W Jean Yeung; Judith R Smith (1998), "How much does childhood poverty affect the life chances of children?", *American Sociological Review*, 63: 406-423.

Duncan, Greg & Jeanne Brooks-Gunn (2000), "Family Poverty, Welfare Reform, and Child Development", *Child Development*, 71: 188-96.

Erikson, Robert & Jan O. Jonsson (1993), *Ursprung och utbildning*, Huvudbetänkande av Utredningen om den sociala snedrekryteringen till högre studier, SOU 1993: 85.

Fan, AP & Eaton WW (2001), "Longitudinal study assessing the joint effects of socio-economic status and birth risks on adult emotional and nervous conditions" *British Journal of Psychiatry Suppl*, 40: 78-83.

Farrington, D (1996), *Understanding and preventing youth crime*, Findings, Social Policy Research 93, York: Joseph Rowntree Foundation.

Friedman, Ruth & Lindsay Chase-Lansdal (2002) "Chronic adversities" I Rutter & Taylor (red), *Child and Adolescent Psychiatry*, Oxford: Blackwell.

Fritzell, Johan & Viveca Östberg (2003), "Ekonomi och barns välfärd", *Socialmedicinsk tidskrift*, 3: 228-236.

Fritzell, Johan; Magnus Neramo & Olle Lundberg (2004), "The impact of income: assessing the relationship between income and health in Sweden", *Scandinavian Journal of Public Health*, 32: 6-16.

Gissler, Mika; Ossi Rahkonen, Marjo-Riita Järvelin, Elina Hemminki (1998), "Social class differences in health until the age of seven years among the Finnish 1987 birth cohort", *Social Science & Medicine*, 46: 1543-52.

Gottschalk, Peter (1996), "Is the correlation in welfare participation across generation spurious?", *Journal of Public Economics*, 63: 1-25.

Gunnell DJ et al (1995), "Relation between parasuicide, suicide, psychiatric admissions, and socio-economic deprivation", *British Medical Journal*, 311:226-30.

Guo, Guang (1998), "The timing of the influences of cumulative poverty on children's cognitive ability and achievement", *Social Forces*, 77(1): 257-88.

Guo, Guang (2000), "The mechanisms mediating the effects of poverty on children's intellectual development", *Demography*, 37(4): 431-437.

Hagan, John (1996), *Criminological controversies: a methodological primer*, Boulder: Westview press.

Halldorson, Mattias; Anton Kunst, Lennart Köhler & Johan P Mackenbach (2000), "Socioeconomic inequalities in the health of children and adolescents. A comparative study of the five Nordic countries", *European journal of public health*, 10: 281-88.

Haveman, Robert & Barbara Wolfe (1994), *Succeeding Generations. On the Effects of Investments in Children*, New York: Russell Sage.

Haveman, Robert & Barbara Wolfe (1995), "The Determinants of Children's Attainments: A review of Methods and Findings", *Journal of Economic Literature*, 33: 1829-1878.

Hillermeier, Marianne; John Lynch; Sam Harper, Trivellore Raghunathan; George Kaplan (2003), "Relative or Absolute Standards for Child Poverty: A State-Level Analysis of Infant and Child Mortality", *Research and Practice*, 93: 652-7.

Hjern, A; B Aglund; F Rasmussen; M Rosén (2000), "Socio-Economic Differences in Daycare Arrangements and Use of Medical Care and

Antibiotics in Swedish Preschool Children”, *Acta Paedriatics*, 89: 1250-6.

Hobcraft, John (1998), “Intergenerational and Life-Course Transmission of Social Exclusion: Influences of Childhood Poverty, Family Disruption, and Contact with the Police”, CASE-paper no 15, Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics.

Jansson, Carl-Gunnar (1982), “Delinquency among Metropolitan Boys”, Research report no 17, Department of Sociology, University of Stockholm.

Jenkins, Stephen & Christian Schluter (2002), “The effect of family income during childhood en later-life attainment: evidence from Germany”, Discussion paper no 604, Bonn: The institute for the study of labor (IZA).

Johnson, Julia (2001), “Child Morbidity”, i Bradshaw (red), *Poverty: the Outcomes for children*, London: Family Policy Studies Centre.

Jonsson, Jan O (2001), ”Utbildning som resurs under skoltiden och för framtiden: uppväxtfamilj och skolgång”, i *Barns och ungdomars välfärd*, SOU 2001: 55.

Kawachi, I; Subramanian SV & N Almeida-Filho, “A glossary for health inequalities”, *Journal of Epidemiological Community Health*, 56: 647-652.

Keating, Daniel & Hertzman, Clyde (1999), *Developmental Health and the Wealth of Nations*, New York, The Guilford Press

Klerman, Lorraine (1991), “The health of poor children: Problems and programs”, i *Children in poverty*, Huston (red), Cambridge: Cambridge University press.

Kuh, Diana & Yoav Ben-Shlomo (red 1997), *A Life Course Approach to Chronic Disease Epidemiology*, Oxford: Oxford University Press.

Kuh et al (1997), “Social Pathways between Childhood and Adult Health”, i Kuh & Ben-Shlomo, *A Life Course Approach to Chronic Disease Epidemiology*, Oxford: Oxford University Press.

Lagerberg, Dagmar & Claes Sundelin (2000), *Risk och prognos i socialt arbete med barn. Forskningsmetoder och resultat*, Stockholm: Gothia.

Leon, David & Gill Walt (red) (2001), *Poverty, inequality and health – an international perspective*, New York: Oxford University Press.

Lichtenstein, Paul et al (1992), "Socioeconomic status and physical health, how are they related? An empirical study based on twins reared apart and twins reared together", *Social Science and Medicine*, 36: 441-450.

Lichtenstein, Paul & Nancy Pedersen (1992), "The Origins of Individual Differences in Occupational Status and Educational Level", *Acta Sociologica*, 35: 13-31.

Lichtenstein, Paul & Nancy Pedersen (1998), "Arv eller miljö?", *Forskning & Framsteg*, 2: 46-50.

Linver MR, Brooks-Gunn J. & Kohen DE (2002), "Family processes as pathways from income to young children's development", *Developmental Psychology*, 38(5):719-34.

Lundberg, Olle (1993), "The Impact of Childhood Living Conditions on Illness and Mortality in Adulthood", *Social Science & Medicine*, 36: 1047-52

Lundberg, Olle (1991), "Childhood Living Conditions, Health Status and Social Mobility: A contribution to the Health Selection Debate", *European Sociological Review*, 7; 149-162.

Lundström, Tommy & Stefan Wiklund (2000), "Att växa upp i familjer med långvarigt försörjningsstöd", FoU-rapport 2000:3, Stockholms stad

Lynch, John; Harper, Sam & G D Smith (2003), "Commentary: Plugging leaks and repelling borders – where to next for the SS Income Inequality?", *International Journal of Epidemiology*, 32:1029-36.

Manor, Orly; Sharon Matthews; Chris Power (2003), "Health selection: the role of inter- and intra-generational mobility on social inequalities in health", *Social Science & Medicine*, 57: 2217-27.

Martens, Peter L (1992), *Familj, uppväxt och brott*, Brottsförebyggande rådet 1992:1.

Mayer, Susan (1997), *What money can't buy*, Cambridge: Harvard University Press

Mayer, Susan (2002), "The influence of parental income on children's outcomes", report to the Ministry of Social Development, New Zealand.

McGlone, Francis (2001), "Youth crime", i Bradshaw (red), *Poverty: the Outcomes for children*, London: Family Policy Studies Centre.

Moffit, Robert (1992), "Incentive effect of the US Welfare System", *Journal of Economic Literature*, 30: 1-62.

Montgomery, Laura (1996), "The effects of poverty, race and family structure on US Children's health: data from the NHIS, 1978, through 1980 and 1989 through 1991", *American Journal of Public Health*, 86: 1401-1405.

Nilsson, Anders (2001), "Begränsade möjligheter eller bristande kontroll? Uppväxtförhållanden och frihetsstraff", i Estrada & Flyghed (red), *Den svenska ungdomsbrottsligheten*, Lund: Studentlitteratur.

Nyström Peck, Maria & Olle Lundberg (1995), "Short Stature as an Effect of Economic and Social Conditions in Childhood", *Social Science & Medicine*, 41: 733-38.

Petterson, Stephen & Alison Burke Albers (2001), "Effects of Poverty and Maternal Depression on Early Child Development", *Child Development*, 72: 1794-1813.

Power, Chris & Clyde Hertzman (1999), "Health, Well-Being, and Coping Skills", i Keating & Hertzman (red), *Developmental Health and the Wealth of Nations*, New York: the Guilford Press.

Power, C; SA Stansfeld, S. Mathews, O Manor, S Hope (2002), "Childhood and adulthood risk factors for socio-economic differentials in psychological distress: evidence from the 1958 British birth cohort", *Social Science & Medicine*, 55: 1989-2004.

Quilgars, Deborah (2001a), "Child Mortality", i Bradshaw (red), *Poverty: the Outcomes for children*, London: Family Policy Studies Centre.

Quilgars, Deborah (2001b), "Childhood Accidents", i Bradshaw (red), *Poverty: the Outcomes for children*, London: Family Policy Studies Centre.

Quilgars, Deborah (2001c), "Mental Health", i Bradshaw (red), *Poverty: the Outcomes for children*, London: Family Policy Studies Centre.

Quilgars, Deborah (2001d), "Educational Attainment", i Bradshaw (red), *Poverty: the Outcomes for children*, London: Family Policy Studies Centre.

Rahkonen, Ossi; Eero Lahelma; Minna Huuhka (1997), "Past or present? Childhood living conditions and current socioeconomic status as determinants of adult health", *Social Science & Medicine*, 44: 327-336.

Rank, Mark & Li-Chen Cheng (1995), "Welfare Use Across Generations: How Important Are the Ties That Bind?", *Journal of Marriage and the Family*, 57: 673-84.

Reuterberg (1994), "Financial aid and recruitment to higher education in Sweden: Changes between 1970 and 1990", *Studies in higher education*, vol 19:1.

Ringbäck-Weitof, G. 2001. "Sociala skillnader, utsatthet och ohälsa" i Folkhälsorapport 2001. Stockholm: Socialstyrelsen.

Ringbäck-Weitof, G; A. Hjern & M. Rosén (2004), "School's out ! Why earlier among children of lone parents?", *International journal of social welfare*, 13.

Rutter, Michael; Henri Giller & Ann Hagell (1998), *Antisocial behavior by young people*, Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, GD (1997), "Socioeconomic differentials", i Kuh & Ben-Shlomo (red), *A Life Course Approach to Chronic Disease Epidemiology*, Oxford: Oxford University Press.

Smith GD, Gunnell D, Ben-Shlomo Y (2001), "Life-course approaches to socio-economic differentials in cause-specific adult mortality", i Leon D, Walt G (red), *Poverty, inequality and health. An international perspective*, Oxford: Oxford University Press; 2001. p. 88-124.

Smith, Judith & Brooks-Gunn, Jeanne & Pamela Klebanov (1997), "Consequences of Living in Poverty for Young Children's Cognitive and Verbal Ability and Early School Achievement", i Duncan & Brooks-Gunn (red), *Consequences of Growing up Poor*, New York: Russel Sage Foundation.

Socialforskningsinstitutet (1999), *Social arv – en översikt över foreliggande forskningsbaseret viden*, Köpenhamn: Socialforskningsinstitutet.

Solon, Gary (1992), "Intergenerational Income Mobility in the United States", *American Economic Review*, 82: 393-408.

Solon, Gary (2002), "Cross-Country Differences in Intergenerational Earnings Mobility", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 16, 3: 59-66.

Spencer, Nick (1996), *Poverty and Child Health*, Oxon: Radcliff Medical Press.

Spencer, Nick (2003), "Social, Economic, and Political Determinants of Child Health", *Pediatrics*, 112: 704-6.

Stenberg, Sten-Åke & Carl Hård af Segerstad (1997), "Det sociala arvet i ny belysning – socialbidrag och försörjningsvillkor", *Socialvetenskaplig tidskrift*, 3: 183-198.

Stenberg, Sten-Åke (2000), "Inheritance of Welfare Reciprocity: An Intergenerational Study of Social Assistance Reciprocity in Postwar Sweden", *Journal of Marriage and the Family*, 62: 228-239.

Subramanian, SV & Kawachi, Ichiro (2003a), "The association between state income inequality and worse health is not confounded by race", *International Journal of Epidemiology*, 32:1022-28.

Subramanian, SV & Kawachi, Ichiro (2003b), "Response: In defence of the income inequality hypothesis", *International Journal of Epidemiology*, 32:1037-40.

Suidre, Tiiu (1999), "Arbetslöshet och generation – unga kvinnor och män och deras föräldrar", *Arbetsmarknad & Arbetsliv*, 5: 127- 144.

Svensson, Allan (2002), "Den sociala snedrekryteringen till högskolan – när och hur uppstår den?", IPD-rapport 2002:10, Göteborgs universitet.

Svensson, R (opubl), "Social bakgrund och framtida brottslighet", opublicerat manuskript, Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Szebehely, Marta; Johan Fritzell & Olle Lundberg (2001), *Funktionshinder och välfärd*, SOU 2001:56.

Therborn, Göran (1991), "Cultural belonging, structural location and human action. Explanation in sociology and in social science", *Acta Sociologica*, 34: 177-191.

van de Mheen, H; K Stronks; CWN Looman; JP Mackenbach (1997), "Role of childhood health in the explanation of socioeconomic inequalities in early adult health", *Journal of Epidemiological Community Health*, 52: 15-19

West, P (1997), "Health inequalities in the early years: is there equalisation in youth?", *Social Science & Medicine*, 44: 833-858.

Wikström, Per-Olof (1987), "Patterns of Crime in a Birth Cohort. Age, Sex, and Social Class Differences", Research Report no 24, Department of Sociology, University of Stockholm.

Vågerö, Denny (1997), "Hur påverkar biologiska och sociala förhållanden tidigt i livet hälsan i vuxen ålder?", EpC-rapport 1997:3, Socialstyrelsen.

Wood, David (2003), "Effect of child and family poverty on child health in the United States", *Pediatrics*, 112: 707-711.

Östberg, Viveca (2001), "Hälsa och välbefinnande", i *Barns och ungdomars välfärd*, SOU 2001:55.

Österbacka, Eva (2001), "Family background and economic status in Finland", *Scandinavian Journal of Economics*, 103: 476-484.

Österberg, Torun (2000), "Intergenerational income mobility in Sweden: what do tax-data show?", *Review of Income and Wealth*, 46: 421-436.